

156. Lissby, Täby sn. V.

Pl. 102.

Två fragment, funna 1930 på samma plats som de föregående. Det ena är av rödaktig, finkornig granit, det andra av ett mera blågrått gryt. Möjligen ha de därför varit delar av två olika runstenar.

A: 47 × 46 cm. Inskrift: × **h - lmi** × **lit** × *Holmi let* ...

B: 66 × 29 cm. Inskrift: **a sta**

157. Lissby, Täby sn. VI.

Pl. 102.

Fyra fragment, funna 1930 på samma plats som de föregående. Ljus, kornig granit. De ha möjligen utgjort delar av samma runsten. Fragmenten förvaras tills vidare på Hagby gård.

A: 44 × 33 cm. Ristningen består av delar av ett kors.

B: 38 × 19 cm. Runslinga med inskrift: **tu** × **r**.

C: 38 × 33 cm. Tre med stenkitt sammanfogade bitar. Passar samman med fragment B. Runslinga: [**r**ais].

D: 33 × 33 cm. Runslinga: **a**.

158. Löttinge, Täby sn.

Litteratur: B 1120¹, L 655. Joh. Bureus, F a 6 s. 139 n:r 19 (Axehiellm), F a 5 n:r 408, F a 1 s. 92, F a 10: 1 n:r 132; M. Aschaneus, F b 19 bl. 48 a; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 62; O. Celsius, SR 1, s. 407; R. Dybeck, Reseberättelse 1861; UFT h. 10 (1882), s. 198.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (F a 10: 1); Leitz och Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 1120).

Runstenen fanns, enligt den äldsta uppgiften, av Axehiellm (F a 6) »Vthi Löttinge tädh, ähr til bro öfwer een liten bäck»; likaså Rhezelius (F a 10: 1): »I Löttinge tädh till en bro». Peringskiöld: »Löttinge öfwer en Bäck». Celsius har besökt platsen den 27 maj 1728. Han fann stenen i hög grad skadad; »ganska illa skiämd af trampande, ligger neder på marken mellan vägen och gårdsgården». Början av inskriften var »bortstött»; även slutet saknas. Stenen har sedan varit försvunnen.

Rhezelius' teckning visar endast övre delen av stenen; återstoden har förmodligen varit oåtkomlig. På Hadorphs och Leitz' träsnitt står stenen rest på marken. Möjligen är detta en konstruktion, men i varje fall har hela inskriften varit tillgänglig för de båda undersökarna.

Inskrift (enligt B 1120):

kalukr lit × **risa** × **stn pina** × **iftr** × **siba boanta sn** × **koes** ... **faður** · **sin han fal** ... **keþfr**

... *let reisa stein þenna æftir Sibba, boanda sinn ... faður sinn. Hann [fioll] ...*

»... lät resa denna sten efter Sibbe, sin man ... [efter] sin fader. Han föll ...»

¹ B 134 »Löttinge broängen» är allenast en rubrik; bilden är här uteglömd.

Till läsningen: Axehiellm: **risto × stain × pina × iftr × sira × bonta × sin ...** — Rhezelius: **risto × stain pina × iftr + sira × bonta × sin ×.** — Celsius: **... t rita stn pina + eftr + .. ba rhata × sin ‡ kasm - ... l - × pa ...** »Annan slänga»: **apu -** (tydliggen r. 42—45) **... repfrep ...** (motsvarande *Bautils* r. 55—59). Om runorna **kasm** anmärker Celsius: »obscure».

Inskriften måste ha börjat med ett kvinnonamn. 1—6 **kalukr** är sannolikt felläsning.

Om namnet *Sibbi* se Sö 183.

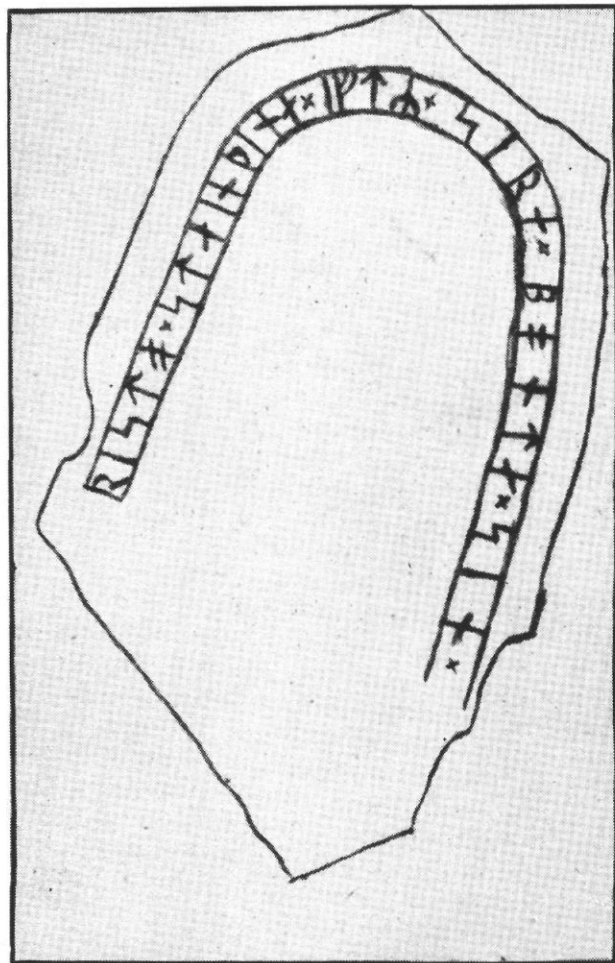

Fig. 146. U 158. Löttinge, Täby sn.
Efter teckning av Rhezelius.

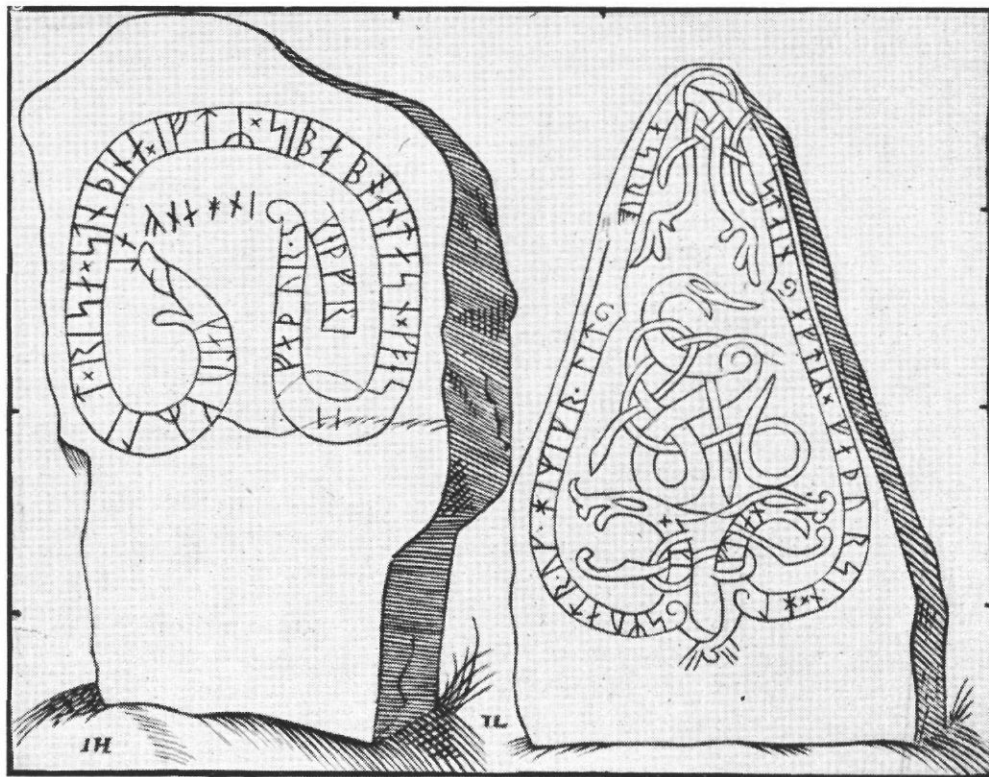

Fig. 147. U 158 och 159. Löttinge, Täby sn.
Efter B 1120.

159. Löttinge, Täby sn.

Pl. 101.

Litteratur: B 1120, L 656. Joh. Bureus, F a 6 s. 139 n:r 18 (Axehiellm), F a 5 n:r 407, F a 1 s. 92, F a 10:1 n:r 133, F f 6 n:r 168; M. Aschaneus, F b 18 s. 81 f., F b 19 bl. 48 a; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 62; UFT h. 10 (1882), s. 198; Handlingar i ATA 1938.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (F a 10:1); Aschaneus, teckning (F b 18); Leitz och Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 1120).

Runstenen fanns, enligt Aschaneus »I Löttinge ängian wid Allmänne täd och vägen», enligt Axehiellm »I Löttinge ängian i Täby sochn», enligt Rhezelius »I Löttinge ängien». — *Ransakningarna*: »Vthi Löttinge Tää är kulfallen een steen som förmeenar vara Runnesteen». — Peringskiöld: »Löttinge Bro och Engen»; *Bautil*: »Löttinge Bro ängen i Täby S.» — C. M. Brandelius (*Descriptio Paroeciæ Roslagiæ Täby*, diss. Ups., pres. E. M. Fant, 1786, s. 26) omtalar endast en runsten vid Löttinge tä; det är ovisst, huruvida han åsyftar U 158 eller U 159. Sedan har emellertid runstenen varit försvunnen.

År 1938 påträffades fragment av stenen i åkern V om vägen Täby—Ö. Ryd. De ligga ännu

kvar i närheten av fyndplatsen, dock något framflyttade till landsvägsdiket, 95 m. från handelsboden Lötingelund.

Skör stenart, som lätt spjälkar av och klyver sig. Ett större fragment 103×56 cm., tre mindre sammanhörande, tillsammans 102×47 cm. Fragmenten innehålla delar av ristningens h. sida.

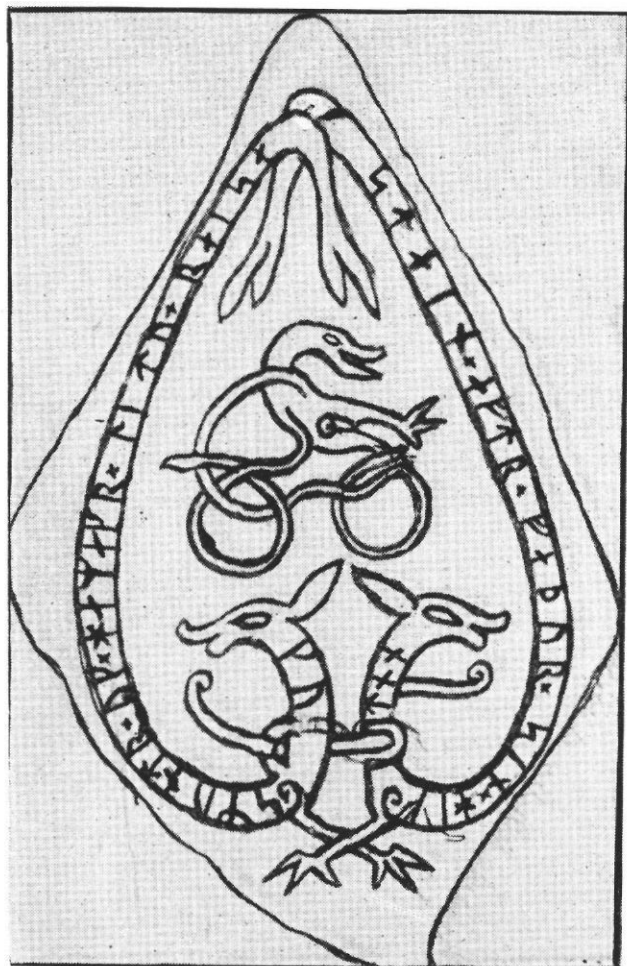

Fig. 148. U 159. Löttinge, Täby sn.
Efter teckning av Rhezelius.

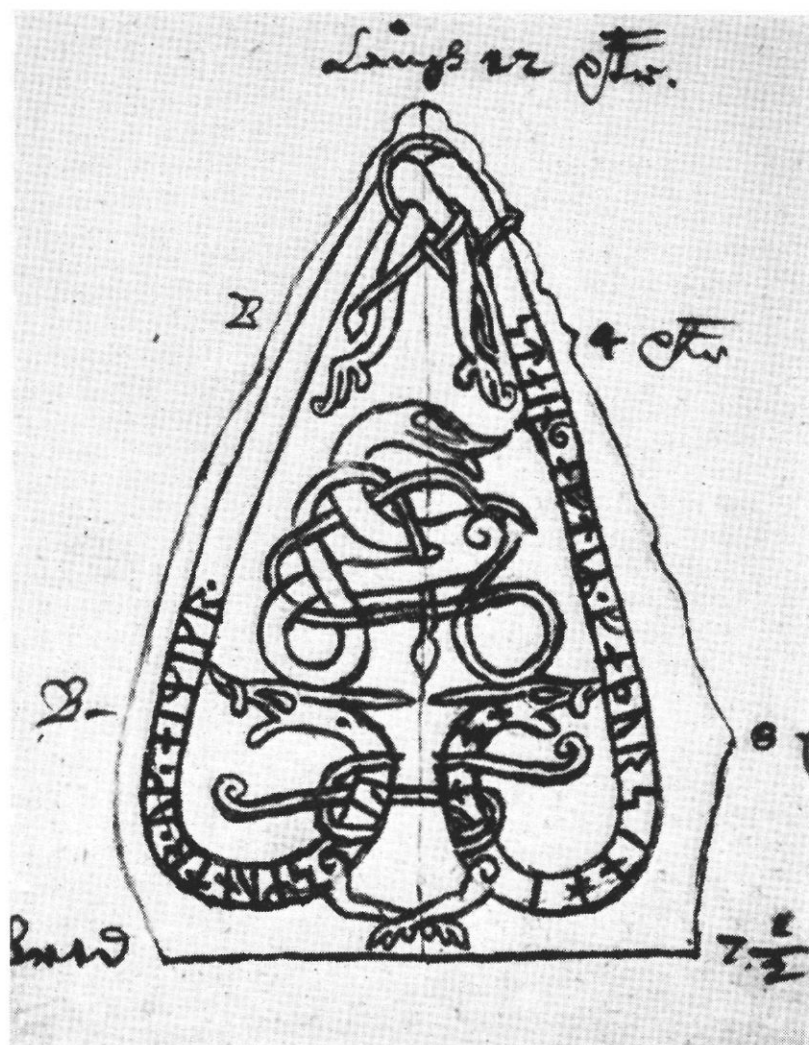

Fig. 149. U 159. Löttinge, Täby sn.
Efter teckning av Aschaneus.

Inskrift (det inom [] supplerat efter B 1120):

[× kismuntr · uk · himikr · litu ris] a · [stain] aftir × fapur s [in × hlftan]

Gismundr ok Hæmingr letu ræisa stæin æftir faður sinn Halfdan.

»Gismund och Hæming läto resa stenen efter sin fader Halvdan.»

Till läsningen: Axehielm och Rhezelius: 2 u, 12 och 14 a, 21—24 raisa; 33 i saknas; 34 r, 44 i. — Aschaneus: 2 i, 11—16 aimikr; 17—24 saknas; 44 i. — Bureus återger i F a 5 Axehielms och Rhezelius' läsning.

Namnet *Gismundr* är f. ö. endast känt från runinskriften L 441 Tjursåker, Hammarby sn. Från medeltiden äro kända några belägg (Uppland, Södermanland, Västmanland). Dessutom ingår det i flera ortnamn (Uppland, Södermanland, Östergötland, Småland). Däremot synes namnet vara okänt såväl i Danmark som i Västnorden. — Om *Hæmingr* se U 101, om *Halfdan* E. Wessén, *De nordiska folkstammarna i Beowulf* (1927), s. 46.

160. Risbyle, Täby sn.

Pl. 104, 106.

Litteratur: B 87, L 415, D 2: 75. Joh. Bureus, F a 6 s. 95 n:r 17 (Aschaneus), s. 161 n:r 43 (Axehiellm), s. 164 n:r 11 (Rhezelius), F a 5 n:r 116, F a 1 s. 28; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 193; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 241; C. M. Brandelius, Descriptio Paroeciae Roslagiae Täby (Diss. Ups., pres. E. M. Fant, 1786), s. 28; R. Dybeck, Reseberättelse 1861 (ATA); UFT h. 4 (1875), s. 24; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 17, Anteckningar 1903 (ATA); O. von Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 30, i Namn och Bygd 18 (1930), s. 101; S. Lindqvist, Jarlabankesläktens minnesmärken (i: Nordiska arkeologmötet 1922), s. 131 f.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 87); Dybeck a. a.; Brate foto 1903 (ATA); von Friesen foto (i Namn och Bygd 1930).

Runstenen står på en gärdesbacke strax Ö om vägen, ungefär 75 m. V om U 161.

Den har, liksom den följande, varit känd alltifrån början av 1600-talet. Aschaneus: »Vidh Rysbyla i Frestad S.»; Rhezelius: »Widh Rijssbyla». Av allt att döma stå stenarna kvar på sina ursprungliga platser, där de en gång ha blivit resta. De stora stenblocken ha blivit förda dit och resta på platser, som för den tidens förhållanden måste ha tett sig lämpliga för ett par minnesvårdar. Förmodligen har i närheten av U 161 funnits en hamnplats, och därifrån har vägen till det forntida Skålhamra, som måhända har varit beläget på en annan plats än den nuvarande gården, lett förbi U 160.

Röd, kornig granit med vacker yta. Stenens höjd över marken 2,75 m., bredd 1 m., ristningens höjd 1,85 m., bredd 0,81 m. Ristningen är synnerligen omsorgsfullt huggen och väl bevarad. En del av ornamentiken är dock svagare, med fina linjer; särskilt gäller detta om det i mitten mellan slingknutarna tecknade djuret.

Inskrift:

ulfk₅til · uk · kui₁₀ uk + uni + þir₁₅ × litu · rhisa × stin₂₀ þina · iftir₂₅ · ulf · faður · sin · kupa₃₀n
 on · buki · i · skulobri · kup₃₅ · ilbi · ons · at · uk · salu · uk · kusp₄₀ mupir · li anum lus · uk baratis₄₅
 50 55 60 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110 115 120

Ulfkætill ok Gyi ok Uni þæir letu ræisa stæin þenna æftir Ulf, faður sinn goðan. Hann byggi i Skulhambri. Guð hialpi hans and ok salu ok Guðs modir, le hanum l[i]us ok paradis.

»Ulvkättil och Gye och Une de läto resa denna sten efter Ulv, sin gode fader. Han bodde i Skålhamra. Gud och Guds moder hjälpe hans ande och själ, förläne honom ljus och paradis.»

Till läsningen: R. 27 är **h**, tydligen en felristning, som har rättats; **n**-bst är grundare och smalare än **a**-bst. Av bst i 71 **o** synes endast den ena. 85—86 **at** står i en avsats i stenen. Bst i 90 **a** är svagt synlig, men säker. Ingen stungen runa förekommer. Flera runor stå fritt inom slingan, så att staplarna ej nå fram till slinglinjerna upptill eller nedtill.

Aschaneus: 13 **n**, 43 **r**, 71 **i**, 95—109 **kunkupir · lit at um**, 115 **þ**. — Axehiellm: 1—18 **ulfkil · auk · ful · uk · una**, 56 **o**, 60—61 **ni**, 71—72 **ip**; 98 saknas; 103 **m**. — Rhezelius: 4 **g**, 11 **g**, 13 **n**, 71 **t**, 85—86 **ant**, 111 **y**. — Hadorph och Helgonius: 2 **u**; 13 **i** saknas; 45 **i**, 62—65 **biuki**; 66 **i** saknas, 70 **n**, 71 **i**. — Dybeck: 2 **l**, 13 **i**, 45 **l**, 62—65 **buki**, 66 **i**, 70 **l**, 71 **i**, 90 **i**. — Brate: 27 **h**, 71 **o**, 90 **a** eller **i**. — von Friesen: 27 **h**, 71 **i** (»felristning eller möjligen vittring för **o**»), 90 **i**.

Efter 110 **l** har en runa **i** blivit uteglömd, möjligen på grund av att en slinga här löper över runbandet. Ty det kan icke råda något tvivel om att det är ordet *lius* 'ljus' som avses. I 95—98 **kusp** ha de båda sista runorna blivit omkastade. — Uddljudande **h** saknas alltid: 60—61 **on** 'han', 82—84 **ons** 'hans', 106—109 **anum** 'honom', 78—81 **ilbi** 'hjalpe', 67—74 **skulobri**

Skulhambri. Diftong är enkeltecknad i 19—21 **þir** och 31—34 **stin**, men digrafiskt tecknad i 26—30 **rhisa**. Jfr också **uk** 'och' 5 ggr. Nasalerat *a* betecknas med **o**-runan i 60—61 **on**, 82—84 **ons**, troligen också i 67—74 **skulobri** (ehuru **o**-runan där är osäker), däremot med **a** i 106—109 **anum**.

Om namnet *Ulfketill*, *Ulfkell* se U 100, om *Gyi* U 79, om *Uni* eller *Unni* U 88. Om ortnamnet *i Skulhambri* se O. von Friesen i *Namn och Bygd* 18 (1930), s. 101.

Till den vanliga bönen för den dödes själ: »Gud och Guds moder hjälpe hans ande och själ» har fogats tillägget: *le hanum lius ok paradis* »förläne honom ljus och paradis». »Deus adiuvet illius Spiritum et Animam et Dei mater donet ei Lucem et Paradisum» (Joh. Bureus i F a 5). Liknande uttryck förekomma i ett par andra runinskrifter: L 688 Folsberga, Vallby sn **kristr+liti kumo+otn tumi+i lus yk baratysi**, Ög 161 **kup×hialbi×aut×has×auk×kus×mupir×i×lius×**, Lundhög, Klemensker sn, Bornholm (Wimmer, *DRm* 3, s. 273 f.) dels **kristr : hialbi : siolu : aupbiarnar : i lus : auk : bratis**, dels **kristr : hialbi : siolu : aupbiarnar : auk : kuniltar : auk : santa : mikel : i lius : auk : baratis**. Förbindelsen »ljus och paradis» har sannolikt tillhört den kristna förkunnelsen under missions-tiden. *Lius* åsyftar himmelens ljus, det eviga ljuset. Det är i hög grad märkligt att möta denna utpräglad kristna trosbekännelse på ett av Upplands allra äldsta runminnesmärken.

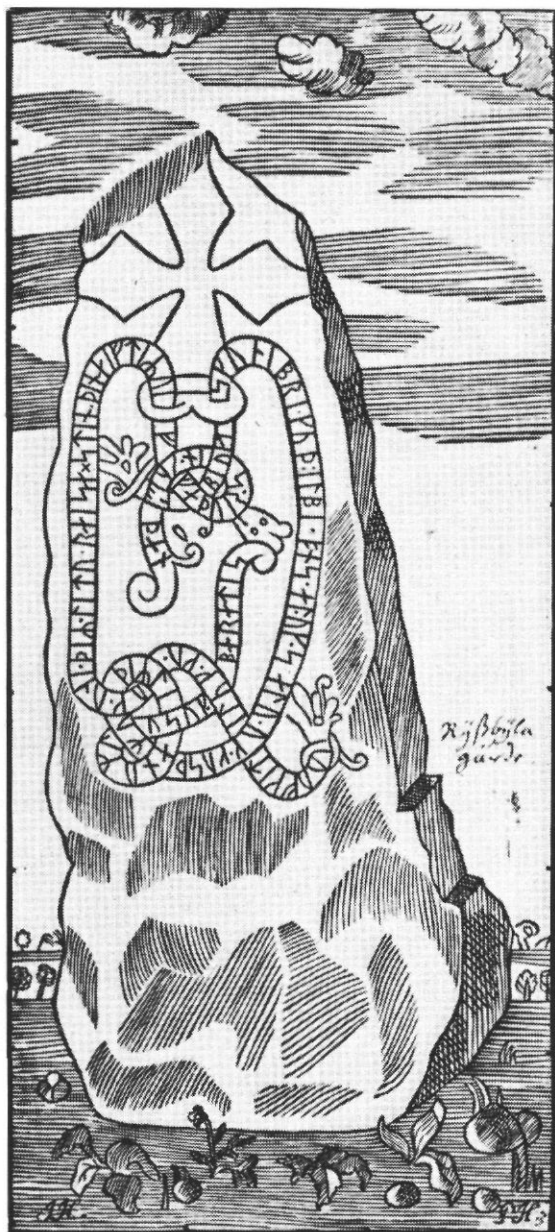

Fig. 150. U 160. Risbyle, Täby sn. Efter B 87.

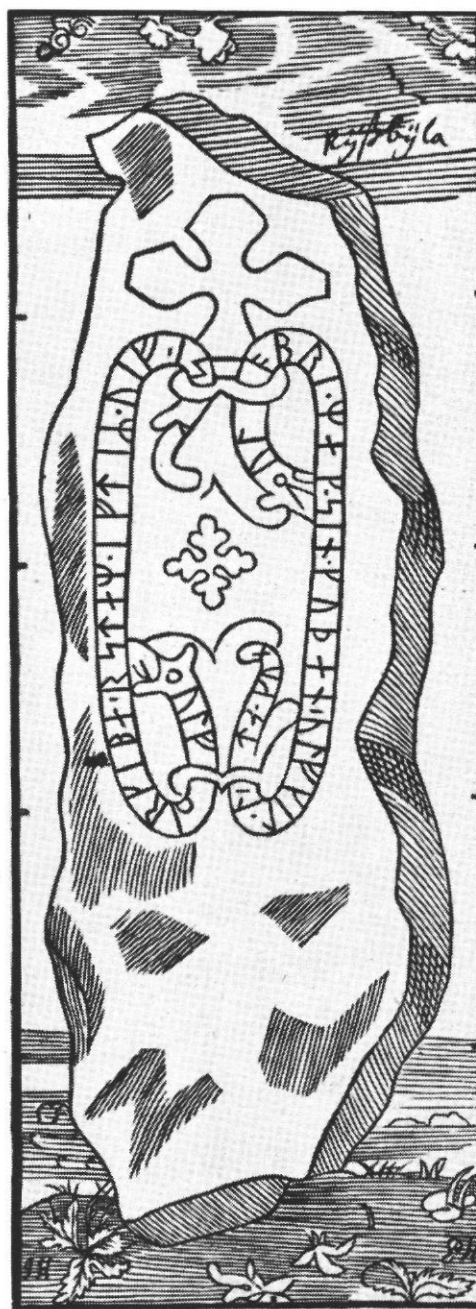

Fig. 151. U 161. Risbyle, Täby sn. Efter B 1124.

161. Risbyle, Täby sn.

Pl. 105, 106.

Litteratur: B 1124, L 414, D 2: 76. Joh. Bureus, F a 6 s. 95 n:r 18 (Aschaneus), s. 164 n:r 10 (Rhezelius), F a 5 n:r 117; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 192; R. Dybeck, Reseberättelse 1861 (ATA); UFT h. 4 (1875), s. 23; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 10, Anteckningar 1903 (ATA); O. von Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 30, 32, i Namn och Bygd 18 (1930), s. 88, 101, Runorna (1933), s. 204; S. Lindqvist, Jarlabankesläktens minnesmärken (i: Nordiska arkeologmötet 1922), s. 131.

Äldre avbildningar: P. Helgonius och Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 1124); Dybeck a. a.; Brate foto 1903; von Friesen foto a. a.

Runstenen står rest vid Risbyle på en gärdesbacke några meter från Vallentunasjön.

Ljusgrå, vacker granit. Stenens höjd över marken 1,98 m., bredd 0,84 m. Ristningens höjd 1,51 m., bredd 0,60 m. Den ristade stenytan är slät och tilljämnd. Ristningen är jämn och väl bevarad.

Inskrift:

ulfr · iuk i barstam · iftir · ulf · i skulobri · mak · sin · kupan · ulfkil lit akua

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Ulfr hiogg i Bar[ð]stam æftir Ulf i Skulhambri, mag sinn goðan. Ulfkell let haggva.

»Ulv i Bårresta högg efter Ulv i Skålhamra, sin gode frände. Ulvkell lät hugga.»

Till läsningen: Stungna runor förekomma icke. Efter 49 l finnes möjligen ett sk. 51 i är ett kort streck, som varken upptill eller nedtill är draget fram till slinglinjen.

Aschaneus: 13 i; Rhezelius: 12 a. — Hadorph och Helgonius: 4 r saknas; 6 r; efter 10 a ett sk; 22 i. — Dybecks läsning är fullt riktig (så när som på ett par sk).

Liksom i U 160 saknas uddljudande h: 5—7 iuk, 53—56 akua.

Ortnamnet **i barstam** förekommer även i inskriften L 503 Orkesta kyrka, tecknat **i baristam**. Det avser gården Bårresta, belägen strax V om Orkesta kyrka; se O. von Friesen i *Namn och Bygd* 18 (1930), s. 88 f.

Ulv i Bårresta är även känd genom den nyssnämnda inskriften på en sten vid Orkesta kyrka (L 503), som han har låtit resa över sin farbroder Onäm. »De bodde båda i Bårresta (**i baristam**).» Säkerligen är denne Ulv, såsom von Friesen har framhållit, samme man, över vilken de båda runstenarna vid Yttergården i närheten av Orkesta kyrka (L 506 och D 2: 146) äro resta av hans två söner. »Men Ulv har i England tre gånger uppburit gäld. Det var den första, som Toste gäldade. Sedan gäldade Torkel; sedan gäldade Knut.» Om dessa inskrifter se O. von Friesen i *Fornvännen* 1909, s. 57 f. och *Upplands runstenar* (1913), s. 23 f. Den sista gäld, varav Ulv fått del, var den s. k. Knutsgälden, som Knut den store efter sin erövring av England utbetalade till sina nordiska hjälptrupper vid dessas hemsändning år 1018. Ulv har sålunda efter denna händelse återvänt till hemlandet. Yttergård-stenarna måste tillhöra tiden efter år 1018.

Äldre än Yttergård-stenarna, som troligen äro ristade av Åsmund Kåreson, måste givetvis de inskrifter vara, vilka förutsätta, att Ulv i Bårresta ännu är i livet: U 161 och L 503.

Såväl ornamentiken som runornas utseende och användning vittna om att de båda Risbyle-stenarna U 160 och U 161 äro ristade av samme man. U 161 uppger uttryckligen, att »Ulv i Bårresta högg (inskriften) efter Ulv i Skålhamra, sin gode frände».

»Ulvkel lät hugga», tillägges det, d. v. s. Ulvkel har föranstaltat minnesvården. Det har varit på hans uppdrag, som Ulv i Bårresta, på en gång viking och runmästare, har utfört ristningarna. Ulvkel var äldste sonen till Ulv i Skålhamra. Han nämnes först bland de tre söner, Ulvkel, Gye och Une, som ha låtit resa U 160 »efter sin gode fader».

På andra sidan Vallentunasjön, vid Bällsta i Vallentuna sn, ha Ulvs söner Ulvkel (namnet är skadat), Arnkel och Gye låtit resa ett ståtligt minnesmärke över sin fader (L 449 och 450). Där nämnes också Ulvs hustru Gyrid. Ytterligare ett monument tillhör samma släkt, U 100 på Skälby ägor, Sollentuna sn, vid vägen från Skålhamra till Ed vid Edsvikens norra strand och nära gränsen mellan Sollentuna och Vallentuna härader. Denna sten har Gyrid låtit resa efter sin son Ulvkel och Gye efter sin broder och efter sin syster Holmdis.

Av Skålhamra-släkten känna vi sålunda genom inskrifterna följande medlemmar:

Ulv g. m. Gyrid				
Ulvkel	Arnkel	Gye	Une	Holmdis

Sannolikt är det Gyrid, Ulvs hustru, som jämte sin syster Gudlög har låtit resa runstenen L 495 vid Lundby i Markims sn över **unif**, sin fader. Ristningen på denna sten visar så stora likheter i ornamentik och runformer med Risbyle-stenarna, att man har goda skäl för att antaga, att också den har utförts av Ulv i Bårresta. **unif** torde vara samme man som **unim** Onäm på runstenen vid Orkesta kyrka.¹ Om så är fallet, är Gyrid dotter till Ulvs i Bårresta farbror Onäm. Ulv i Bårresta och Gyrid ha varit kusiner. Vi förstå då bättre innebörden i inskriften: »Ulv i Bårresta högg efter Ulv i Skålhamra, sin gode frände (**mak · sin · kuþan**).» Isl. *magr*, fsv. *magher* betecknar frände genom giftermål, sålunda måg, sväger o. s. v.

Ristningen är prydd med två kors, som båda ha en mycket karakteristisk form. Det ena, i ristningens centrum, har klöverbladformade korsarmar. Det efterbildar säkerligen ett metallsmycke och är i princip av samma typ som det s. k. korsade korset (se t. ex. Sö 350, 351, 352). Det övre korset, som kröner ristningen, har femkantade korsarmar. Samma kors förekommer även på den större Risbyle-stenen, U 160. Överst på den mindre stenen (U 161) finnas två små kors, svagt ristade, så att de tidigare ej ha varit observerade. Stenen är upptill avslagen på h. sidan, och möjligt är därför, att här ursprungligen ha funnits tre eller fyra små kors i rad. Ornamentiken på de båda Risbyle-stenarna är för övrigt enkel men synnerligen karakteristisk. Runorna äro anbragta i långa bandslingor, som i de upptill och nedtill invikta ändarna avslutas med djurhuvuden och djurstjärtar. Huvudet har runt öga, uppspärrat gap och horn, på den mindre stenen ett horn, på den större stenen har det övre djuret två horn, det nedre fyra stycken. På U 161 sammanhållas djurkropparna upptill och nedtill av enkla koppel; på U 160 finns upptill ett liknande koppel, men därjämte äro kropparna flätade om varandra i konstmässiga knutar. I ristningens mitt, mellan de båda djurstjärtarna, är ett djur intecknat med svagt huggna linjer.

162. Skogberga, Täby sn.

Litteratur: B 121, L 658. Ransakningarna 1667—84 (marg.-ant. av Hadorph); J. Hadorph, Resejournal; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 63; UFT h. 10 (1882), s. 198; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 88.

Avbildning: Leitz och Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 121).

Runstenen, som numera är försvunnen, omtalas av Hadorph i en blyertsanteckning i *Ransakningarna*: »Skoberg 1». Träsnittet i Peringskiölds *Monumenta* har påskriften: »Skoberga i Täby sochn»; *Bautil*: »Skoberga». Närmare uppgifter saknas. Stenen finnes ej upptagen hos Dybeck eller i Brates anteckningar, och den har vid senare efterforskningar ej kunnat återfinnas. Oklart är, varifrån *UFT* har fått uppgiften: »Skoberga; i gärdet».

¹ Om Onäm se ovan U 112 (s. 162).

Inskrift (enligt B 121):

krimbr · lit · ahka · stain uftir · faður · sin · [u]istain ulaifr · hok
 5 10 15 20 25 30 35 40 45

Grimbr let haggva stein æftir faður sinn Vistain. Olæifr hiogg.

»Grim lät hugga stenen efter sin fader Visten. Olev högg.»

Till läsningen: På träsnittet antydes en skada i stenen framför 33 i. Troligen har här funnits en runa och faderns namn har varit tvåledat med efterleden *-steinn*. Hadorphs anteckningsbok har emellertid läsningen **uistain**.

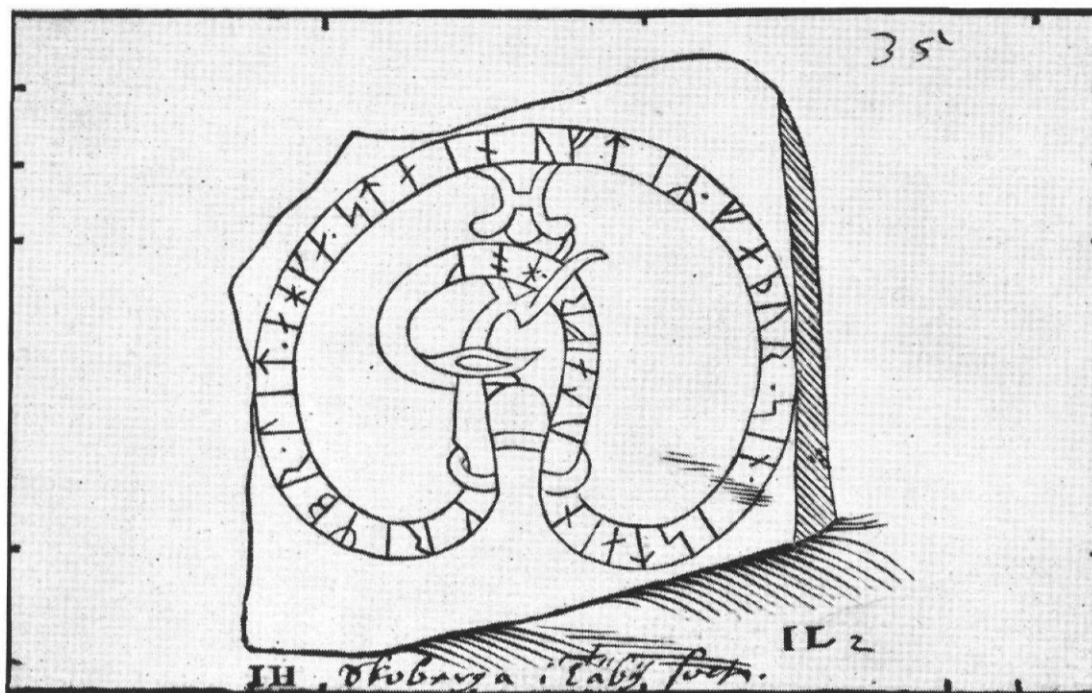

Fig. 152. U 162. Skogberga, Täby sn. Efter B 121.

Av mansnamnet *Grimr* (*Grimbr*) finnas endast få och spridda belägg i runinskrifterna: L 215 Säby, Danmarks sn, Sö 28, Ög 216, Sm 10, Vg 7 (L 1337) Vallby, Götlunda sn, Västergötland, L 1683 Delsbo kyrka, Hälsingland. ... *rimr* D 1: 92 kan vara *Grimr* eller ett tvåledat namn på *-grimr* (*Þor-*, *Vígrimr* e. dyl.). Även i medeltida källor är det sällsynt, men ingår i åtskilliga ortnamn. *Grímr* är däremot mycket vanligt i västnordiska källor från vikingatiden och medeltiden. Se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 63 f. — Av *Vistainn* finnas ytterligare några belägg: L 417 Ekeby, Fresta sn, L 573 Karsby, Lagga sn, Sö 170, Ög 97. Medeltida belägg från Sverige saknas. Även fno.-isl. *Vésteinn* är sparsamt belagt. I *Beowulf* förekommer *Wihstan* (*Weohstan*), av en svensk-götisk ätt.

Ristaren Olev har även utfört den vackra ristningen U 144⁵ Hagby, Brohammar.

163. Såsta, Täby sn.

Pl. 103.

Litteratur: D 2: 20. R. Dybeck, Svenska runurkunder 2 (1857), n:r 96, Reseberättelse 1861; UFT h. 10 (1882), s. 198; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 87, Anteckningar 1903 (ATA).

Äldre avbildningar: Dybeck a. a.; Brate foto 1903 (ATA).

Runristning å en låg, flat berghäll invid vägen Täby kyrka—Hagby på dess norra sida, omkring 500 m. S om Såsta. Den har blivit känd först genom Dybeck.

31—4031. *Upplands runinskrifter*.

Ljusgrått berg med röd brytning. Ytan är något knottrig, vilket på vissa ställen försvårar läsningen. Ristningens längd 2,40 m., bredd 1,32 m.

Ristningen är mycket oskickligt utförd, av en ovan och osäker ristare, som antingen följer ett uppritat mönster eller söker imitera kompositioner som han har sett. Oskickligheten röjer sig framför allt i den ojämna och osäkra linjeföringen. Alla mera krävande ornamentala detaljer äro misslyckade: rundjurets huvud, foten nedtill under ristningen — lägg särskilt märke till den felaktigt vända spiral, varmed foten har blivit infogad i kroppen —, de många småormar, vilkas slingrande kroppar än äro smala, än onaturligt ansvallda. Det hela ger intryck av en tämligen god komposition — av en i södra Uppland vanlig typ —, som har blivit förstörd genom ett klumpigt utförande. En sådan misslyckad ristning har ett visst intresse genom att belysa den konstskicklighet, varmed flertalet uppländska runristningar ha blivit utförda.

Inskriften visar en del besynnerligheter, som äro svårförklarliga men åtminstone delvis kunna bero på ristarens oskicklighet. Avståndet mellan runorna är ojämnt. Runorna äro delvis djupt inhuggna och tydliga, delvis grunda och svagt skönjbara, vilket icke uteslutande kan bero på senare vittring. Inskriften börjar icke som vanligt i ena ändan av rundjurets kropp utan nedtill på v. sidan. Den återstående tomma delen av slingan har sedan blivit fylld av en runföljd i omvänd ordning, tillhörande inskriftens slut. Runorna äro i allmänhet riktigt formade, men på ett par ställen förekomma flera binderunor och dessutom några tecken, som äro svåra att förstå meningen med. Inskriften återges här nedan så långt det är möjligt i en translitteration och för övrigt hänvisas till avbildningen Pl. 103 och till beskrivningen nedan.

Inskrift:

$\widehat{\text{klamal}} \text{ a } \widehat{\text{sa}} \text{ u } \widehat{\text{ka}} \widehat{\text{ns}} \widehat{\text{auk}} \text{ a } \widehat{\text{i}} \widehat{\text{nf}} \text{ a } \widehat{\text{auk}} + \widehat{\text{farulfr}} + \widehat{\text{litu}} + \widehat{\text{rista}} \times \widehat{\text{ili}} \text{ t } \widehat{\text{f}} \widehat{\text{sl}} \cdot \widehat{\text{fr}} + \widehat{\text{puri}} + \widehat{\text{ru}} \text{ f } \widehat{\text{ak}} \widehat{\text{pa}} \widehat{\text{um}}$
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50
 $\widehat{\text{ra}} \widehat{\text{sl}} \text{ i } \widehat{\text{n}} \times \widehat{\text{auk}} \times \widehat{\text{kamal}} \times \widehat{\text{iftir}} \times \widehat{\text{fusra}} \text{ sin } \widehat{\text{f-str}} \times \widehat{\text{iark}}$
55 60 65 70 75 80 85

Gamall ok Sveinn ok Farulfr letu rista helli [æftir] Þori, faður sinn, ok Gamall æftir fos[t]ra sinn. -fastr hiogg.

»Gammal och Sven och Farulv läto rista hällen efter Tore, sin fader, och Gammal efter sin fosterfader. -fast högg.»

Inskriften är sannolikt oklart formulerad. Meningen torde vara: »Gammal och Sven och Farulv ha låtit rista hällen efter Tore, Sven och Farulv efter sin fader och Gammal efter sin fosterfader». Sven och Farulv ha varit söner till den döde Tore, till vars minne hällen är ristad, och Gammal har varit hans fosterson.

Runorna 47—53 innehålla tydligen utom **faður s** även namnet **kamal**. Runföljden 6—15 ter sig skenbart som en villervalla. Med säkerhet torde emellertid först och främst här kunna urskiljas namnet 10—14 **suain**. 14—15 **fa** kan knappast vara slutet av ett namn. Sannolikt är det i stället början av det följande tredje namnet **farulfr**, varefter ristaren avbrutit och infogat ett **auk**. Kanske kan detta ge nyckeln till den rätta förståelsen av runföljden 6—11. Ristaren börjar med 6 **a** i **auk**, men avbryter och ristar 7—10 **suan**, namnet *Sveinn*, med ett **i** utelämnat. Sedan har han utfört **auk** genom att tillsätta en **a**-bistav på 7 **s** och en **k**-bistav på 9 **a**. Ytterligare har han plockat in ett **auk** genom att på runan 11 **u** sätta till både **a**-bistav och **k**-bistav. Det hela förefaller som en lek, ett besynnerligt infall för att förvirra läsaren, och kanske är detta också den riktiga förklaringen. Att ristaren skulle på detta sätt ha missförstått en förlaga, förefaller mindre sannolikt. — Oklar är runföljden 38—42; man väntar här givetvis ordet *æftir*. Meningslösa förefalla binderunan 47 **ru** (eller **ur**) och 84 **r**.

Ristarens namn kan knappast ha varit *Fastr*. Ett sådant namn är f. ö. icke säkert styrkt.

Däremot ingår stammen *fast-* både som förled och som efterled i talrika svenska mansnamn (t. ex. *Fastulfr*, *Holmfastr*); en kortform till dessa är *Fasti*. Se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 99 f. Sannolikt skall det **l**, som ingår i binderunan 1 **kl**, föras samman med 77—81 **f-str**. Om man härtill lägger runan 2 **a**, som även kan läsas i omvänd riktning, får man **alf-str**, vilket kan motsvara ett *Alfastr* eller *Halfastr* (*Hallfastr*). Båda dessa namn äro belagda från medeltiden (Lundgren-Brate). Tänkbart vore även, att ristaren har låtit runan 1 representera en binderuna **ul**, varigenom man finge **ulf-str**, d. v. s. det vanliga mansnamnet *Hulfastr*, *Hulmfastr* (med *h*-bortfall liksom i 35—37 **ili** och 82—85 **iark**).

Framför 1 **kl** finnes intet nu urskiljbart sk. 1—6 är fullt tydligt; om den på 1 **k** nedifrån snett uppåt vänster gående bistaven kan intet tvivel råda. Den kan endast tydas som en **l**-bistav i omvänd riktning. Efter 6 **a** har möjligen funnits en runa, som nu är förstörd. Stenytan är här skadad. 7—14 måste efter upprepad granskning anses vara fullt säkert, så som det blivit å fotot ifyllt. **a**-bistavarna i r. 7, 9, **n**-bistavarna i r. 10, 14 äro tydliga. Likaså **a**-bistaven i r. 11, men denna fortsätter på h. sidan i svag båge uppåt; säkerligen har en **k**-bistav varit ristad, ehuru övre delen numera är bortvittrad. 15—37 är klart. 35 **i** är icke stunget, liksom f. ö. ingen stungen runa förekommer i inskriften. På h. sidan av 37 **i** finns ett hakformigt bihang, tydligt ristat; likaså på v. sidan av 38 **t**. R. 40 har upptill bst endast t. h. och synes endast kunna läsas som **l**, icke som **t**. Mellan 39 **f** och 40 **l** synes ett **s** ha blivit inträngt; det kan också läsas **is** eller möjligen **k**. Fr. o. m. r. 41 torde alla runor få anses som fullt säkra. **u**-bistaven i binderunan 47 är på ett egendomligt sätt böjd. Den högra **m**-bistaven i binderunan 51 är bruten av **u**-bistaven, vilket tydligt visar, att **u** har varit ristat före **m**. R. 53 skulle givetvis också kunna läsas **su**. Möjligen finns efter 77 **f** spår av ett **a** mellan linjerna på den korsande slingan; men stenytan är här nött. Av r. 78 finns endast översta spetsen av en hst i behåll. 84 **n** är fullt tydligt.

Dybeck uppfattade inskriften så: **kamal** (×) **asuk** (?**auk**) (?**sulfa**, eller dylikt namn) × **auk** × **farulfr** × **litu** × **rista** × **eli** (× ? **pisa** × **aftir**) × **puri** × **fapur** × **sin** · **auk** × **kamal** × **iftir** (×) **fus(t)ra** (×) **sin** × **fastr** × **iark**.

Brate: +**kamala**+**s u** **akh ns au** (eller: **auk**) **a i nf a auk**+**farulfr**+**litu**+**rista**+**eli t f st**·**fr**+**puri**+**ru f ak pa um ra su i n**×**auk**×**kamal**+**iftir**×**fustra**×**sin fastr**+**iark**. **t** efter 71 **s** »är synnerligen otydligt. I *Svenska runristare*, s. 87 läser Brate runföljden 35—39 **erlitf**, oklart på vilka grunder. Han framhåller, att »inskriftens läsning är osäker på grund av det ristarens konstgrepp, att uti grundtexten till inskriften göra inskott genom insatta runor eller bistavar, tillsammans med vilka vissa runor ånyo läsas.» Ur runföljden 6—15 har han riktigt utläst **auk suain**; »vad som tillfogats... kan jag ej tyda; kanske **a** 'på' med ett ortnamn, som dock ej kunnat vara Såsta, *sadasta* SD III, 121 (1313)». »**eli eftir** är vunnet ur ristningen **erlitf**, i det ur **eli** läses fram **e** än en gång och **ritf** baklänges. Efter **erlitf** står **st·fr**, som kanske är förkortad nom. sg. av ett namn ×**stenulfr**. Efter **puri** står **rufakapmuarusin**, varur **fapur sin** blivit utläst; det övriga är kanske **ufakn at mak sin**, i det **ap** fattats som **at** och **us** som binderuna **ks**.» Brates uppfattning av runföljden 47—55 är uppenbart oriktig. Där är alldeles säkert namnet **kamal** inskjutet i **fapur sin**, ehuru meningen med detta är oklar. Även om hans tolkningar av de föregående runföljderna 6—15 och 35—42 gäller, att de förutsätta en alltför raffinerad tankegång hos denne ristare.

Brate antager, att samme ristare har utfört U 144 Hagby, L 433, 439 Harg, Skånela sn jämte en där befintlig nyfunnen inskrift.

Om mansnamnet *Farulfr* se Sö 238, om *Gamall* ovan U 144. Då *Gamall* är ett relativt ovanligt namn, är det frestande att förmoda, att det i de båda Täby-inskrifterna (U 144 och 163) avser samme man. Denne skulle då tillsammans med sina bröder och sin moder ha låtit rista Hagby-hällen över sin fader, och tillsammans med sina fosterbröder Såsta-hällen över sin fosterfader.

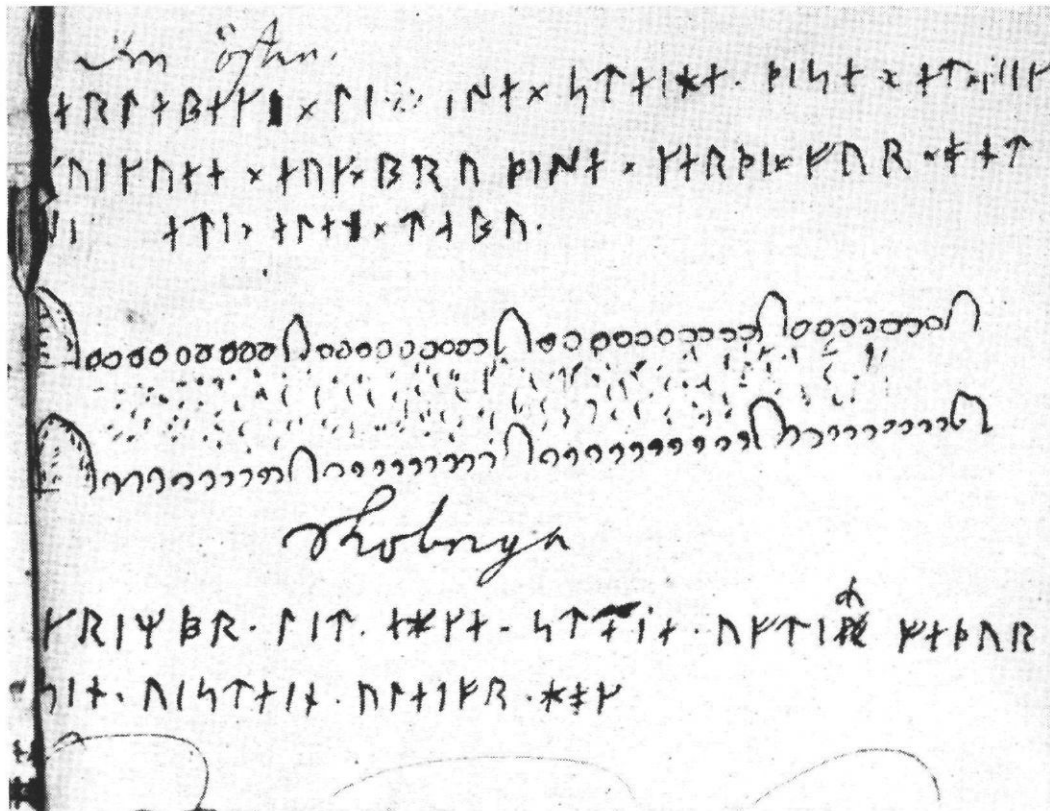

Fig. 153. Täby tä. Teckning av J. Hadorph.

164 och 165. Täby tä, Täby sn.

Pl. 106, 107.

Litteratur: B 119 (= U 164; i stället för U 165 har såsom B 120 insatts U 127, tydligen på grund av förväxling), L 645, 644, D 2: 12, 11. Joh. Bureus, F a 6 s. 74 n:r 145, 146 (Bureus' egen uppteckning), s. 139 n:r 20, 21 (Axehjelm), s. 176 n:r 60, 61 (Rhezelius), F a 5 n:r 399, 400, F a 1 s. 90, F a 13 s. 235, 238; M. Aschaneus, F b 18 s. 65 f., F b 19 bl. 47, 48 a; Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal (i: Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 54 f.; O. Celsius, SR 2, s. 401, 402, Acta Literaria 2 (1727), s. 279; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 107, 231; C. M. Brandelius, Descriptio Paroeciæ Roslagiæ Täby (Diss. Ups., pres. E. M. Fant, 1786), s. 27; J. Elers, Historia om Vägarne i Sverige (handskrift i Uppsala Universitets Bibliotek); J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 128; C. C. Rafn, Nordiske Runemindesmærker (1856), s. 84; R. Dybeck, Reseberättelse 1861 (ATA); H. Hildebrand, Sveriges Medeltid 1 (1879), s. 71; UFT h. 10 (1882), s. 193; E. Brate, Sverges runinskrifter (1922), s. 119 f., Anteckningar 1903 (ATA); O. von Friesen, Upplands runstenar (1913), s. 49 f.; S. Lindqvist, Jarla bankesläktens minnesmärken (i: Nordiska arkeologmötet 1922), s. 130 f. Om Jarlabankes bro har E. Floderus utarbetat ett P. M., som förvaras i ATA.

Äldre avbildningar: Aschaneus, teckning (F b 18); Leitz och Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 119); Dybeck a. a.; Brate foto 1903 (ATA); von Friesen foto (a. a.). Dybecks avbildning ligger till grund för det av R. H. (Robert Haglund) signerade träsnitt av U 164, som finnes återgivet i H. Hildebrand, Sveriges Medeltid 1, s. 71, i UFT h. 10, s. 194 och flerstädes.

De båda runstenarna stå resta vid vägen Täby—Vallentuna, omkring 1 1/2 km. N om Täby kyrka, omkring 100 m. S om lägenheten Margretelund, vid norra ändan av den vägbank, som sedan gammalt burit namnet Täby tä, U 164 vid västra sidan, U 165 vid östra sidan av vägen. — Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Rydboholm».

Äldre uppgifter om runstenarna vid Täby tä äro följande: M. Aschaneus (F b 18 s. 65): »Vid Täby broo, endan, mott Vallandatuna skougen, norre endan på Broen, där Jarlabäki, dän NampnKunnoge Herren, hafuer begynt gärda dänna Bro. — Versus Orientem. Västan om almannawägen, hardt wid vägen». Därefter följer avbildning av U 164 (se fig. 155), varefter inskriften på denna runsten återges och översättes. (s. 67) »Och dänna R. S. gent mot dän andra,

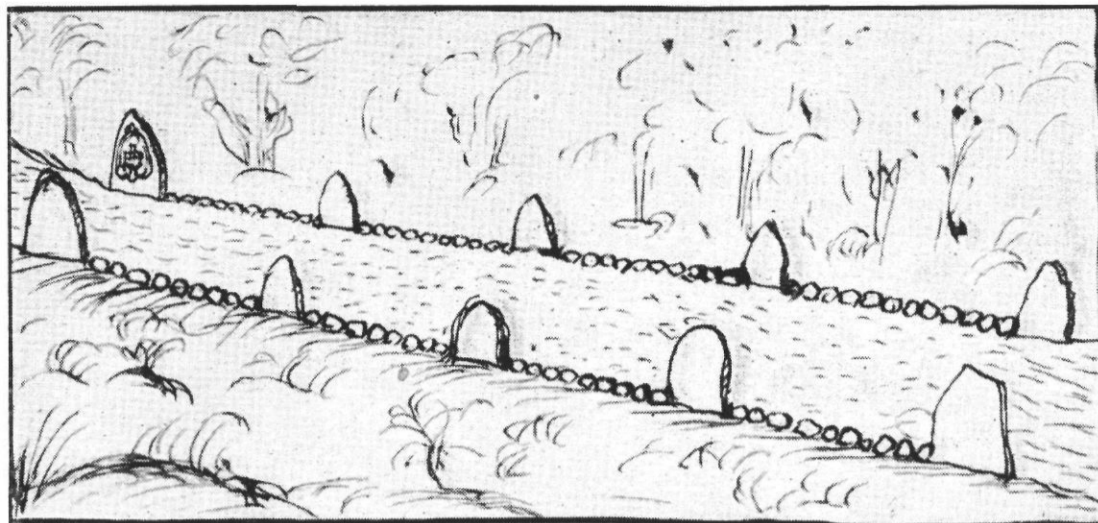

Fig. 154. Täby tä. Teckning av J. Peringskiöld.

på samma Täby Broo, på Öster Broo endan. Versus occid.t.» U 165 avbildas (se. fig. 156), och inskriften återges och översättes. — J. Bureus, F a 6: (s. 74) »I Täby tädh», (s. 140, Axehiell) »Vthi tädh åt Wallentuna, I Täby sochn», (s. 176, Rhezelius) »Wid Täby Bro ändan emot Wallentuna skogen». F a 5: »I Täby Täet». — *Ransakningarna*: »Widh Täby hagan finnes twenne Runnesteenar som står på hwar sijda om vägen med Runnebokstäfwer wthhuggne.» — Hadorph, *Resejournal*: »Täby täät begynner med 2 Runstenar en på hvar sijdan, sedan är vägen med store stenar satt å begge sijdor, och fylt emillan.» Inskrifterna meddelas, och sedan följer en teckning av vägen (fig. 153). — Utförligast är beskrivningen hos Peringskiöld (*Monumenta* 3): »Täby tä. Landsvägen ifrån Stockholm, norr uth till Waltuna härad och kringliggiande Sochnar, tager af Rodzlagzwägen vid Dandery Kyrkia, på vänstra handen igenom Täby Tää, som är en stor och gammal Steenbro med gruus och öör upfylder mitt öfwer ett kiärr, hafvandes på båda sidor om vägen store lagde Stenar, och vid pass emellan hvar 12 steeg, två höga upreste Stenar emot hvar annan på hvardera sidan, lijka sosom ährestolpar stälte, ibland hvilka de två längst bort vid Broens norre ända i bredd stående, äre de största, och med Runer uthhuggne på effterfölliande sätt, til Öfverskrifften lydandes.» Därefter följer först en teckning, utvisande bron (fig. 154), sedan träsnitten av de båda runstenarna (fig. 157 och 158) och slutligen inskrifterna återgivna i runskrift och översättning. Peringskiöld har visserligen känt till Hadorphs äldre beskrivning, och hans teckning av stenbron är måhända föranledd av Hadorphs, men det råder icke något tvivel om att han själv har varit på platsen och sett runstenarna och bron. Peringskiöld har avtecknat runstenar både i Ö. Ryd (U 166, 168, 170) och Vallentuna (B 53, 54, 56 Bällsta, B 59—61 Vallentuna kyrka m. fl.), och han måste därför vid flera tillfällen ha passerat Täby tä. Hans detaljrika beskrivning av bron bygger sålunda på egna iakttagelser.

Olof Celsius har själv granskat inskrifterna, den 3 juni 1727. Platsen anger han emellertid helt kort: »Täby vid Landsvägen åt Waltuna, icke långt från Täby kyrka. En stor vacker sten . . . En annan sten mitt emot och tvärt öfver vägen.» — Brandelius: »In Paroecia Täby et platea Tæbyensi (*Täby tä*), parva a Templo distantia, prope viam Wallentunensem adsunt 2 notabiliores runici cippi, quemadmodum e regione stantes columnæ in quavis de via parte, qui infra complures representant lapides planos (*Bautastenar*)».

Dybeck: (D 2: 11 = U 164) »Står en half fjerdingväg norr om Täby kyrka invid och vester om landsvägen mellan Täby och Vallentuna»; (D 2: 12 = U 165) »Detta fotstycke af en präktig Jarlabankssten står midt emot den sist beskrifne och på östra sidan om landsvägen». — Hildebrand (*Sveriges Medeltid* 1, s. 70): »Af de fredliga idrotternas män är det en, som har visat så mycket begär att föreviga sitt namn, att det vore obilligt att icke här namngifva honom, stor-

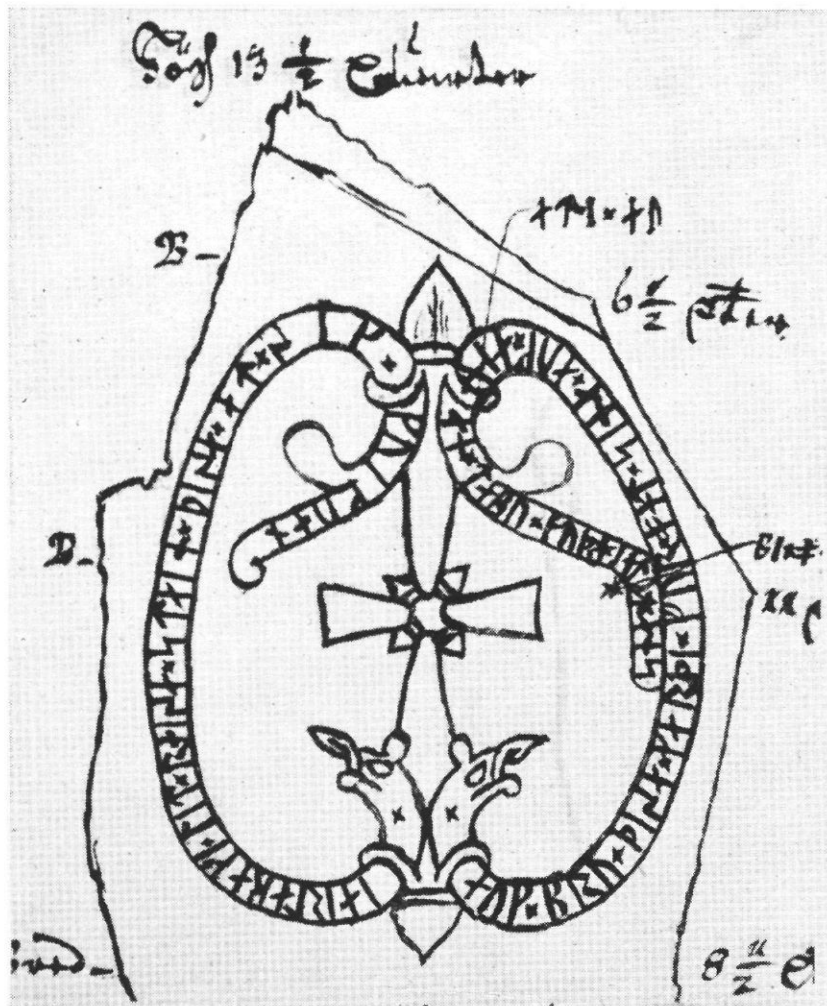

Fig. 155. U 164. Täby tä, Täby sn.
Efter teckning av Aschaneus.

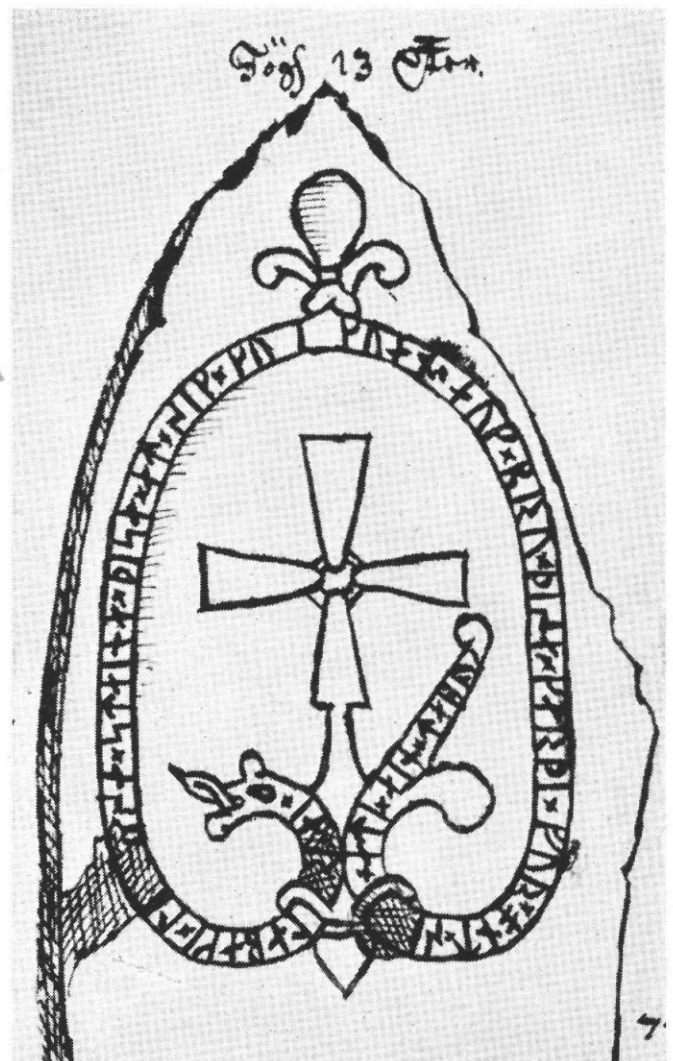

Fig. 156. U 165. Täby tä, Täby sn.
Efter teckning av Aschaneus.

bonden Jarlabanke, som egde hela Täbyn i Uppland (å hvars egor kyrka finnes) och som talade om detta å stenar, reste här och der i hans trakt, som han sjelf reste, efter hvad han sjelf berättat. Han kan icke hafva lefvat mycket senare än härföraren Ingvar, han var kanske nästan samtida med honom. Att hans begär att göra sitt namn ihogkommet icke var allenast tomt skryt, kunna vi se af ett hans verk, som ehuru i detaljer förändrat, än i dag finnes qvar och gör tjenst. Mellan Täby socken och Vallentuna går en sank trakt, öfver hvilken det åtminstone tidtals kunde vara besvärligt att färdas. Öfver denna gjorde Jarlabanke, såsom det på den tidens språk hette, en bro, d. v. s. han gjorde väg, icke så, som det skedde å många andra ställen, hvarest man körde grus på botten af sundet, för att bilda ett vadställe, utan han byggde en bank, som höjde sig öfver vattnet, kantade honom med grofva kullerstenar, mellan hvilka på vissa afstånd reste sig parvis större stenar, och vid ena landfästet reste han midt emot hvarandra tvenne runstenar... Den ena runstenen står qvar, af den andre finnes en bit, de omsorgsfullt lagda och resta kantstenarne äro längesedan försvunna.» — I *UFT* h. 10 (1882) meddelas, att runstenen L 644 (= U 165), »hvars öfre del nu är bortslagen, står invid vägen mellan Täby och Wallentuna nära Byle båtsmanstorp, omkring $\frac{1}{8}$ mil norr om Täby kyrka. Nära intill är ett sidländt ställe, öfver hvilket i forna tider gått en bro, af hvilken spår ännu synas. Å begge sidor om bron funnos å visst avstånd från hvar andra oristade stenar resta och förenade genom en kedja af mindre stenar.» L 645 (= U 164) »står midt emot den föregående, vester om vägen».

Såsom redan förut har omtalats (ovan s. 190), har von Friesen antagit, att vid södra ändan

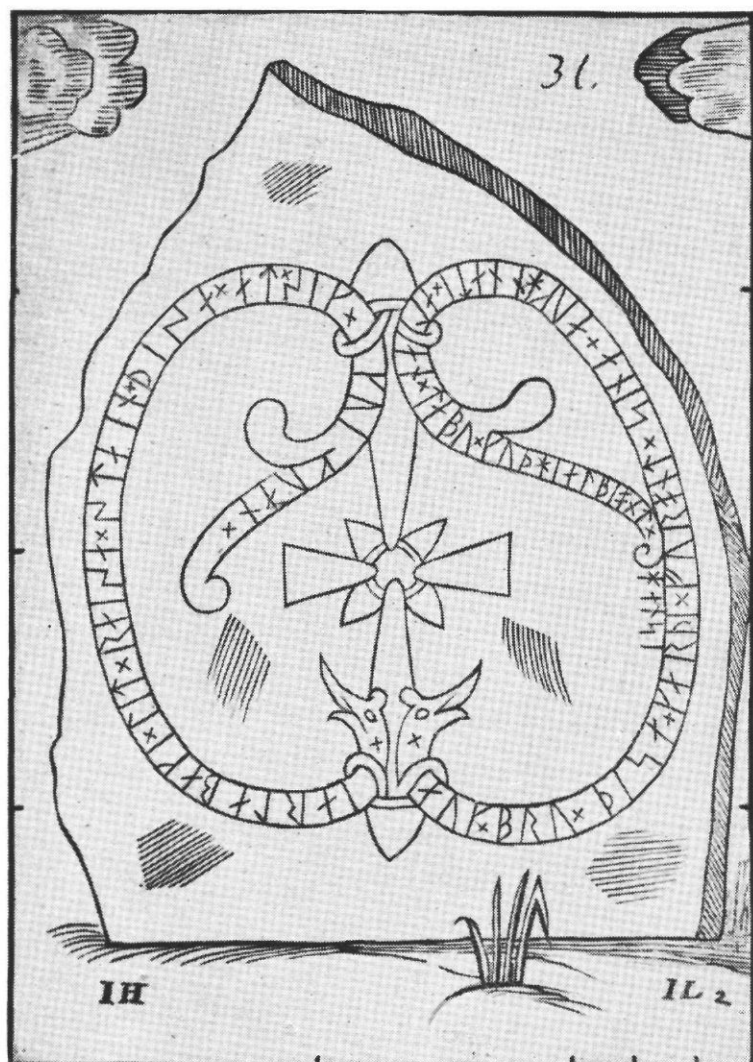

Fig. 157. U 164. Täby tä, Täby sn.
Efter B 119.

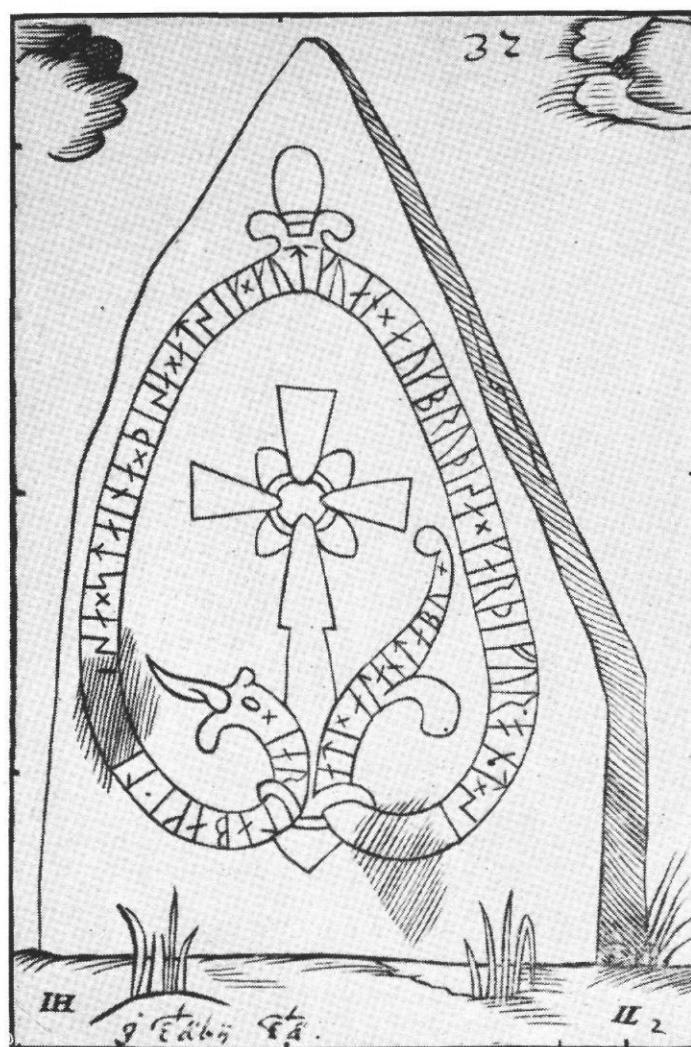

Fig. 158. U 165. Täby tä, Täby sn.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta.

av Jarlabankes bro ha stått två runstenar, till ornamentik och inskrifter lika det vid brons norra ända stående runstensparet. Dessa stenar skulle dock redan under medeltiden ha förts bort, den ena till Danderyds kyrka (U 127), den andra till Fresta kyrka (L 403). Antagandet förefaller synnerligen troligt, trots de invändningar som ha gjorts av S. Lindqvist. Viktig är von Friesens iakttagelse, att de större stenar, som enligt de äldre beskrivningarna ha stått resta längs vardera av vägens kanter söderut från runstenarna, ännu voro synliga; »särskilt tydligt framträda de å vägens östra sida». »Den har en gång i tiden varit Upplands präktigaste runmonument, denna Jarlabankes bro med sina tvenne par ståtliga, konstnärligt utförda, 2 meter höga runstenar, ett par vid vardera ändan av den med större och mindre stenblock i regelbunden växling kantade brobanken.»

Runstenen på västra sidan, U 164, är av ljusgrå granit, ett sällsynt vackert stenblock med jämn och slät yta. Höjd över markytan 2,20 m., största bredd 1,67 m. Ristningen är djupt och jämnt huggen och mycket väl bevarad.

Den östra stenen, U 165, är något mindre, av svagt rödaktig granit. Höjd över markytan 1,86 m., största bredd 1,16 m. På 1600-talet var stenen ännu hel, men avbildningarna antyda, att avflagingarna nedtill redan funnos. Vid Dybecks besök var stenen avslagen tvärs över, och han påträffade endast fotstycket. Toppen fanns emellertid i behåll i närheten, och i slutet av 1800-talet lagades stenen och dess båda delar hopfästes med cement och krampor. På h. sidan är dock ett stycke avslaget, varigenom en del av inskriften har gått förlorad. Ristningen är djupt huggen; vid god belysning kan man vid avflagingen på h. sidan se spår av runorna.

Inskrifter:

1. U 164:

× **iarlabaki** × **lit** × **raisa** × **stain** × **pisa** × **at sik** × **kuikuan** × × **auk bru** × **pisa** × **karpi** × **fur ont** × **sina** × **auk**
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
ain ati × **alan** × **tabu** × **kup hialbi ont hans**
 70 75 80 85 90 95

Iarlabanki let raisa stæin[a] þessa at sik kvikvan, ok bro þessa gærði fyr and sina, ok æinn atti allan Tæby. Gud hialpi and hans.

»Jarlabanke lät resa dessa stenar efter sig, medan han ännu levde, och han gjorde denna bro för sin själ, och ensam ägde han hela Täby. Gud hjälpe hans själ.»

Till läsningen: Inga stungna runor förekomma i inskriften. Efter 22 **n** är tydligen ett **a** uteglömt. 23 **p** har en ovanlig form, med den båg böjda bst utmynnande i nedre slinglinjen. **s**-runorna på v. sidan äro omvända. — Inskriften har, tydlig och klar som den är, blivit — så när som på ett par skiljetecken — fullt riktigt läst av Aschaneus, Bureus, Axehiellm och Rhezelius. Bureus har 80 **y**. — Hadorph och Leitz: 67—69 **hnn** (L 645 **han**): efter 96 **s** har ramlinjen blivit uppfattad som ett **i** (L 645: **hansa**); skiljetecken ha oriktigt blivit insatta efter 28 **t**, 66 **k** och 92 **t**.

2. U 165 (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

ia[r]labaki × **li** - - - **sa** × **staina** × **pisa** × **at sik** × **kuikuan** × **auk bru** **pisa** [× **karpi fur ont** ×] **si** - - - - ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
ati + **alan** × **tabu** +
 70 75

Iarlabanki le[t ræi]sa stæina þessa at sik kvikvan, ok bro þessa gærði fyr and si[na...] atti allan Tæby.

»Jarlabanke lät resa dessa stenar efter sig, medan han levde, och han gjorde denna bro för sin själ. ... ägde hela Täby.»

Till läsningen: 3 **r** är bortflagrat, men vid god belysning synes skugga av hela runan. Avflagringen har gått ned i botten av ristningen. Flera runor på stenens nedre del äro skadade, såsom framgår av avbildningen. Av runan 15 finns endast nedre tredjedelen av en stav i behåll, av 49 **a** nedre hälften med v. delen av bst, av 61 **s** h. delen. Efter 62 **i** har givetvis följt **na**. Därefter finnes plats för ytterligare tre runor före 68 **a**. Huruvida här har stått **han** eller **ain** eller möjligen **auk**, kan ej avgöras. Ingen stungen runa förekommer. — Aschaneus: 12—15 saknas, och skadan på stenytan har tydligen redan varit alldeles densamma som nu; 50—62 × **karpi** × **fur** × **ont** × **si**; 63—67 saknas; 71—74 **ain**. — Bureus: 10—17 **lit** **risa** (säkerligen supplerat); 63—67 saknas; 78 **y**. — Axehiellm: 10—17 **lit** × **raisa**; 23 **a** saknas; 63 **n**; 64—67 saknas; 71—74 **alo**. — Rhezelius: 10—12 **lit**; 13—15 saknas; 21 **i** saknas; 63 **n**; 64—67 saknas; 71—74 **ain**, 78 **y**. — Hadorph och Leitz: 12—15 saknas; 50—62 × **karpi fur** · **ont** × **si**; 63—67 saknas. — Celsius: 3 **r** saknas; 10—15 saknas; 40 **a** saknas; 50—62 × **karpi** × **fur ont** × **si**; 63—67 saknas.

Jarlabanke-bron har en gång varit ett ståtligt monument, i all synnerhet om vid brons södra ända har stått ännu ett vackert runstenspar. Vad inskrifternas innehåll angår, ha flera författare fäst sig vid den självmmedvetna och skrytsamma tonen i Jarlabankes meddelanden. Mera anmärkningsvärd är emellertid inskrifternas enformighet. På fyra stenar upprepar Jarlabanke ett och detsamma. Det är dålig ekonomi med de möjligheter som en skriftkunnig och yrkeskicklig ristare erbjöd. Färdemannen stannade först vid den ena stenen och läste dess runor. Så gick han tvärs över vägen och fick på nytt veta, att Jarlabanke har låtit resa dessa stenar

och att han ägde hela Täby. Han fortsatte till brons andra ända och fick detsamma upprepat. I varje fall måste eftervärlden livligt beklaga, att Jarlabanke icke har haft mera att meddela. Hans monument över sig själv står genom sin torftighet i motsats till de till innehållet rikare minnesvårdar, som ett par km. längre norrut vid Bällsta Ulvs i Skälhamra söner ha låtit resa över sin fader.

Om Jarlabanke se ovan U 142.

Under åren 1934—35 blev Jarlabankes bro föremål för en arkeologisk undersökning. Om densamma har antikvarien K. A. Gustawsson utarbetat följande redogörelse, som här med hans benägna medgivande i sin helhet publiceras:

»Jarlabankes bro är i våra dagar namnet på den vägbank, som går över den gamla sankmarken, belägen cirka 900 m. N om Täby kyrka. Den var föremål för undersökning i samband med vägomläggning genom Täby samhälle under åren 1934—1935. Före vägomläggningen var vägbanken cirka 150 m. lång och intill 1 1/2 m. hög i förhållande till den omgivande marken (se fig. 159). Bredden upptill (vägbankens bredd) var cirka 5 1/2 m. och nedtill omkring 8 m. Vägbanken var orienterad i närmast nord-sydlig riktning. Dess sydligaste del gick i en svag båge åt SV. Den var genomskuren av en vägtrumma med en genomskärning av omkring 1 m. Vid vägbankens norra ände stå de båda runstenarna (1 och 2 på fig. 159), och avståndet mellan dem är 6 1/2 m. Cirka 55 m. söder om dem finnes ett par stenar utan inskrift (3 och 4 på fig. 159), avståndet mellan dem är likaledes 6 1/2 m. — Vid undersökningen upptogs 10 mindre schakt (numrerade I—X på fig. 159). Härvid framgick, att den ursprungliga »bron», runstensbron, ingår som bottenskikt i vägbanken. Bron har anlagts på lermark. Den har bestått av klumpstenar, på några ställen i flera lager, och mellan och över dessa stenar har lagts grus och sand. De cirka 0,15—0,35 m. stora stenarna voro delvis nedsjunkna i leran. Några rester efter risbäddar ha icke iakttagits. I brons fyllning har påträffats små lämningar av förmultnat trä. Bron har haft en mäktighet av cirka 0,30—0,45 m., och höjden över den omgivande marken torde ha varit omkring 0,25—0,30 m. Stenläggningen var bäst bevarad inom den lägst liggande delen. Där var bredden omkring 6 1/2 m. I brons östra kant ha i schakt VI påträffats 4 intill 0,60 m. långa stenar, sannolikt ursprungligen resta, och i brons västra kant, schakt III, ha två liknande resta

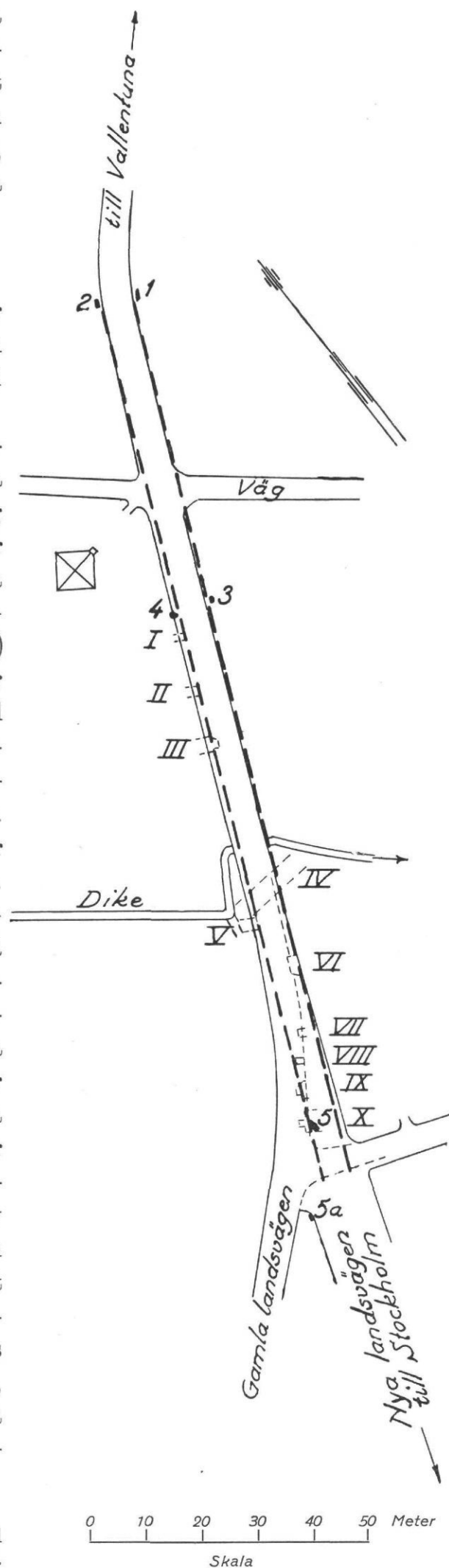
Fig. 159. Plan över »Jarlabankes bro», upprättad 1934—1935.

1 = runstenen U 165, 2 = U 164. 3, 4 och 5 stenar utan inskrift.

I—X betecknar de mindre schakt i den gamla vägbanan, som upptogs vid undersökningen 1934—1935. Den nya vägtrumman anlagd i schakt IV.

== betecknar runstensbrons ungefärliga läge.

32—4031. *Upplands runinskrifter.*

stenar anträffats. Kantstenarnas inbördes avstånd är cirka 0,75 m. I schakten IV, VIII och IX ha sådana stenar även påträffats. Vid vägbankens södra ände har påträffats en 2,40 m. lång, omkullfallen sten (5 på fig. 159). Genomskärningen är närmast triangulär med en tämligen plan framsida och en ryggad och ojämn baksida. Stenen har fallit på ursprunglig plats. Strävstenarna vid rotändan funnos kvar.

Vidare har framgått, att i den ursprungliga brons östra sida ha de högre liggande partierna i N och S delvis uppbrutits och borttagits i samband med senare tids odling. Före 1921 års omfattande vägförbättring har enligt uppgift stenen nr 3 stått så långt från vägbanken, att man vid plöjning kunnat köra med häst mellan stenen och väggkanten. Man lär ha sökt borttaga stenen, men misslyckats.

Några märken efter de runstenar, som antagits ha stått vid brons södra ände, hava icke iakttagits. Emellertid ha strävstenarna till dessa runstenar kunnat borttagas vid den ovan nämnda odlingen eller vid vägarbeten.

Den nuvarande vägbanken har bildats vid tre stora ombyggnadsperioder. Vid den första har fyllning av grus lagts på den äldsta bron till en höjd av 0,20 m., varigenom bron blivit 0,45 m. hög. Vid den andra omläggningen har vägbanan höjts intill 0,70 m. Den sista stora påbyggnaden utfördes år 1921, då vägbanan ytterligare höjdes. Den fyllning, som då användes, var stenblock och grus.

Vid undersökningen påträffades icke några fynd, som kunna möjliggöra en åldersbestämning av den äldsta bron och de båda äldsta ombyggnadsperioderna. Den pollenanalys, som utfördes i samband med undersökningen, lämnade icke någon ledning för en datering.

Undersökningen har visat, att Peringskiölds ovan citerade beskrivning gäller runstensbron, som i stort sett bevarat sitt ursprungliga utseende till slutet av 1600-talet. Elers' uppgift om att 'en fast väg' gått fram över sankmarken understryker riktigheten av Peringskiölds beskrivning. Elers återger även 'ett allmänt ryckte — — — af fordom', som lämnar en god föreställning om gångna tiders trafikproblem i Täby. Det lyder:

'När Täby By har Bränvins brist
och Täby Tä är rent
Till Kyrckan folcket kommer snart
och hädan icke sent.'

Även denna uppteckning talar för att icke någon fribro funnits. Av undersökningen har framgått, att icke någon fribro funnits i den ursprungliga runstensbron. Stenläggningen har sålunda iakttagits inom den lägst liggande delen. Den äldsta lantmäterikartan över Täby by, upprättad år 1798 av Jer Lifman, upptager ej heller någon fribro vid Jarlabankes bro. Där emot är en fribro över sankmarken omedelbart S härom markerad på nämnda karta. Fribron har troligen anlagts först i början av 1800-talet. Peringskiöld uppger, att runstensbron varit kantad av stora stenar på 'hvar 12 steeg'. Uppgiften är sannolikt riktig. Peringskiölds teckning avser troligen endast den allra nordligaste delen av bron, ungefär en tredjedel av hela längden. Om man beräknar, att avståndet mellan stenparen varit 12 steg (ung. 11 m.), så har bron haft 15 stenpar, utom det eventuella runstensparet i söder. Läget för stenparet nr 3 och 4 och stenen nr 5 vid södra brofästet — återstoden av ett par — överensstämmer med denna beräkning.

Den äldsta vägen söderut, från runstensbron räknat, har sannolikt gått fram på höjdryggen, som ligger mellan bron och Täby kyrka.

Vid vägomläggningen 1934—35 har vägbanken breddats, varvid en c:a 1,5 m. bred gångbana utlagts på västra sidan av vägbanan. En ny vägtrumma har nedlagts c:a 7 m. S om den gamla. Den båge, som vägbanken beskrev vid södra landfästet, har borttagits. Vägen S om

vägbanken har omlagts, och den nya vägen går nu Ö om den ovannämnda höjdryggen. Stenen nr 3 har vid vägomläggningen flyttats 1 m. åt V och stenen nr 5 16 m. SV om den ursprungliga platsen (se 5 a på fig. 159). De båda runstenarna nr 1 och nr 2 liksom stenen nr 4 stå alltså på ursprunglig plats och intill den nuvarande vägbanan. Vid vägomläggningen måste en del mark tillhörande en Ö om brons södra del belägen tomt inlösas. För att i minsta möjliga mån göra intrång på denna tomt lät Vägstyrelsen på denna plats mot vägen anlägga en 35 m. lång och 1 m. hög stödmur av betong.»

166. Ö. Ryds kyrka.

Pl. 108.

Litteratur: L 640, D 2: 25. J. Peringskiöld, F 1 5: 3, Monumenta 3, bl. 45; Kyrkoinventarium 1828 (ATA); UFT h. 7 (1878), s. 73; S. Bugge, Runverser (ATS 10:1), s. 124 f.; E. Brate, Anteckningar 1903 (ATA); Sveriges kyrkor, Uppland 1:2 (1928), s. 340.

Äldre avbildningar: J. Peringskiöld, teckning (F 1 5: 3), träsnitt (Monumenta 3); Dybeck a. a.; Brate foto 1903 (ATA); H. Faith-Ell foto 1928 (ATA).

Runstenen sitter inmurad i kyrkans norra vägg innantill på västra sidan om norra kyrkdörren.

Peringskiöld lämnar (i *Monumenta* 3) följande uppgifter om stenen: »Rydz norra kyrkedörr. Mitt uthi Rydz norra Kyrkedörr och under muren förvaras en liten nidlagder Runesten, som fordom varit på frija feltet under baran Himmel uprester, men vid Kyrkians första anläggning tagen til en tryskelsteen under sakerstiedören, och nu yttermehra då hans Excell^{ce} Kongl. Rådet Grefwe Nils Brahe låthit med sin stora omkostnad prächtigt förändra och förbättra hehla kyrkian, är samma gamla Runesten flytter till förbemelte Norre Kyrkedörr, där han af alla ingående beskådas kan.» Nils Brahes ombyggnad av kyrkan ägde rum under »åren omkring 1690 intill 1693» (*Sveriges kyrkor*, Uppland 1:2, s. 288), och då Peringskiöld den 12 maj 1693 avritade stenen (enligt anteckning i F 1 5: 3), låg den redan på sin nya plats, som tröskelsten i norra kyrkdörren. Av Peringskiölds teckning (i F 1 5: 3) framgår, att stenens båda ändar voro inskjutna under murarna på ömse sidor, och ett stycke av ristningens övre del var dolt av muren. Det har tydligen måst suppleras av Peringskiöld, ehuru han ej uttryckligen angiver detta och träsnittet visar ristningen hel.

Tidigare har stenen legat som tröskelsten under sakristiedörren, dock knappast så länge som Peringskiöld tror, från »Kyrkians första anläggning», alldenstund ristningen icke är alltför svårt skadad genom nötning. Stenen har senare, ovisst när, blivit framtagen ur kyrkdörren och inmurad på sin nuvarande plats.

Ristningen går nu på alla sidor, även nedtill, ända fram till stenens kant. Stenen saknar sålunda fot och synes svårligen ha kunnat vara rest. Av Peringskiölds teckning att döma har den emellertid tidigare haft ett åtminstone något större fotstycke. Den har sålunda förmodligen blivit kanthuggen för att passa in på sin plats.

Grå sten. Längd 1,30 m., bredd 0,82 m. Ytan är visserligen blanknött av trampning men dock fortfarande knottrig och ojämn. Ristningen är i stort sett väl bevarad.

Inskrift:

ku lit · rasa · kuplah · iftir · sun · miuk · nutan · trik · mirki · þisa · an it · sihuastr ·

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Gy[i] let ræisa [ok] Guðlaug æftir sun [sinn], miok nytan dræng, mærki þessa. Hann het Sigvastr.

»Gye lät resa och Gudlög efter sin son, en mycket dugande man, dessa märken. Han hette Sigvast.»

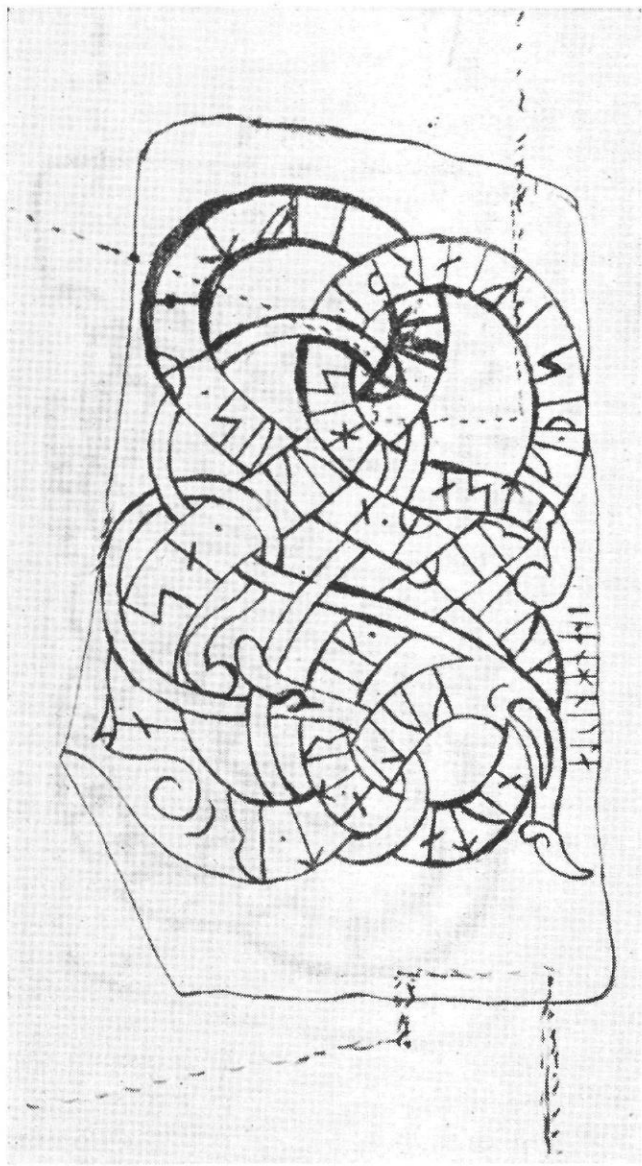

Fig. 160. U 166. Ö. Ryds kyrka.
Efter teckning av Peringskiöld.

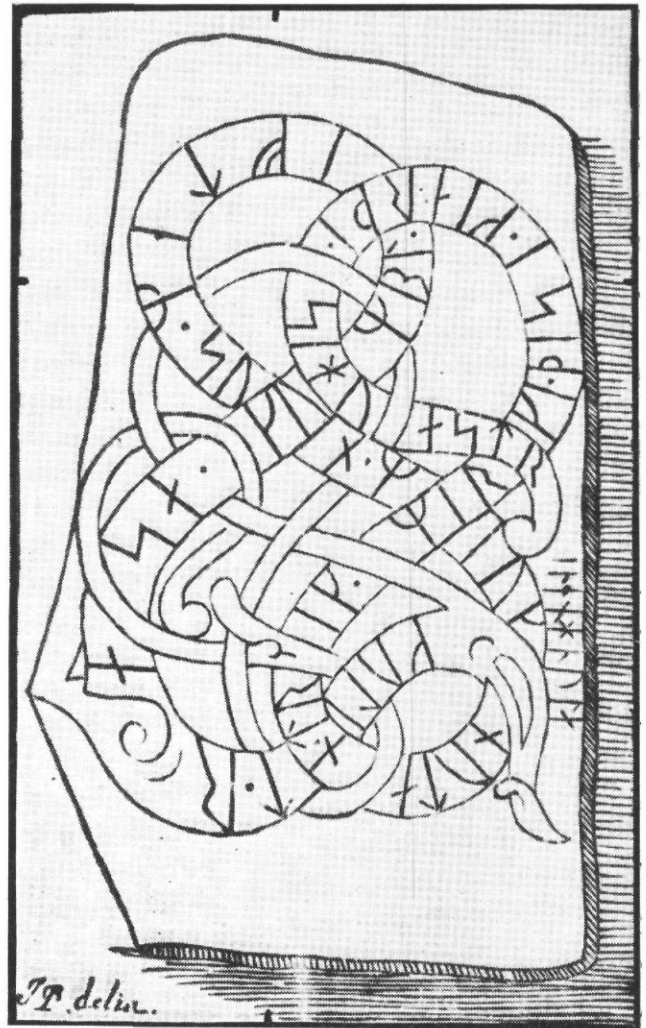

Fig. 161. U 166. Ö. Ryds kyrka.
Efter träsnitt av Peringskiöld (i Monumenta).

Till läsningen: Intet sk torde finnas vid inskriftens början, icke heller efter 2 **u** eller efter 48 **n**. Inga stungna runor förekomma i inskriften. 49 är otvivelaktigt **i**, icke **a**. Utmed stenens h. kant, mellan rundjurets huvud och stjärtspiral, finnes en svag och otydlig ristning, mycket grundare än de övriga. Vad som här har stått, kan numera ej med säkerhet urskiljas. — Peringskiöld: 10—21 **kumbl · ifter**; endast 10—11 **ku** och 20—21 **ir** ha varit synliga, det övriga har varit dolt och utgör tydligen en gissning; likaså 47—50 **kiarpi**; 46 **i**; utmed kanten har Peringskiöld läst: **inenhnula**. — Dybeck: Sk efter 2 **u**; 10—21 **kuml × effir**; 42—47 saknas; 48—50 **rpi**; 57 **t** saknas på teckningen, men icke i texten. — Brate: Intet sk efter 2 **u**; 10—21 **kuplah · iftir**; 46 **u**, 47—50 **anat**.

Peringskiöld tolkar inskriften: »Gya lätt upresa Kumplet effter Sune, den mycket nyttiga hiälten; detta märke gjorde Sighvaster.» *UFT*, h. 7, s. 73: »Gu(nne?) lät resa kummel efter sin son, en mycket god (eg. nyttig) kämpe. Detta märke gjorde Sivart.» Bugge (*Runverser*, s. 124): »Ko lod reise en Gravhaug efter (sin) Sön, en meget dygtig Mand, og disse Mærker (dette Mindesmærke). Sigvast utførte dem (det)».

1—2 **ku** är troligen mansnamnet *Gyi*; om detta se U 79. 1—5 **kulit** kan givetvis också läsas **kuli [li]t**, d. v. s. *Gulli let*. Inskriften är otympligt formulerad: moderns namn har blivit tillagt efteråt, och ett **auk** 'och' har därvid blivit utelämnat. Tänkbart vore även, att ett ristningsfel föreligger: ristaren har börjat med namnet *Guðlaug* (eller dess kortform *Gulla*) men

avbrutit detta efter de två första runorna, sedan fortsatt med **lit·rasa**, så upptäckt felet och tillagt namnet. Häremot talar emellertid, att utrymmet inom runslingan synes ha varit på förhand väl beräknat. Efter 22—24 **sun** saknas det **sin**, som man här väntar. 47—50 **anit** kan knappast vara annat än *hann het*, med vanligt uppländskt *h*-bortfall.

Om kvinnonamnet *Guðlaug* se Sö 263, U 133, 167, om mansnamnet *Sigfastr*, *Sigvastr* E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100.

167. Ö. Ryds kyrka.

Pl. 109.

Litteratur: B 224, L 639, D 2: 26. Joh. Bureus, F a 6 s. 139 n:r 17 (Axehiell), F a 5 n:r 296, F a 10: 1 n:r 134; M. Aschaneus, F b 18 s. 317; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 44; O. Celsius, SR 2, s. 173; *Kyrkoinventarium* 1828 (ATA); UFT h. 7 (1878), s. 72; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 79, *Anteckningar* 1903 (ATA); *Sveriges kyrkor*, Uppland 1: 2 (1928), s. 341.

Äldre avbildningar: Aschaneus, teckning; Rhezelius, teckning (F a 10: 1); Bureus, kopparstick (F f 6); Leitz och Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 224); Dybeck a. a.; Brate foto 1903 (ATA); H. Faith-Ell foto 1928 (ATA).

Runstenen låg intill 1924 som tröskel i södra kyrkdörren. Nu är den uppställd invid kyrkväggen innantill, straxt t. h. om södra ingången, sålunda mitt emot U 166.

Inskriften finns upptagen redan i Bureus' samlingar, efter uppteckning av Axehiell: »I Rydhz kyrkedör wacker slät steen» (F a 6), »Östra Ryd Kyrkiedör» (F a 5). Aschaneus' teckning har överskriften: »Östre Rydh Sochn Vthi Vapenhusdören»; Rhezelius' teckning: »Rydh Sochn I Kyrkiedören». Översta delen av stenen var vid denna tid täckt av muren och en del av inskriften osynlig. Hela inskriften var emellertid synlig, redan då Hadorph och Leitz avtecknade ristningen. Peringskiöld (*Monumenta* 3): »Wapnhusdörrn»; B 224: »Vapnhus dörren». Vid kyrkans ombyggnad 1690—93 revs vapenhuset och stenen flyttades troligen till kyrkportalen på s. sidan, där den fortfarande i mer än 200 år fick tjänstgöra som tröskelsten. Celsius har ej själv granskat inskriften.

Dybeck: »Stenen ligger ännu till tröskel i Ryds kyrkas södra dörr och är till någon del öfvermurad». Brate (1903): »Runstenen ligger under tröskeln till södra kyrkdörren, hvarigenom en del af ristningen blifvit nött af tramp, i synnerhet runorna **kuplaugar**. Inskriftens början är dold under tröskeln, stenens öfre ända under dörrposten och kyrkväggen.» Vid kyrkorestaureringen 1924 framtogs stenen och fick sin nuvarande plats.

Mörkgrå sten. Höjd 1,47 m., bredd 1,31 m. Mycket jämn och slät yta, blanknött genom trampning, dock föga skadad. Stenen är bräckt tvärs över, och nedtill är ett stycke avslaget. Ristningen är väl bevarad. Endast på kanterna är den något avslagen och nött.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter äldre läsningar):

× asur × lit × raisa × stain × a[t] × kuna × mak · sin × han × uas × broþir × kuplaugar × fotr × risti × runar ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 pasi ×
 65

Assurr let ræisa stein at Gunna, mag sinn. Hann vas broðir Guðlaugar. Fotr risti runar þessi.

»Assur lät resa stenen efter Gunne, sin frände. Han var Gudlögs broder. Fot ristade dessa runor.»

Till läsningen: Inga stungna runor förekomma. Sk efter 23 **a** är mycket svagt och sk efter 26 **k** osäkert. 66 **a** och 68 **i** äro fullt säkra. — Axehiell, Aschaneus, Rhezelius: 26—38 saknas

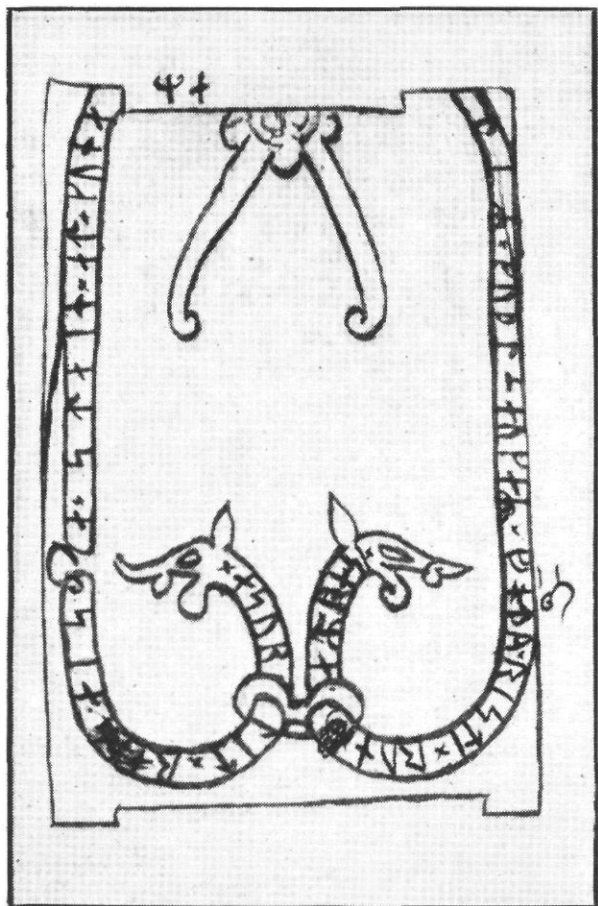

Fig. 162. U 167. Ö. Ryds kyrka.
Efter teckning av Rhezelius.

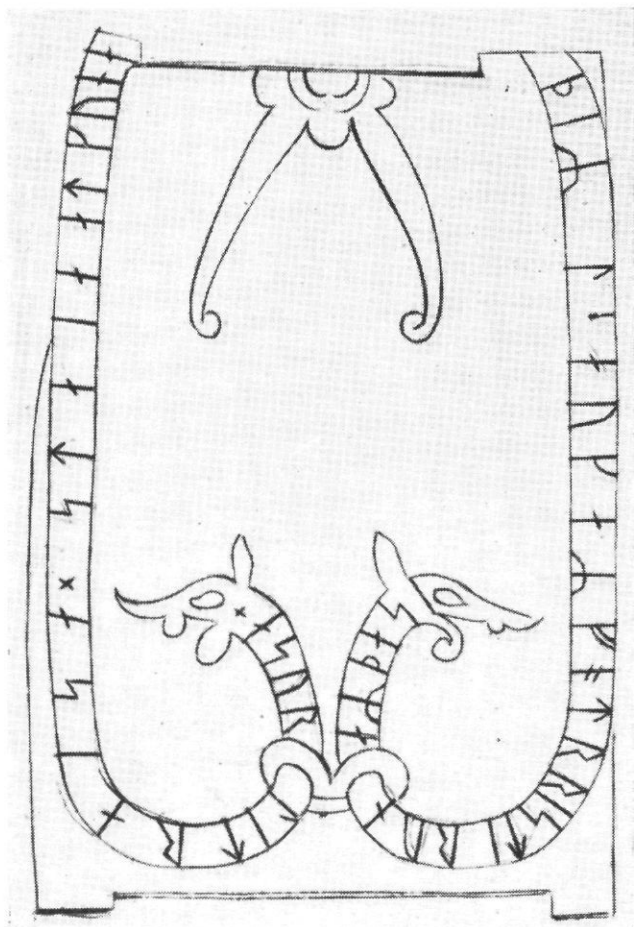

Fig. 163. U 167. Ö. Ryds kyrka.
Efter kopparstick av Bureus.

(dolt under muren). — Hadorph och Leitz: Intet sk efter 23 a; efter 26 k×. Likaså Dybeck. — Brate: 1—3 × asu saknas; 23—35 a × mak · sin × han × uas × dolt och otillgängligt. (Dybecks teckning av detta parti återger säkerligen endast *Bautil*).

Om mansnamnet *Assurr* (*Atsurr*) se Sö 25, 196, 265, Ög 81, 135, 215, Sm 36, 37, 42. Det förekommer även i flera uppländska inskrifter. Om *Gunni* se Sö 188. Om kvinnonamnet *Guðlaug* U 133, 166 och Sö 263.

Isl. *magr*, fsv. *magher* betecknar frände genom giftermål; se ovan U 161. Det ligger därför nära till hands att förmoda, att de följande orden *Hann vas broðir Guðlaugar* avse att upplysa om frändskapens art. Assur skulle alltså ha varit gift med Gudlög och Gunne hans sväger. Om Gudlög i U 166 och U 167 har betecknat samma person, skulle hon ha varit gift två gånger. Men namnet är så vanligt, att man icke kan bygga några slutsatser på dess förekomst i två inskrifter på samma plats.

Däremot förefaller det mycket sannolikt, att den Gunne, över vilken U 167 är rest, har varit samme man, som har låtit resa de båda stenarna U 170 och U 171 över sin son. Detta är av en viss vikt, ty det innebär, att de båda senare inskrifterna äro äldre än U 167.

U 167 är en av de få runristningar, som äro signerade av ristaren Fot. Liksom de övriga visar den honom som en i tekniskt avseende högt förfaren man. Inskriften är klar och tydlig, runorna ha vackra, regelbundna former, ortografien är vårdad och konsekvent, skiljetecken är ×. Ornamentiken är enkel, men ändamålsenlig, med god anpassning efter stenytan. Stungna runor brukas icke. De båda rundjur, inom hvilkas kroppar inskriften är anbragt, äro tecknade med få men karakteristiska detaljer. Samma drag i runskrift, ortografi och ornamentik återfinnas i ett stort antal osignerade ristningar i södra Uppland. Då det tekniska utförandet alltid är det samma, säkra och erfarna, finnas stora skäl att med von Friesen (*Upplands runstenar*, s. 47 f., *Runorna*, 1933, s. 217 f.) antaga, att det är Fot själv, som har utfört dem.

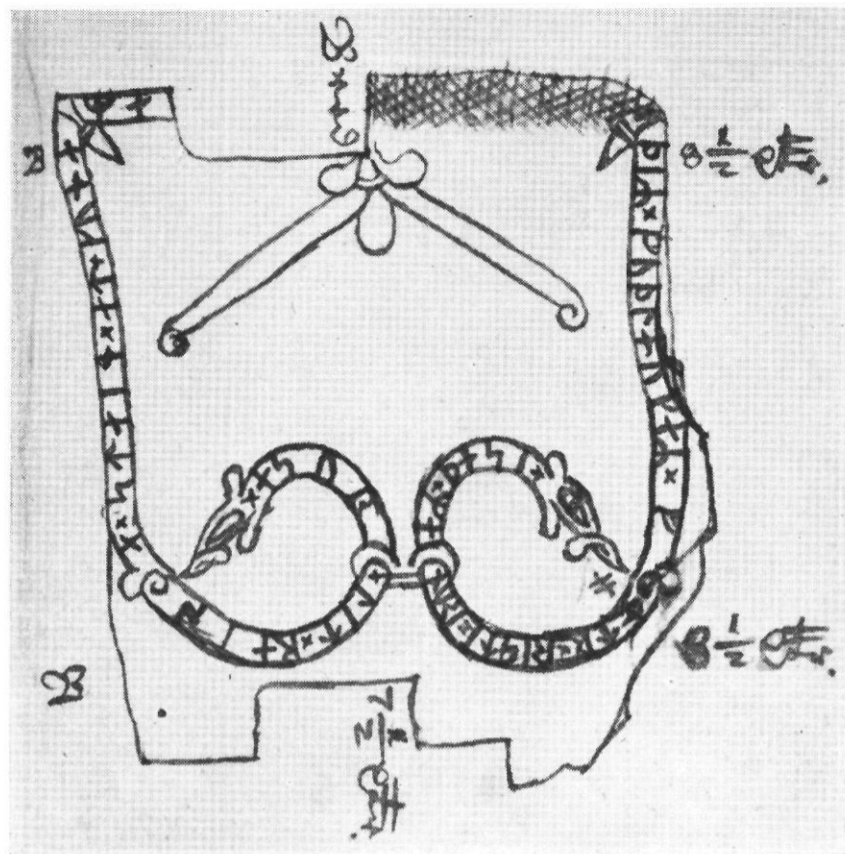

Fig. 164. U 167. Ö. Ryds kyrka. Efter teckning av Aschaneus.

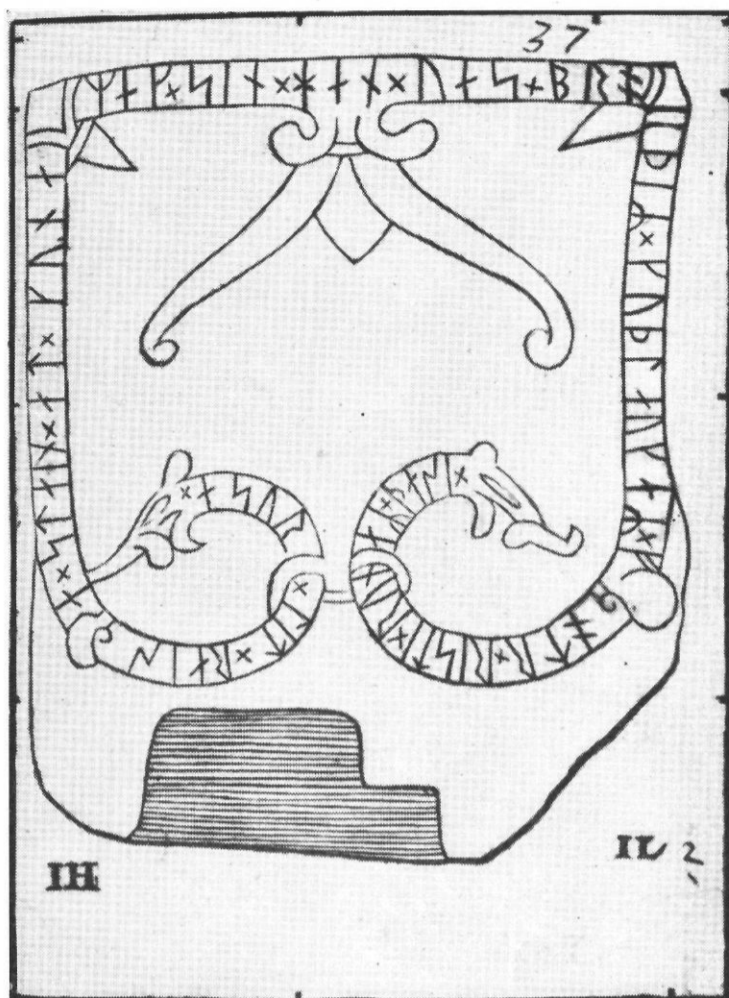

Fig. 165. U 167. Ö. Ryds kyrka. Efter B 224.

Karakteristiskt för Fot är även, att stenytan i regeln har blivit omsorgsfullt bearbetad, så att den är slät och jämn. Inga knöligheter eller gropar få förekomma. Den av Fot ristade Skokloster-stenen (L 1550) är, såsom von Friesen framhållit, ett av de ytterst få monument i Uppland, där själva stenen omformats för sitt ändamål: övre rundningen är nämligen tillhuggen, så också stenens smalsidor. Något liknande gäller i själva verket också om Fots runsten i Ö. Ryds kyrka. Den har ursprungligen av allt att döma varit fyrkantig, ehuru stenens kanter ha blivit svårt skadade. Både upptill och på sidorna har säkerligen stenens kant bildat den yttre ramen för inskriften. Härpå tyder särskilt, att den inre slinglinjen på h. sidan är svagt böjd, vilket synes ha berott på att stenkanten här har haft en motsvarande böjning. Möjligen har ornamentiken i denna ristning sin förebild i gravstenar. Särskilt är att märka de båda bandknutarna i hörnen upptill. Jfr London-stenen (Wimmer-Lis Jacobsen n:r 246).

Möjligen har Fot i sin Ö. Ryd-sten varit påverkad av mönstret på Söderby-stenen (U 171), som ristaren Faste har utfört på uppdrag av Gunne. Ristningens grundplan är här visserligen trekantig, men slingan följer utefter stenens raka kanter och har upptill en likartad bandknut. Mönstret har kanske tilltalat Fot, och han har varierat det i den runsten, som han några år senare fick i uppdrag att utföra till minne av Gunne.

168. Björkeby, Ö. Ryds sn.

Litteratur: B 222, L 641. J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 43, 45, F 1 5: 3; O. Celsius, SR 2, s. 141, 633; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 97 not 6; UFT h. 7 (1878), s. 73; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 100.

Avbildningar: Peringskiöld, teckning (F 1 5: 3), träsnitt (Monumenta 3 och B 222).

Runristningen, som numera är förkommen, är känd endast genom Peringskiölds teckning och träsnitt. Den fanns »I Biirkeby I tompten emellan begge gårdarne» (F 1 5: 3) och avteck-

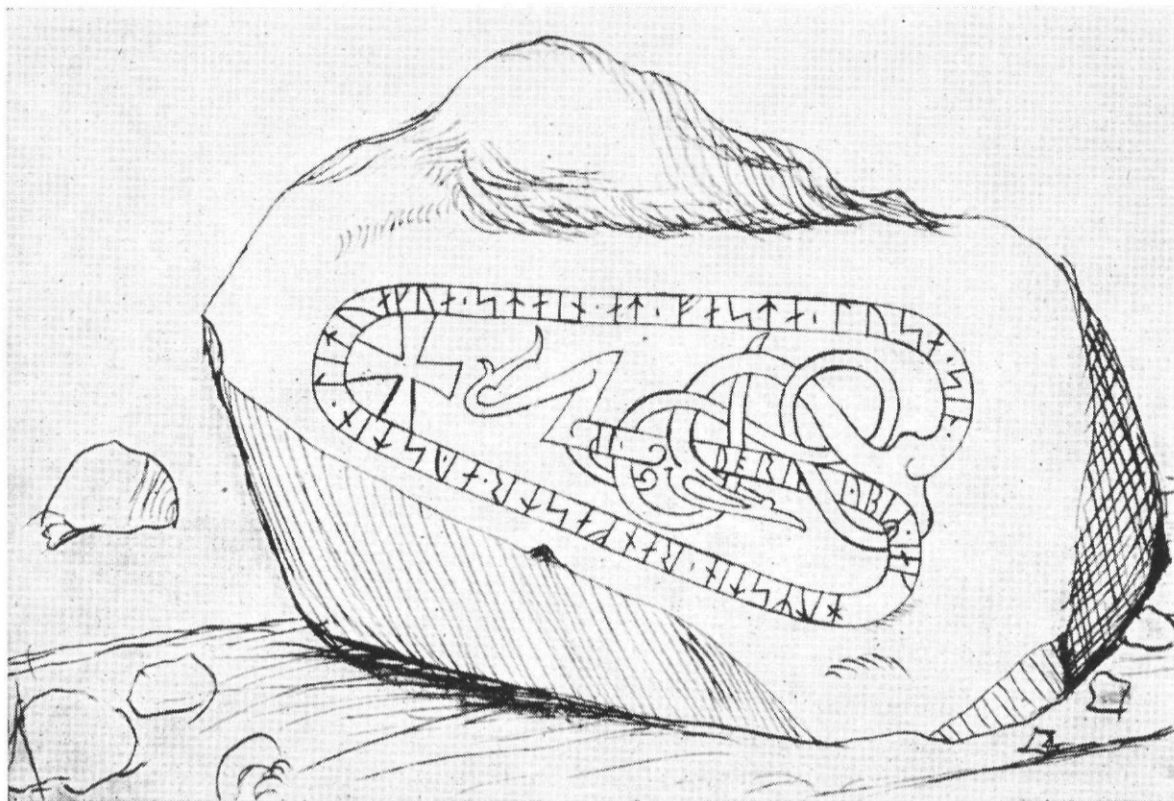

Fig. 166. U 168. Björkeby, Ö. Ryds sn. Efter teckning av Peringskiöld.

nades den 11 och 12 maj 1693. I *Monumenta* 3 anges platsen: »Björkeby i Ry Sochn Dandery Skepzlag», i *Bautil*: »Björkeby». — Den har icke granskats av Celsius och finnes icke upptagen i Dybecks eller Brates samlingar. I *UFT* h. 7, s. 73 upplyses, att stenen är söndersprängd och lagd i bogårdsmuren.

Ristningen har funnits på ett stort stenblock, omkring 2 m. högt, med en tilljämnad yta. Ristaren Öpir har använt ett av sina vanliga mönster, men på grund av ristningsytans form har det blivit liggande, med mönstrets fotända åt stenens h. sida.

Inskrift (enligt B 222):

hūlmstīn · ranfastr · aystīn · litu akua · stain · at · fasta · lusa · sin · - - þoru ybir · iak

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

Holmstæinn, Ra[g]nfastr, Øystæinn letu haggva stæin at Fasta, løysa(?) sinn [ok] Þoru. Öpir hiogg.

»Holmsten, Ragnfast, Östen läto hugga stenen efter Faste, sin och Toras frigivne(?). Öpir högg.»

Till läsningen: 2 **ul** är binderuna. 49—50 förefaller vara ett upp- och nedvänt **k**, följt av ett rättvänt **u** (eller **l**).

Svårighet bereder tolkningen av 42—45 **lusa**; det har ingen motsvarighet i någon annan inskrift. Peringskiöld själv översätter inskriftens senare del: »åt Fasta, deras Liusmoder, och den dristige Ubbe uthögg runorna.» 37—41 måste givetvis vara ack. av mansnamnet *Fasti*, och det följande 42—45 **lusa** ack. av ett svagt böjt substantiv. Den enda rimliga förklaringen har givits av Liljegren (*Runlära*, s. 97): »*Lusi* torde åse hwad man annars kallar *Leysingi* eller lösgifwen, frigifwen»; den har senare upptagit av Dieterich (*Runen-Sprachschatz*, s. 361) och Brate. Verbet isl. *leysa*, fsv. *lösa* betyder bl. a. 'lösgöra, frigiva ur trældom', isl. *lausingi*, m. och *leysingi*, m. betyder 'frigiven' (fsv. *frælsgivi*, m.). Sannolikt är suffixet *-ingi* här av samma art som i *höfðingi*, *foringi*, *hamingia* m. fl., d. v. s. en utveckling av *-gengi*, urn. **-gangian-* 'som går'. 42—45 **lusa** skulle kunna vara ack. av adj. *lauss* 'lös, fri' i bestämd form, eller av en avledning med suffixet

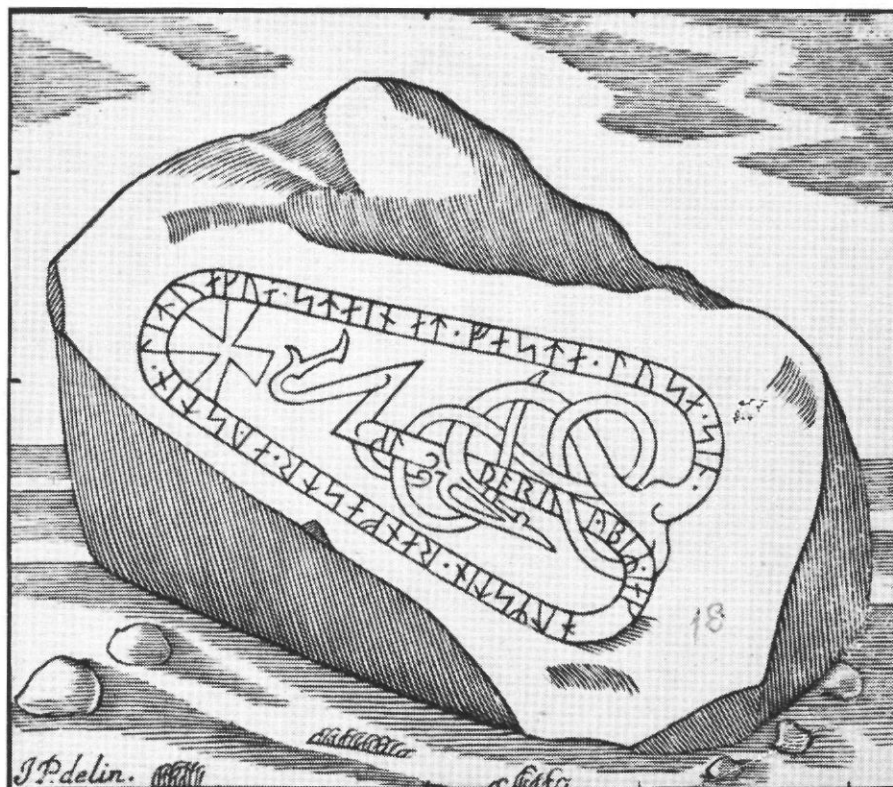

Fig. 167. U 168. Björkeby, Ö. Ryds sn. Efter B 222.

-ian- på adj.-stammen *laus-*; det skulle alltså kunna återge antingen (ack.) *lausa* eller *løysa*. Något sådant ord med betydelsen 'frigiven' finns emellertid icke f. ö. belagt i de nordiska forn-språken, och tolkningen är därför givetvis i hög grad osäker.

Om namnet *Holmsteinn* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 105, om *Ragnfastr* och *Fasti* s. 100.

169. Björkeby, Ö. Ryds sn.

Pl. 110.

Litteratur: Handlingar i ATA.

Runstenen påträffades år 1937 i en gammal grund, som upptäckts vid grävning för källare, o. 75 m. SÖ om mangårdsbyggnaden i Björkeby. Stenen stod som portsten med den ristade ytan vänd inåt jordvallen. Den har nu blivit rest i närheten av fyndplatsen.

Grårandig gnejsgranit med hårda kvartskristaller. Höjd 1,75 m., bredd 0,85 m. Stenen är avslagen upptill och längs v. sidan, varigenom en stor del av inskriften har gått förlorad. Ristningen är grund med fina linjer. Den är tämligen väl bevarad.

Inskrift:

ulmstin × i rupi × urm - . . . tin × pina × iftir × frustin × sun sin × uk + iftir × uku + my sina ×

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Holmsteinn i Riudi, Orm- . . . [s]teinn þenna æftir Frøystein, sun sinn, ok æftir ungu moy sina.

»Holmsten i Ryd, Orm- . . . denna sten efter Frösten, sin son, och efter sin unga dotter.»

Till läsningen: Icke stungna äro 6, 18, 21, 24, 34, 40, 44 i, 10, 31 u, 50 k. Däremot är tydligt stunget 53 y. Övre delen av 13—15 är borta, men alla tre runorna äro fullt säkra. Det följande kan vara u, men möjligen också t. ex. il.

13—15 **urm** är utan tvivel början av ett namn. Det kan vara gen. av mansnamnet *Ormulf*: »Holmsten i Ryd, Ormulvs son» e. dyl. Det kan även vara kvinnonamnet *Orm(h)ildr*: »Holmsten i Ryd (och) Ormhild, de läto resa denna sten . . .»

Om namnet *Holmsteinn* se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 105, om *Frøystæinn* ib. s. 75.

Av ortnamnet (Östra) *Ryd* finnas följande äldre belegg i medeltida urkunder: (dat.) *Riudboaskiplagi* SD 1, s. 570 (1281) or., *de Ridhum* SD 2, s. 265 (1298), avskr. (osäkert ex.), *ryd* ib. s. 531 (1308) avskr., *de rydh* SD 3, s. 148 (1314, Reg. eccl. Ups.), *ecclesiam rydh* ib. s. 220 (1315) or., *riudh* ib. s. 428, 430 (1302—19, Reg. eccl. Ups.), *riwdh* SD 4, s. 192 (1331, Reg. eccl. Ups.), *rydh* ib. s. 457 (1335) or., *de rydh* SD 5, s. 237 (1343, Reg. eccl. Ups.), *riud* ib. s. 322, *riudh* s. 323 (1344, Reg. eccl. Ups.). Det förefaller av detta material att döma sannolikt, att namnets ursprungliga form har varit *Riudh*. Jfr S. Olsson Nordberg, *Fornsvenskan i våra latinska originaldiplom före 1300* (1926), s. 199. Man måste i så fall antaga, att ristaren av U 169 har uteglömt ett **i**, måhända föranledd av det strax föregående **i**: **i rupi** i stället för **i riupi**.

170. Bogesund, Ö. Ryds sn.

Litteratur: B 223, L 642, 1411. O. Verelius, *Hervarar saga* (1672), s. 101; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 46; P. Dijkman, *Historiske Anmärkningar* (1723), s. 17, 82, 124; O. Celsius, *SR* 1, s. 258, 2 s. 597; N. R. Brocman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1762), s. 220; J. G. Liljegren, *Runlära* (1832), s. 123; UFT h. 7 (1878), s. 73; G. Stephens, *ONRM* 2, s. 813 f.; E. Brate, *Sverges runinskrifter* (1922), s. 80, 122, *Svenska runristare* (1925), s. 86; O. von Friesen, *Runorna* (1933), s. 170, i *Namn och Bygd* 18 (1930) s. 99.

Avbildningar: Teckning av okänd, bilagd ett brev från J. Hadorph till M. G. de la Gardie den 10 april 1668 (Riksarkivet); Peringskiöld, träsnitt (i *Monumenta* och B 223).

Runstenen, som numera är försvunnen, fanns enligt Peringskiöld (*Monumenta* 3) »Wid Bogesundz bryggia i Ry Sochn och Danary Skepzlag». Den tycks ha stått i närheten av ett gravfält. Stenen var redan sprucken i flera delar, och den har troligen ganska snart fallit sönder. Även inskriften var flerstädes skadad.

Inskrift (enligt B 223):

: kuni · auk · asa · litu · raisa · sta - - pina · auk · hualf · iftir · akn - - un sin an . . . auþr · i akru ·
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60

a - - r · krafín · i · kirikiu · karpi · fastulfr · risti · runar · kuin · raisti · stainhal þisa ·
 65 70 75 80 85 90 95 100 105 110 115 120 125

Gunni ok Asa letu ræisa stæin þenna ok hvalf æftir [Öynd, s]un sinn. Hann [varð d]auðr i Æikrøy(?). [Hann er] grafinn i kirkiugarði. Fastulfr risti runar. [Gunni] ræisti stæinhall þessa.

»Gunne och Åsa läto resa denna sten och valv efter Önd(?), sin son. Han dog på Ekerö(?). Han är begravnen på kyrkogården. Fastulv ristade runorna. Gunne reste denna stenhäll.»

Till läsningen: Efter 42—44 **akn** är inskriften skadad; sannolikt ha här funnits två runor. Närmast före 47 **u** har stått ett **s**. 43 **k** torde vara fel för **u**, och namnet sålunda **a[u]n[t] Öynd**. L 642 supplerar **aknar**, vilket knappast kan ha fått plats. Efter 48 **n** ett rakt streck, som emellertid torde vara ornament, ej runa. Efter 53 **n** är runslingan förstörd på ett stycke, där 4 à 5 runor kunna ha haft plats. Närmast framför 54—57 **auþr** har givetvis stått ett **t**. Efter 63 **a** finnes svagt antytt övre delen av ett **n**. Sedan är stenytan skadad, men framför 66 **r** synes nedre delen av en hst, sannolikt **i**.

104—107 **kuin** är otvivelaktigt en felristning (eller möjligen en felteckning av Peringskiöld) för **kuni**.

Vid ett brev från J. Hadorph till M. G. de la Gardie 1668 finnes bilagd en teckning av Bogesund-stenen. Den är utförd av en runkunnig man, som varit öfvad tecknare. Möjligen är den insänd av socknens kyrkoherde med anledning av det föregående år utfärdade påbudet om ransakningar efter antikviteter och har av Hadorph överlämnats till rikskanslern såsom prov på vad som hade inkommit. Det förtjänar även att nämnas, att Bogesund vid denna tid ägdes av riksdrotsen Per Brahe, som byggde slottet och dog där 1680. — Stenen fanns enligt en anteckning på bladet »wid stranden på Bogesund».

Inskriften är enligt teckningen följande:

uni · auk · asa · litu · raisa · stain · pina · auk · huaf [sic!] · **iftir · aka · sun · sin · uni · po · a · uornakru · asa · ar · krafin · i · kirikiu · karpi · fastuin** Utanför slingan: **m · risti · runar** ·

De första tre orden **uni · auk · asa** · äro tecknade med vänderunor. Den första runan utanför slingan

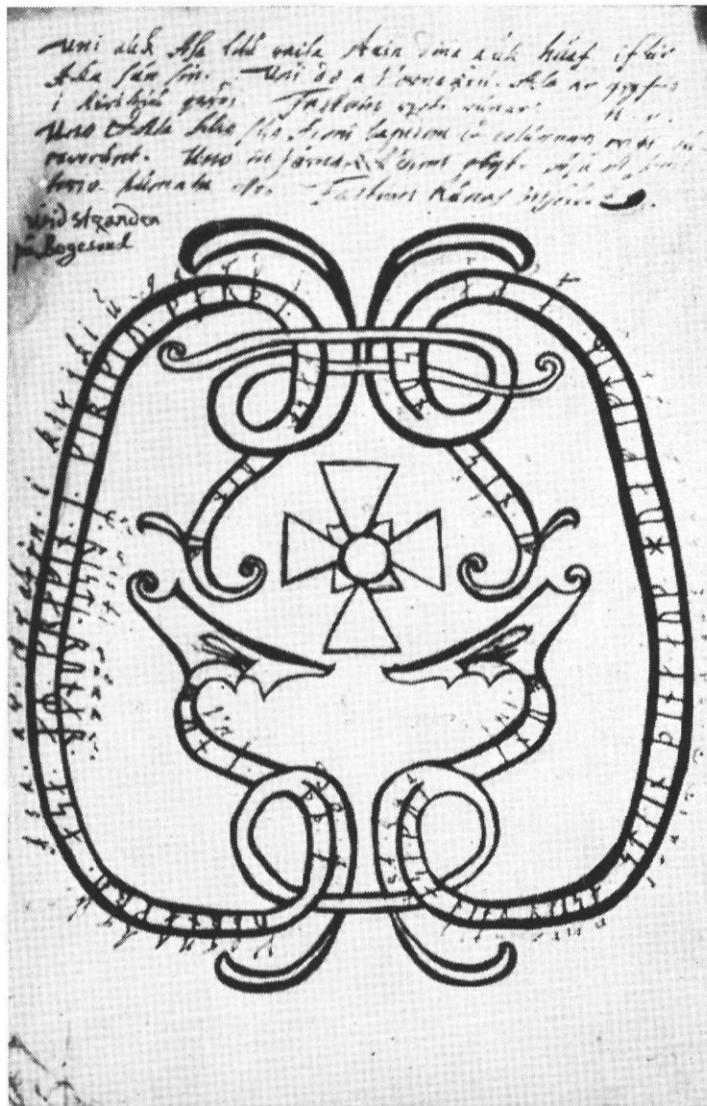

Fig. 168. U 170. Bogesund, Ö. Ryds sn.
Efter teckning av okänd på 1660-talet.

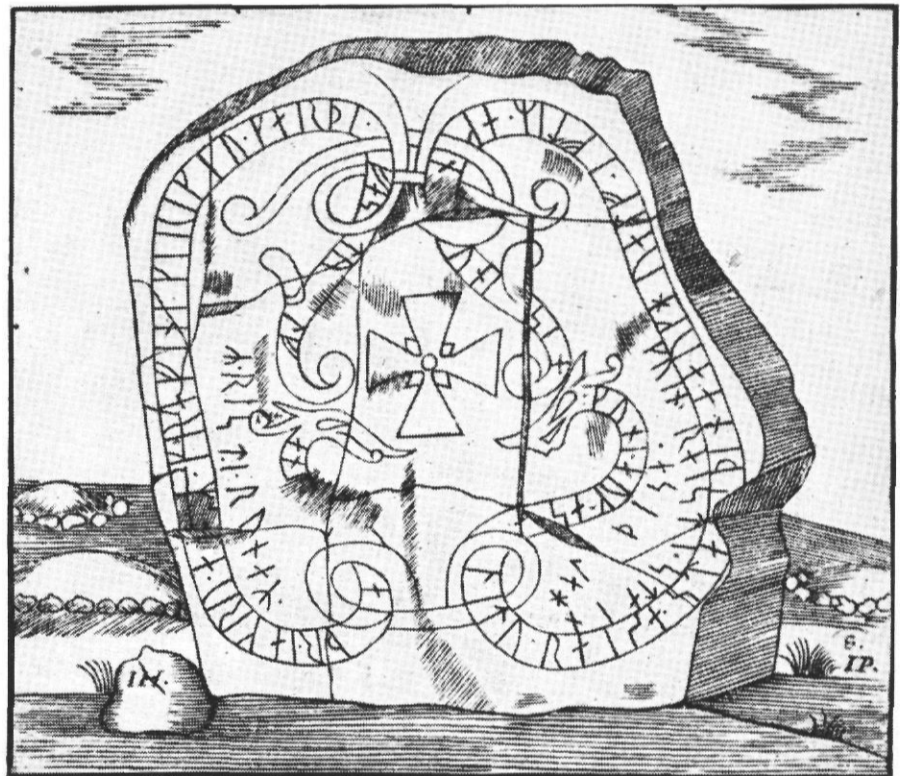

Fig. 169. U 170. Bogesund, Ö. Ryds sn.
Efter B 223.

har feltecknats **m** i stället för **r**. Inskriften tolkas sålunda: »Uno et Asa filio suo Aconi lapidem et columnam erigi curaverunt. Uno in Vornakru diem obiit. Asa in cemiterio humata est. Fastvin Runas inscidit.»

I *Hervarar saga* (1672), s. 101 anför Verelius »inscriptio lapidis Bogesundensis»; säkerligen känner han den genom meddelande av Hadorph, såsom uttryckligen är fallet med den omedelbart förut citerade inskriften på Härene-stenen (Vg 59, L 1342).¹ Bogesund-stenen har enligt Verelius följande lydelse:

» + uni + auk + asa + litu + raisa + stain + pina + auk + huaf + iftir + aka + sun + sin + ani + po + a + uorn + akru + asa + ar + krafin + i + kirikiu + karpi +

h. e. Uno et Asa lapidem hunc et columnam filio suo Akatio poni fecerunt. Uno mortuus in nostro agro sepultus: Asa autem in cœmiterio tumulata est.»

¹ Härene-inskriften meddelas efter en teckning, som »Pastor Hærenhedensis Ambernus Unge . . . delineatum Hadorphio Secretario misit».

Några felaktigheter ha inkommit i Verelius' text: **iftir** (för **iftia**), **ani** (för **uni**), **kirkiu** (för **kirikiu**); skiljetecken har insatts efter **uorn**. De sista orden **fastuinn · risti · runar** saknas.

Den av Hadorph och Verelius meddelade läsningen av inskriften är mycket underlägsen Peringskiölds. På alla punkter, där den avviker från denna, innehåller den uppenbara fel. 1 **k** saknas. I början av ristningens vänstra slinga har tecknaren trott sig finna samma namn som i den högra **uni**. Även **asa · ar** är en ren konjektur på ett oläsligt ställe. Sakligt sett är det orimligt, att den ena slingan skulle meddela, att **uni** och **asa** ha låtit resa stenen, och den andra, att de äro döda. En sådan inskrift saknar motstycke. Slutet av inskriften (r. 104—125) saknas. Av vikt är emellertid, att Peringskiölds läsning på vissa punkter bestyrkes: ordet 32—36 **hualf**, 59—62 **akru**, även 43 **k**.

Efter Verelius anföres inskriften av Dijkman (*Historiske Anmärckningar*, 1723). Han översätter: »Uni och Asa läto opresa denna Steen och Stod efter sin Son Aka. Uni är död och lagd i vår åker, men Asa är grafwen i Kyrckegården.» Och han anmärker härtill: »1. At Uni är begrafwen i åkren och det grafställe des Förfäder i Hedendomen brukat, men Asa Hustrun uthi Kyrckegården, der af sees 2. At Mannen varit Heden, och Hustrun omvänd til Christendomen. 3. At wid första Kyrkiornes inrättande, hafwa de grafwitz ändå i sina ätte-backar.»¹

Celsius har icke själv granskat inskriften. Han anmärker emellertid om uttrycket **taupr i akru**: »Kan ej wara begrafwen i åkern, uthan i Åker sochn och by. War den tiden en nyss byggd kyrkia och fått kyrkiogård. Ty förr hade och dhe Christna sina grafplatser på marken.»

Samma uppfattning om **taupr i akru** har Brocman. Han anför inskriften efter *Bautil* och tolkar den så: »Gune och Asa låto resa denne Sten och Hwalf öfwer Åke sin Son. Han wardt död i Åker, och är begrafwen i Kyrkogården. Fastulf riste Runorna. Kwin upreste denna Stenhall.»

I Liljegrens *Runurkunder* finns inskriften upptagen på två olika ställen: dels efter B 223 som n:r 642 »Bogesunds brygga», Ö. Ryds sn, dels efter Verelius som n:r 1141 »Ulricæhamn. Strax vid staden.» Redan Dijkman hade uppfattat »lapis Bogesundensis» som åsyftande den västgötska staden (äldre Bogesund), vilket låg nära till hands, då den hos Verelius omtalas i samband med en västgötsk runsten.²

G. Stephens har observerat likheten mellan de båda inskrifterna L 642 »Bogesunds brygga» och L 1411 »Ulrichamn», »so identical in tone, and of the same time and place». Han tror emellertid, att de härröra från tvenne sammanhörande runstenar, ett slags dubbelmonument (»companion-stones»), som han betecknar som »Bogesund A» och »Bogesund B». Och han antager felaktigt, att de ha hört hemma i det västgötska Bogesund. »Göranssons 'Bogesunds brygga' in Upland I never heard of. There is only one Bogesund in Sweden, and that since 1721 [felaktigt för: 1741] has been called Ulricæhamn, in compliment of the queen Ulrica Eleonora. Both stones are therefore from West Gotland.» »These, then, are two of the family stones belonging to the 'Acre' or Lordship or manor of Sir **kuni**. A [d. v. s. L 642] I take to be the earlier, for **asa** is still living. **kuni** and **asa** announce the death of their son **aknar**, not abroad or in battle but on their own property, in their own arms. He is expressly said not to lie in the heathen family barrow, but to have been interred in the Christian churchyard. Probably he was young, his mother's darling, and he may have embraced her faith. Hence

¹ S. 82 lämnar Dijkman den egendomliga upplysningen: »Vppå ett Runstens Fragment som jag fick i min vngdom står: *Asa ar grafn i kirkiugardi.*» Detta är väl knappast att uppfatta så, att Dijkman skulle ha haft en del av stenen själv i sin ägo. Det måste i så fall ha varit en rätt betydande del; Peringskiölds teckning visar emellertid stenen sprucken och trasig, och det torde ha varit icke mindre än åtta fragment, större och mindre, som tillsammans innehöllo de fem ord av inskriften, som Dijkman citerar. Sannolikt har han endast fått en uppteckning av inskriften.

² C. J. Ljungström, *Redvägs härad med staden Ulrichamn* (1861), s. 39 anmärker, att runstenen icke längre finnes i behåll.

her and perhaps his wishes in this respect were complied with, while the pagan father raised his memorialstone out among the old lows. Accordingly, **aknar**'s grave-stone is sculptured with the Christian Cross. — Some long time goes by. **kuni** and **asa** are stricken in years. So old are they, that **kuni** has entrusted the management of his property to his other sun **aki**. But **aki** is seized with sickness and deceases. He seems never to have embraced the new faith, and is buried with his ancestors. But shortly after his Mother dies, is commemorated on the stone, and is expressly said to have been buried in the Christian cemetery.» Stephens sluter detta av inskriften »Bogesund B» (L 1411), som han tolkar sålunda: »**kuni** och **asa** läto resa denna sten och **huarf** ('ring, stone-circle, girdle of foot-stones') efter **aki**, sin son. Arbete (*ann* 'labor, work, charge') mottog han (**þo**, d. v. s. *þa*, pret. av verbet *þiggia* 'få, erhålla') på vår åker. **asa** är begravnen på kyrkogården.» Han menar, att stenen först har blivit rest av föräldrarna efter sonen **aki**, och att de sista orden om **asa** ha blivit tillagda senare, efter hennes död.

58—62 i **akru** innehåller utan tvivel ett ortnamn. Detta kan dock icke vara Åker, såsom Celsius och Brocman ha föreslagit. Efterleden torde vara *-øy* 'ö'; jfr L 460 Lindö, Vallentuna sn i **lintiu** 'i Lindö', en fragmentarisk Sigtuna-sten (Juel n:r 4) i **risny** 'i Risnö' (nu: Rissne, Spånga sn). I *UFT* tolkas i **akru** som »i Åkerö». Såväl Brate som von Friesen ha, tydligen oberoende av varandra, förmodat, att det avser Ekerö i Mälaren. Brate uppfattar inskriftens mening så, att sonen har dött på Ekerö och sedan blivit begravd hemma i Ö. Ryd, där det alltså redan vid denna tid skulle ha funnits kyrka och kyrkogård (*Sverges runinskrifter*, s. 122). von Friesen åter håller för troligt, att den döde har blivit jordad på Ekerö kyrkogård. Ekerö skrevs under medeltiden *Ækru*, *Ækrø*; se E. Wessén i *Namn och Bygd* 11 (1923), s. 172 f. Enligt von Friesen »föreligger tydligen det förut ej i fsv. anträffade *ækra* f. = fvn. *ekra* f., sv. dial. *äckra* f. 'igenlagd åker; äng' och det är efter all sannolikhet detta ord som ingår i *Ækrø* först som sockennamn (jämte *Askanæs*) och sedan som namn på den ö, som utgör större delen av socknens område». Likaså Brate i *Namn och Bygd* 2 (1914), s. 88 f. En annan uppfattning av namnet Ekerö har framställts av E. Wessén (a. a.): »Redan öns betydande storlek — den bildar egen kyrksocken och har ett stort antal gamla gårdar och byar (*Torslunda, Närlunda, Nybble, Träkvista, Trynninge* 1378, *Kalwijk* 1298 m. fl.) — gör det mindre sannolikt, att namnet innehåller som första led ordet isl. *ekra* f. 'opplöiet, dyrket land' (nno. *ækra*, sv. dial. *äckra* 'linda, träda'). Första stavelsens vokal är visserligen fsv. *æ*, men denna kan ha uppkommit genom förkortning av diftongen *æi*. Jfr exempelvis å-namnet *Ätran* (uttal: *ættra*), sammansatt med ordet *etter*, isl. *eitr*. Liksom **Æitr-ā > Ättra*, har **Æikr-øy* ljudlagsenligt blivit *Eckerö*. Första leden är gen. **æikr* till **aik* 'ek', liksom i det förut nämnda bohuslänska *Öckerö* (isl. *Eikreyjar*) . . . Det synes följaktligen ytterst sannolikt, att de tre namnen *Adelsö, Björkö* och *Ekerö* äro sammansatta med ord, som beteckna trädslag (al, björk och ek), och att de äro uppkallade till viss grad i kontrast mot varandra.» Förkortningen *æi > æ* kan ha inträtt redan på 1000-talet, allra helst i ett namn, där associationen med grundordet var svag.¹ Beteckningen i **akru** på Bogesund-stenen lägger alltså i och för sig intet hinder i vägen för att det kan vara Ekerö, som avses, även för den som anser, att det är trädnamnet *ek* som ingår i detta ortnamn.

Att det är en kyrkogård på Ekerö, som avses med orden »han är begravnen på kyrkogården», är avgjort sannolikast i samband med det föregående meddelandet, att sonen har dött i Ekerö. Man skulle i den korta inskriften knappast ha väntat denna upplysning, om att han blivit förd hem och jordad där. Såsom förut har framhållits (s. 214), torde det på inskrifternas tid

¹ Om förlitterär förkortning *æi > æ* framför konsonantgrupp se A. Noreen, *Altschwedische Grammatik* § 80 II: 2, *Vårt språk* 4, s. 107; A. Kock, *Svensk ljudhistoria* 1, s. 196.

ännu ha funnits mycket få kyrkor i Uppland. Sannolikt ha de äldsta kommit till just på Mälarens öar och stränder, i grannskapet av Björkö och Sigtuna. Den runristade gravhällen Sö 280 torde vara vittnesbörd om att redan under 1000-talets senare hälft en kyrka har funnits i Strängnäs. Jfr vidare Eskilstuna-kistan Sö 356 och hällen Sö 92 i Husby-Rekarne sn. Även på Lovö har sannolikt tidigt funnits en kyrkogård; se ovan U 49 och 50. Från en något senare tid härröra troligen de runristade gravhällarna i Spånga (U 64), Norrsunda, Odensala och St Per, Sigtuna. Ännu yngre äro Ekerö-hällen (U 15) och Botkyrka-monumentet (Sö 286). Att under en tid, då det ännu icke fanns stora möjligheter att bliva begravnen på kyrkogård, detta särskilt meddelas i en minnesinskrift, är icke ägnat att förvåna. Jfr runstenen Öl 36 **han** × **iar** × **krafin** × **i** × **kirikiu**. Om runstensresande och begravningssed se framför allt O. von Friesen i *Runorna* (1933), s. 166 f.

32—36 **hualf**: läsningen torde få anses säker. Verelius har **huaf**, med **l** uteglömt. Någon anledning finnes icke att med Stephens rätta till **huarf**, vilket han översätter 'a ring, belt, circle, girding line' och anser åsyfta de stenkretsar, som synas i bakgrunden på Peringskiölds träsnitt. Ordet **hualf** är f. ö. okänt i uppländska inskrifter. Däremot förekommer det i flera västgötska (L 1635—1640) som beteckning för en gravvård av viss typ, bestående av en rektangulär kista med en trekantig eller rundad, ornerad lockhäll (S. Gardell, *Gravmonument från Sveriges medeltid*, 1937, s. 105 f.; O. von Friesen i *Runorna*, 1933, s. 234; J. G. Liljegren, *Runlära*, 1832, s. 147 f.). **hualf** betecknar här lockhällen eller kanske snarare hela kistan med locket inberäknat. Likaså förekommer ordet på gotländska gravhällar från medeltiden (L 1738, 1741, 1742, 1765, 1773). Det är emellertid att märka, att dessa västgötska och gotländska gravvårdar äro betydligt yngre än Bogesund-stenen. De västgötska dateras av von Friesen till 1200-talets andra hälft. Tidigast är **hualf** känt genom inskriften på runstenen från ön Berezanj i Dnjepr-mynningen (T. Arne i *Fornvännen* 1914, s. 44 f. **krani** : **kerpi** : **ha-f** : **psi** : **iftir** : **kal** : **fi** : **laka** : **si**- »Grane gjorde denna grav efter Karl, sin kamrat». Den är enligt Arne sannolikt av gotländskt ursprung och »ej äldre än 1000-talet; möjligen kan den vara något senare». ¹ Berezanj-stenen är tydligen en gavelhäll till en stenkista. Sannolikt har *hualf* under den äldsta kristna tiden haft denna betydelse 'gravkista av sten'; det motsvarar det latinska *tumba*, men är givetvis formellt samma ord som isl. fsv. *hvalf* 'valv, välvt rum, välvt tak'. — Bogesund-stenen omtalar, att Gunne och Åsa ha låtit resa denna sten och **hualf** efter sin son, som dog på Ekerö och är begravnen på kyrkogården där. Tydligen är meningen, att de på övligt sätt ha låtit resa en runsten på hemorten och därjämte låtit göra ett *hvalf*, en stenkista, för hans kvarlevor på Ekerö kyrkogård.

Inskriftens sista mening »Gunne reste denna stenhäll» förefaller vara en ren upprepning av dess första »Gunne och Åsa läto resa denna sten». Av formen 122—125 **pisa** framgår, att det föregående substantivet 114—121 **stainhal** måste vara fem. (jfr 20—28 **stain pina**). Jfr L 542 **stainil**, också där som beteckning för en rest runsten. Fsv. *stenhal* f. 'stenhäll, klippa' (dat. ack. -*hal*). Det enkla *häll* böjes däremot i runsv. och fsv. som *io*-stam (dat. ack. *hælli*); det betecknar i inskrifterna alltid en fast häll eller ett fast stenblock.

Om kvinnonamnet *Asa* se Sö 328, om mansnamnet *Fastulfr* E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100. *Gunni* är sannolikt samme man som i U 167 och 171.

Runristaren *Fastulfr* är icke känd från någon annan inskrift. Sannolikt är han dock samme man som den *Fasti*, som har ristat inskriften på Söderby-stenen (U 171), i Bogesunds grannskap, på Gunnes uppdrag över hans son Önd och honom själv. *Fasti* är kortnamn av *Fastulfr*.

¹ E. Brate (*Sverges runinskrifter*, s. 70) sätter Beresanj-stenen till omkring 1070-talet.

171. Söderby, Ö. Ryds sn.

Pl. 110.

Litteratur: UFT h. 7 (1878), s. 73; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 86, Anteckningar 1903 (ATA).

Äldre avbildningar: Brate foto 1903.

Runstenen upptäcktes, enligt vad frih. von Höpken på Bogesund 1903 meddelat Brate, på 1860-talet under en jakt i en grop i Söderby träsk. Den skulle på vinterföret flyttas till Bogesunds park, men av någon händelse kördes den ej längre än till sin nuvarande plats, i en åker omkring $\frac{1}{2}$ km. rakt S om Söderby, några meter S om det stora avloppsdiket från Söderby träsk. Förmodligen har man icke kunnat transportera stenen över det breda och djupa diket, och den har därför blivit liggande på denna i alla avseenden olämpliga plats. Stenen ligger med ristningens v. sida nedåt och har sjunkit ganska djupt ned i den leriga åkern.

Stort och tungt stenblock. På baksidan ha dock stora stycken kilats bort för att underlätta flyttningen. Den ristade ytan är slät och jämn. Ristningen har grundplan av en liksidig triangel med spetsen uppåt. Runslingan följer på v. och h. sidorna nära stenens kanter, som äro raka. Ristningsytans fot är obetydlig i förhållande till stenens tyngd. Det är därför möjligt, att stenen ursprungligen har legat på baksidan med ristningsytan uppåt eller snett uppåt. Tyvärr finnas inga uppgifter om den exakta fyndplatsen och om stenens läge, och det finns numera på platsen ingen, som känner till fyndet.

Ristningsytans höjd 1,55 m., bredd utefter runslingans nedre kant 1,70 m. Ristningen är nedtill på ett par ställen skadad genom vittring eller möjligen i samband med stenens transport. Den är på det hela taget rätt grund.

Inskrift:

kuni · lit · akua · stain · þi - a · iftir · aunt · sun · sin · kupa · auk · ifti - · sik · sialfan · fasti risti

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65

runar

70

Gunni let haggva stæin þenna æftir Öynd, sun sinn goðan, ok æftir sik sialfan. Fasti risti runar.

»Gunne lät hugga denna sten efter Önd, sin gode son, och efter sig själv. Faste ristade runorna.»

Till läsningen: 18 i är otydlig och matt; av följande runa, som säkerligen har varit n, finns endast övre delen, svagt synlig, i behåll. Inga stungna runor förekomma. Av 46 t finns utom hst, endast bistavarnas spetsar i behåll, av 47 i endast nedre delen; följande runa är helt förstörd. Övre delen av följande tre runor, 49—51 sik, är borta, liksom slinglinjen från 46 t. — Brate: 17—20 þansa: sk efter 61 s.

Gunne är utan tvivel samme man som har låtit resa U 170 vid Bogesunds brygga. Säkerligen är även denna runsten rest över samme son Önd. Under sådana förhållanden förefaller det sannolikt, att *Fasti*, som har ristat U 171, är densamme som *Fastulfr*, som har ristat U 170, m. a. o. att *Fasti* är ett kortnamn av *Fastulfr*.

Lidingö.

På Lidingön, som under medeltiden hörde till Danderyds skeppslag, finnes f. n. endast en runinskrift. Den har blivit känd först genom Dybecks samlingar.

I *Ransakningarna* 1667—84 finnas inga uppgifter om fornlämningar på Lidingö, detta emedan, såsom kronolänsman Bertold Dalholm meddelar i sin relation till Antikvitetskollegiet, trots kallelse »ingen derifrån sigh instellt».

J. Peringskiöld antecknar på ett ställe i sina *Monumenta* (1, bl. 28), att en runsten skall finnas vid Lidingö kyrka. Med stöd härav har Liljegren i sina *Runurkunder* upptagit som n:r 663 »På Lidingö, en Runsten ofafritad». På ett blad, inklistrat i *Monumenta* 3 (efter bl. 45) finnes följande anteckning: »Runstenar i Upland återstående. Lidingön wid Kyrkian. Björkeby i Ry sochn och Dandery Skeppslag.» Björkeby-stenen har Peringskiöld själv avtecknat 1693. Men till Lidingö kyrka synes han icke ha kommit, och närmare uppgifter om denna runsten saknas. Måhända finnes den kvar i kyrkmuren.

172. Islinge, Lidingö.

Pl. 111.

Litteratur: D 2:9. V. Dahlgren, *Beskrifning öfver Lidingö Socken* (1847), s. 4; R. Dybeck, *Svenska runurkunder* 2 (1857) n:r 53; *Handlingar i ATA*; E. Brate, *Anteckningar* 1903 (ATA); O. Frödin, *Lidingöns forntid* (särtryck ur: *Lidingön och dess natur*, 1927), s. 15 f.; *Stockholmstraktens natur- och kulturminnen* (1935), fornminnesregistret n:r 116.

Äldre avbildningar: Dybeck a. a.; Brate foto 1903 (ATA).

Runstenen, varav endast nedre hälften är i behåll, omtalas första gången i V. Dahlgrens *Beskrifning öfver Lidingö Socken* (1847): »Vid Islinge har under odling blifvit funnen hälften af en runsten, till hvilken man förgäfvdes sökt få reda på andra hälften. Stenen å hvilken runorna (numera till större delen oläsliga) äro uthuggna i en orm, är upprest å det ställe, der den påträffades, samt håller i höjd $1\frac{3}{4}$, i bredd $1\frac{1}{2}$ alnar.» På den tillhörande kartan är platsen utmärkt c:a 300 m. Ö om den punkt, där numera Dalängens station är belägen. Här granskades och avtecknades stenen av Dybeck, som (i *Svenska runurkunder*) anger platsen sålunda: från Kyrkviken »sträcker sig en däld till vestra stranden (lilla Värtan), där Islinge är. En gångstig löper utefter dälden, och vid denna ligger ett stycke af en Runsten.»

Stenen flyttades sedan och restes »i Islinge trädgård Ö om boningshusen med inskriftsidan vänd österut mot en väg, som går utanför staketet» (Brate). Efter egendomens styckande i tomter står den nu i tomten Sturevägen 10, omkring 50 m. Ö om Islinge gård. Platsen är utmärkt på kartan över Stockholmstraktens natur- och kulturminnen.

Runstenen är som sagt ett fragment. Möjligheten att tillrättaskaffa det förkomna toppstycket har diskuterats av arkitekten V. Dorph i ett par artiklar i *Lidingö tidning* ($\frac{7}{4}$, $\frac{14}{4}$ och $\frac{28}{4}$ 1923). Enligt ett då ännu levande ögonvittnes utsago skulle toppstycket år 1902 ha funnits

liggande på Islinge gård invid den uppresta nedre hälften men då jämte annan sten blivit nedförd till Islingeviden och använd som fyllning i den kaj, som där byggdes. Dorph antager, att en av ägarna till Islinge, ingenjör C. G. Dahlerus, »gjort efterforskningar å den ursprungliga platsen efter den felande övre delen och även funnit den samt fört den till Islinge gård och där placerat den vid sidan om den förut befintliga underdelen, vilket skulle skett i slutet av 1880-talet.»

Grå, finkornig granit med kvartsgångar. Höjd 1 m., bredd 0,90 m. Ristningen är grund men tämligen tydlig och väl bevarad.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Dybeck):

× **kori** × **auk** × **inkaltr** × **au** - ... [t] **ir** · **biern** : **fapur** × **sin** · **kuþ** · i[a] ...

Kori ok Ing[i]aldr o[k] ... [æf]tir Biærn, faður sinn. Guð [h]ia[lpi] ...

»Kore och Ingjald och ... efter Björn, sin fader. Gud hjälpe ...»

Till läsningen: 2 **o** är fullt säkert. 23 **e** är tydligt stunget. Däremot icke stungna 10, 34 **k**, 32 **i**. 33 **n** har möjligen även en **a** bistav, sålunda **h**, felristat för **n**. 37 **i** står alldeles i fragmentets övre kant; några bistavar kunna icke spåras.

Dybeck: Runan 12 uppfattas som **u**; 37 **h** i *Svenska runurkunder*, men i D 2: 9. — Brate: 19 **e**.

Ett mansnamn *Kori* är f. ö. endast styrkt genom ett exempel i Landnámabók och ett isländskt ortnamn *Kóranes*. I det uppländska ortnamnet *Koræbodhæ* (*SD* ns 2, s. 143, 1409), nu Kårbo, Vesslands sn, ingår däremot *Kari* (se om detta Sö 217). Möjligt är, att inskriften i **kori** felaktigt brukar **o**-runan i stället för **a**.

Värmdö skeppslag.

Socknar: Värmdö, Möja, Djurö, Ingarö, Gustavsberg, Bo.

Endast en runinskrift är f. n. känd från detta Ö och NÖ om Stockholm belägna område. Den förekommer redan i Bureus' samlingar.

I *Ransakningarna* 1667—84 (V. Haninge sn, Södermanland) finnes följande uppgift: »Vidh En by Hemmerstadh b:n, Ähr En sten mädh En hoph bokstäfuehr uppå.»¹ Någon runsten vid Hemmesta, Värmdö sn, har emellertid senare icke blivit anträffad.

173. Väsby, Värmdö sn.

Pl. 111, 112.

Litteratur: L 638. Joh. Bureus, F a 6 s. 137 n:r 11 (Axehiellm), F a 5 n:r 480, F a 10: 1 n:r 137 (Rhezelius); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 41; O. Celsius, SR 1, s. 422; F. Burman i Nova Acta R. Soc. Scient. Ups. Vol. 5 (1792), s. 310; UFT h. 12 (1884), s. 281 f.; E. Brate, Anteckningar 1903 (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (F a 10: 1); Bureus, kopparstick (F f 6); R. D. Kuster, träsnitt 1740 (i Peringskiölds Monumenta 3); osignerad teckning (sannolikt från början av 1800-talet) i Liljegren, Fullständig Bautil (ATA); träsnitt i UFT h. 12, s. 282, efter teckning av pastorsadjunkten A. O. I. Kiellman-Göranson; Brate foto 1903 (ATA).

Runstenen står rest omkring 300 m. N om Väsby mangårdsbyggnad, strax N om vägen till Kalvandö brygga och mitt för infartsvägen till Väsby.

Den har varit känd sedan 1600-talets början. Då fanns den »i Väsby gärde När om byn, lågh omkull, skriffthen under, bonden hade ärnat honom til een qarnsteen» (Axehiellm), »I Väsby Gärde» (Rhezelius). F a 5: »Wärmdö. Wäsby». (F. Burman: »P. Värmdö, Villa Vesby»). Där- emot har den förbigått antikvarierna i slutet av detta århundrade. — I Peringskiölds *Monu- menta* 3 finnes inbundet ett suddigt träsnitt med följande underskrift: »Denna Stenen står i trögården vid fru Watrangs Sättegård Wäsby på Wermdön. Del. R. D. Kuster 1740.» — Cel- sius har ej själv granskat inskriften, och hans anteckningar om den innehåller intet av själv- ständigt värde.

Stenen har senare blivit insatt i en terrassmur i trädgården Ö om huvudbyggnaden. Så stod den till år 1927, då den flyttades till sin nuvarande plats.

L 638 uppger, ovisst efter vilken källa, att stenen fordom skall ha stått på en ätthög. I backen ovanför den plats, där stenen nu står, finnes ett stort och vackert gravfält.

Sandsten. Höjd 1,79 m., bredd 1 m. På toppen är ett litet stycke avslaget. Det finns på den äldsta teckningen, av Rhezelius, men är borta på träsnittet 1740. Ristningen är ojämnt huggen, delvis djupt (särskilt runorna), delvis grunt.

¹ *Ransakningar om antikviteter i Södermanland*, utg. av I. Schnell och C. I. Ståhle (1938), s. 23.

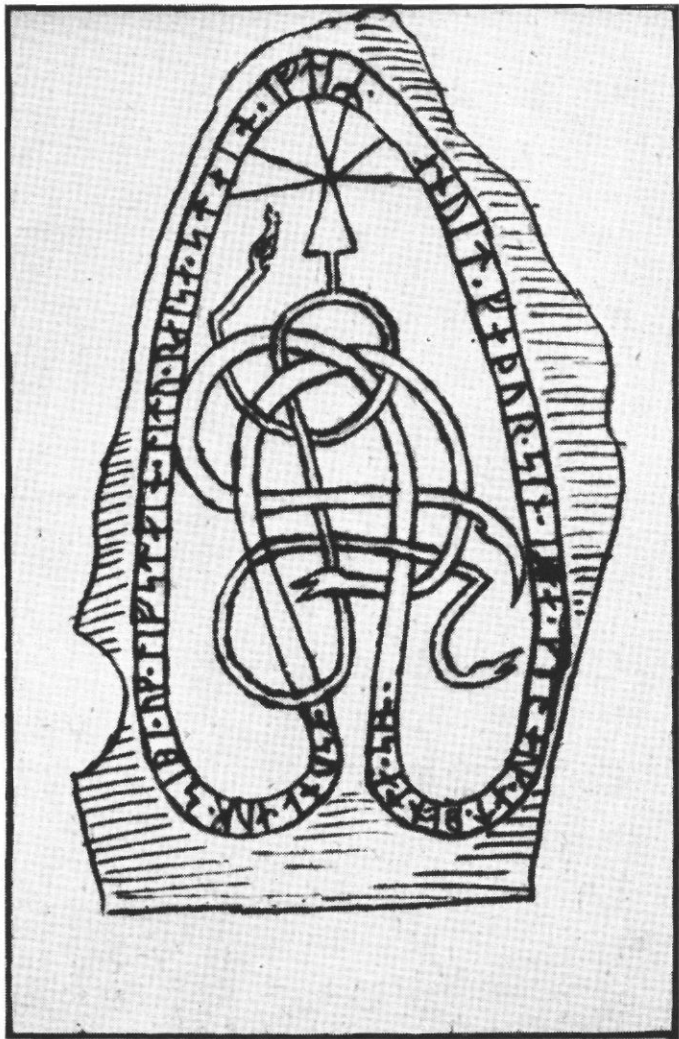

Fig. 170. U 173. Väsby, Värmdö sn.
Efter teckning av Rhezelius.

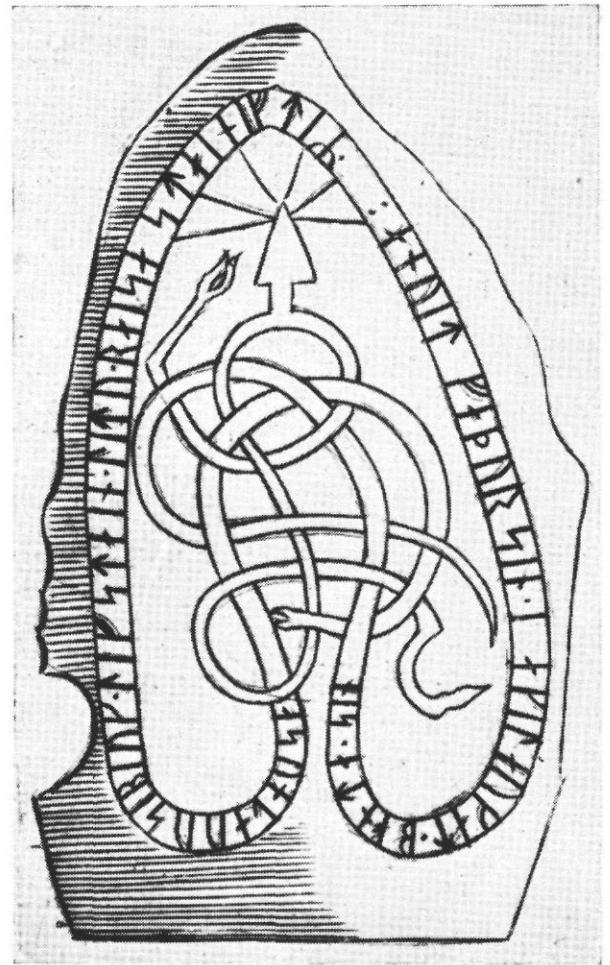

Fig. 171. U 173. Väsby, Värmdö sn.
Efter kopparstick av Bureus.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Rhezelius):

[s]kali · auk · sibi · uk · lifstain · litu · raisa · stai[n · ift]ir · anuit · faður · sin · in · kilauk · at · bonta · sin

Skalli ok Sibbi ok Lifstainn letu ræisa stæin æftir Andvett(?), faður sinn, en Gillaug at bonda sinn.

»Skalle och Sibbe och Livsten läto resa stenen efter Andvätt, sin fader, och Gillög efter sin make.»

Till läsningen: 1—8 är vänderunor, som skola läsas i riktningen från h. till v. 2 **k** är den första bevarade runan. Framför denna runa är ett stycke av stenyttan skadat. Alla äldre läsningar (Axehiell, Rhezelius, Kuster, teckningen i *Fullständig Bautil*) ha framför 2 **k** en runa **s**. Den är sålunda säkert styrkt. Axehielms läsning och Rhezelius' teckning, vilka säkerligen icke äro oberoende av varandra, utan grunda sig på en och samma granskning av inskriften, ha dessutom framför 1 **s** ännu en runa **a**. Det synes emellertid tvivelaktigt, om på den skadade yttan framför 2 **k** verkligen har funnits plats för två runor. I varje fall finns intet **a** så högt uppe i runslingan som Rhezelius' teckning anger. Troligen beror **a** hos Axehiell och Rhezelius på en konjektur; båda ha förbisett runan 5 **i**, och de ha därför uppfattat första namnet som Eskil. 11 **b** är fullt säkert; men vid sidan av den rundade nedre bst går ett ristat streck ned till slinglinjen. Läsningen **r** (Kuster; *Fullständig Bautil*) är sålunda begriplig, ehuru oriktig. Bst i 42 **a** är vinkelrät mot hst, parallell med slinglinjen; den är något kortare på v. sidan än på h. Läsningen **e** är alltså möjlig. 44—45 **ui** är ett intressant fall av ändring: ristaren har

av allt att döma först huggit **iu**, vilket sedan har rättats till **ui**. Bst i 45 **u** är djup och säkert huggen; något grundare är ett streck, som från bst:s nedre del går rakt upp till slinglinjen. Från foten av hst i 45 **u** har ett bågböjt streck dragits upp till toppen av 44 **i**, varigenom ett **u** har trängts in mellan det ursprungliga 44 **i** och 45 **u**. Läsningen **uii** (*Fullständig Bautil*) är sålunda mycket begriplig. Ristaren torde ha varit osäker om namnets stavning. 57 **k** är icke stunget, icke heller 62 **k**.

Axehielm: 1—8 **askal · auk**, 32—41 **stain · iftir**, 42—46 **anuit**. Rhezelius: 1—8 **askal · auk** (6—7 **au** äro felaktigt tecknade), 32—41 **stain · iftir**, 42—46 **anuit**. F a 5: 1—8 **askal · auk** »Eskel auk». (Burman: 1—14 **asuala · uk · sipi**, 55—62 **iakil · auk** »nec non Jakil marito suo».) — Kuster, träsnitt 1740: 1—8 **skalpa · iik**, 11 **r**; 36—40 saknas; 42—46 †† · †||↑. — Teckning i *Fullständig Bautil*: 1—8 **skasknu**, 11 **r**, 12 **l**; 24 **i** saknas; 33 **n**; 42—46 **anuiit**, 47—51 **ia - uu**, 68 **u**. — L 638: 1—8 *Askil auk*, 42—46 *Antvit*, 57—62 *Kilava*. — Kiellman-Göranson: 1—8 **kali · a · uk**; 42—46 **anuit**. — Brate: 1—8 **kali · auk**, 42—46 **anuit**.

1—5 **skali** betecknar sannolikt ett namn *Skalli*. Detta är egentligen ett tillnamn: 'skallen' eller 'den skallige'. Som tillnamn är det känt både från västnordiska och fornsvenska medeltida källor. Även som namn förekommer det, bl. a. i ännu en uppländsk inskrift: L 119 Flogsta, Bondkyrko sn (**skali**). — Om namnet *Sibbi* se Sö 183 och U 158, Sm 22, om *Andvettr* Sö 266, om *Gillaug* Sö 205. — *Lifsteinn* är som bekant namn på en runristare i västra Uppland (L 718, 789, 792, 1014). Dessutom finnas av namnet några spridda belägg: L 635 Åkers kyrka, Sö 58, L 1251 Forsheda sn, Småland. Under medeltiden är namnet »rätt vanligt i Uppl. och Sdm.» Det saknas helt i Norge och på Island. Förleden kan vara *Lif-* eller snarare *Hlif-*.

Att början av en runinskrift är ristad med stupade vänderunor, förekommer även i några andra fall; se U 22, Sö 118 och 311.

U 173 torde vara ristad av Öpir, ehuru den ej är signerad. Den finnes ej heller upptagen av Brate (*Svenska runristare*) bland Öpirs ristningar.

Åkers skeppslag.

Socknar: Österåker, Roslagskulla, Riala.

Från detta område, beläget Ö om Vallentuna hd och NÖ om Danderyds skeppslag, äro kända 6 runinskrifter, därav en (U 178) endast i obetydliga fragment. Två äro numera förkomna: U 174 och 176.

Två runinskrifter i Österåkers sn voro kända redan av Bureus: U 174 och 176. Ytterligare två äro omtalade i *Ransakningarna* och avbildade av Peringskiöld: U 175 och 177. Dessa fyra finnas också upptagna i Liljegrens *Runurkunder* (L 634—637). De båda återstående, U 178 och 179, ha blivit funna i senare tid.

174. Österåkers kyrka.

Litteratur: L 635. Joh. Bureus, F a 10:1 s. 136 (Rhezelius), F a 5 n:r 483, F a 1 s. 104; O Celsius, SR 1, s. 423; F. Burman i *Nova Acta R. Soc. Scient. Ups.*, Vol. 5 (1792), s. 310; UFT h. 4 (1875), s. 75.

Avbildning: J. H. Rhezelius, teckning (i F a 10:1); Bureus, kopparstick (i F f 6 n:r 188).

Runstenen fanns enligt Rhezelius »I Kyrkiedören». Möjligen har denna dörr blivit igenmurad redan vid kyrkans ombyggnad 1650, ty runstenen omtalas icke i *Ransakningarna* 1667—84 och har sedan alltjämt varit förkommen. Den är sannolikt överrappad och f. n. oåtkomlig.

Inskrift (enligt Rhezelius):

oka · uk · suin + auk × sifstain × litu × stain . . a . . iftir × kuik brupur sin · an u - r · brupru faþur kauki

kaupur
70 75

... ok Svæinn ok Sigstæinn(?) letu stæin . . . æftir Kvik, broður sinn. Hann var . . .

»... och Sven och Sigsten läto [resa] stenen efter Kvik, sin broder. Han var...»

Till läsningen: R. 1 har bst endast t. h., svagt böjda, den nedre något längre än den övre. Ovisst, huruvida runan bör uppfattas som **o** eller som ett **f** med för korta bst. Bureus har tydligen uppfattat den som **o**, ty han översätter första namnet »Acho, Åke». Likaså Burman: »Oka». Burman (och *UFT*) har 13 l. 25—30: På teckningen i F a 10:1 antydes, att runor äro utelämnade (d. v. s. skadade) mellan 29 **n** och 30 **a**. På kopparsticket och i F a 5 är detta sammandraget till ett ord: **staina**. Burman: **raisa · stin**. Såväl teckning som kopparstick ha 51—53 **uir**. Slutet av inskriften (54—75) är lika på teckningen, på kopparsticket och i F a 5. Burman: 60—64 **fauthur**. Bst i 70 **k** sitter lågt, ungefär som nedre bst i ett **f** (se t. ex. 60 **f**); och därövanför finnes på teckningen en svag antydning av en övre bst. Runan har kanske varit **f**.

Sannolikt föreligger en felläsning i slutet, ty **an u[a]r · brupru faþur kauki kaupur** ger ingen förnuftig mening.

Namnet 1—3 **oka** är oklart; möjligen också här en felläsning. Ett mansnamn *Sifstæinn* är f. ö. okänt, liksom överhuvud *Sif*-som förled i svenska namn. Troligen *Sigstæinn* (med **f** felaktigt för **k**) eller möjligen *Lifstæinn* (med **s** i stället för **l**), båda väl styrkta namn. Om *Lifstæinn* se U 173 och 179. Om namnet *Kvikr* se Sö 220.

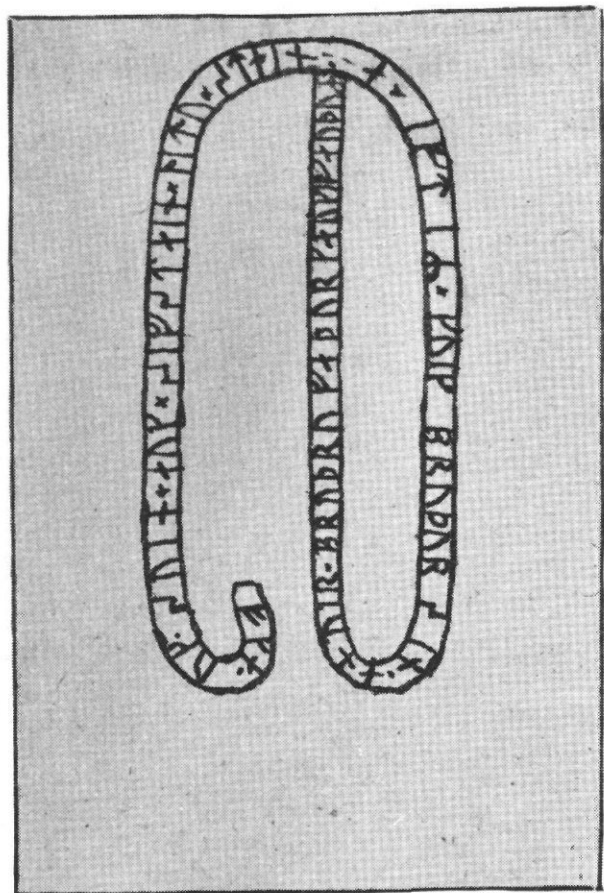

Fig. 172. U 174. Österåkers kyrka.
Efter teckning av Rhezelius.

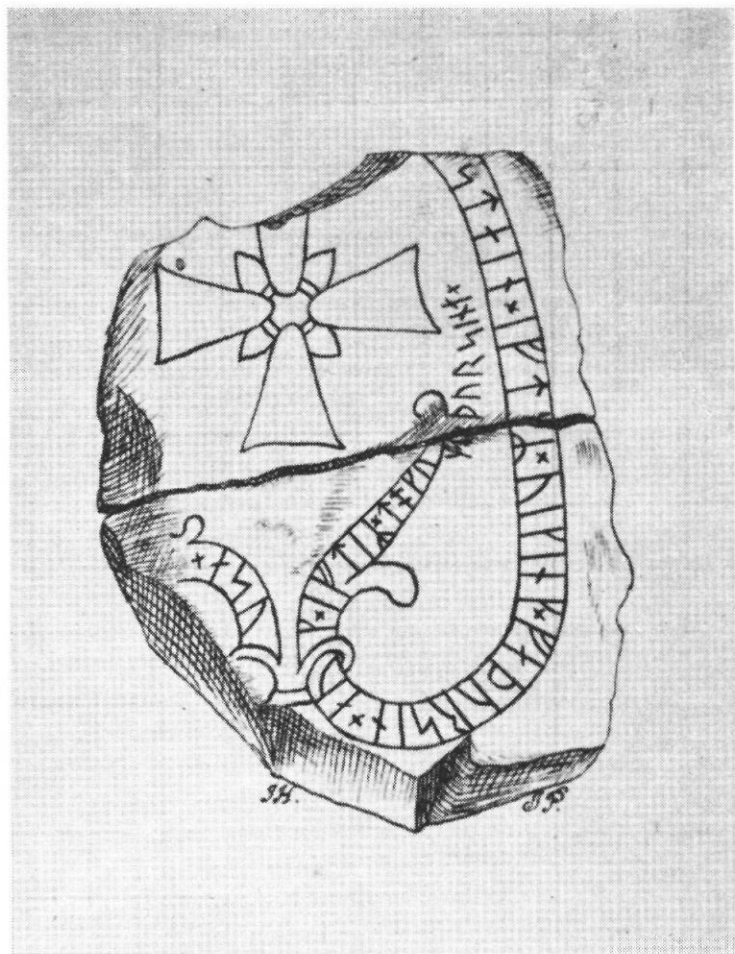

Fig. 173. U 175. Österåkers kyrka.
Efter teckning av Peringskiöld.

175. Österåkers kyrka.

Pl. 115.

Litteratur: B 230, L 636, D 2: 241. Ransakningarna 1667—84 (R. Dybeck, Runa 1848, s. 24); J. Peringskiöld, F 1 5:1, s. 22, Monumenta 3, bl. 34; O. Celsius, SR 2, s. 139, 340; Kyrkoinventarium 1829 (i ATA); UFT h. 4 (1875), s. 76.

Äldre avbildningar: Peringskiöld, teckning (i F 1 5:1), träsnitt (i F 1 5:1, Peringskiölds Monumenta och B 230); Dybeck a. a; O. Sörling, teckningar sign. O. S. 1887 (ATA).

Två runstensfragment ligga i kyrkans golv omedelbart innanför vapenhuset, det ena (A) på vänstra och det andra (B) på högra sidan om ingången. De båda fragmenten utgöra tillsammans större delen av en runsten, som blivit avslagen upptill, nedtill och på v. sidan och därtill spräckt ungefär på mitten. Ett tredje stycke skall, enligt uppgift i *UFT* 1875, finnas i södra kyrkomuren.

Stenen har tidigare legat på kyrkogården. *Ransakningarna*: »På Kyrkeiogården ehn Steen med Runaskriff». Peringskiöld: »Åkers kyrkiegård, på rygg, mitt i tu». Där låg den ännu 1726, vid Celsius' besök. År 1829 var den inflyttad i kyrkan på sin nuvarande plats »på golfwet inom kyrkdörren». På v. sidan har stenen, troligen i samband med inflyttningen, blivit tilljämrad, varvid bl. a. en runa vid inskriftens början gått förlorad.

Sandsten. Fragment A: 70 × 90 cm., fragment B: 86 × 61 cm. Ristningen är tydlig och väl bevarad.

Inskrift (med det inom [] supplerat efter Peringskiöld):

[A:] [×a]su... [B:] stain × ifti [A:] r × uikink × faþur sin × auk × iftir × toku m [B:] - þur sina ×

As - ... stæin æftir Viking, faður sinn, ok æftir Toku, móður sina.

»Ås - ... sten efter Viking, sin fader, och efter Toka, sin moder.»

Till läsningen: Första skiljetecknet och första runan finnas på Peringskiölds teckning. Översta stapeln i 4 s saknas, 9 i är icke stunget, icke heller 31 i. Av 12 i finns endast övre delen i behåll. Intet sk efter 24 r och 44 r. Huruvida något sk funnits efter 39 u kan ej avgöras. De följande runorna 40—48 stå utanför slingan. Av 40 m är nedre delen av hst och v. bst fullt tydliga. Runan 41, som säkerligen har varit o, saknas redan på Peringskiölds teckning. I 44 r är mellersta stapeln bortnött.

Första namnet kan ha varit *Asulfr*, *Asvaldr* eller *Asviðr*. Om mansnamnet *Vikingr* se Sö 182, U 34. Kvinnonamnet *Toka* är känt även från en inskrift i Blekinge (L 1576). Det är en feminin motsvarighet till det rätt vanliga mansnamnet *Toki* (se Sö 252, U 14 och 201).

176. Berga, Österåkers sn.

Litteratur: B 231, L 637. Joh. Bureus, F a 6 s. 137, F a 10:1 s. 135, F a 5 n:r 484, F a 1 s. 104; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 38; O. Celsius, SR 1, s. 424; R. Dybeck, Reseberättelse 1868 (ATA); UFT h. 4 (1875), s. 76.

Avbildningar: J. H. Rhezelius, teckning (i F a 10:1); Bureus, kopparstick (i F f 6 n:r 189); P. Helgonius, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 231).

Runstenen fanns enligt Bureus »I Åker sochn mellan Bärgha och Haghesta» (F a 6), »Emillan Berga och Hackesta» (F a 10:1), »Millan Bärgha och Hagestad» (F a 5). *Ransakningarna:* »J Berga giärde finnes een Runasteen medh Runaskrift inrijtadt, men ingen weet dess bemärckelse, der samma städes och liiknelse aff Jettegrafwar». — Genom felläsning har av Hagestad blivit Dagestad (*Bautil*, Liljegren, *UFT*). Stenen har sålunda stått på Berga ägor, norr om gården, åt Hacksta till. Den fanns där ännu på 1720-talet. O. Celsius har ej själv undersökt den, men han antecknar 3 nov. 1726 en läsning, som C. Hermelin har skickat honom. Sedan har stenen emellertid varit försvunnen. Enligt Dybeck (1868) har den »för tio år sedan» (sålunda omkring 1860) inmurats i stuguspiseln.

Inskrift (enligt B 231):

× **kairtiarfr** · **auk** · **þorbiarn** · **auk** · **þormuntr** · **raistu** · **stin** · **at** · **æibiarn** · **faþur sin**

Gæirdiarfr ok Þorbiorn ok Þormundr raistu stein at Æibiorn, faður sinn.

»Gerdjäv och Torbjörn och Tormund reste stenen efter Ebjörn, sin fader.»

Till läsningen: Sk vid inskriftens början saknas hos Bureus. 15 a Bureus. 46 e har i B 231 tydlig prick; Bureus har i. Bureus saknar sk efter 51 n, men har däremot sk efter 56 r.

Mansnamnet *Gæirdiarfr* är f. ö. icke känt. Jfr *Gæirhvatr* Sö 320, fsv. *Gerhwat*, fno. *Geirhvatr* (Jämtland). — *Þormundr* är sällsynt; i inskrifterna finnas ytterligare endast ett par belegg: U 207, L 1236 Skepperstad (Smål.), L 1064 Sunnå, Rogstads sn (Hälsingl.; v. Friesen i: *Runcorna*, 1933, s. 162). — Om *Æibiorn* se Sö 255.

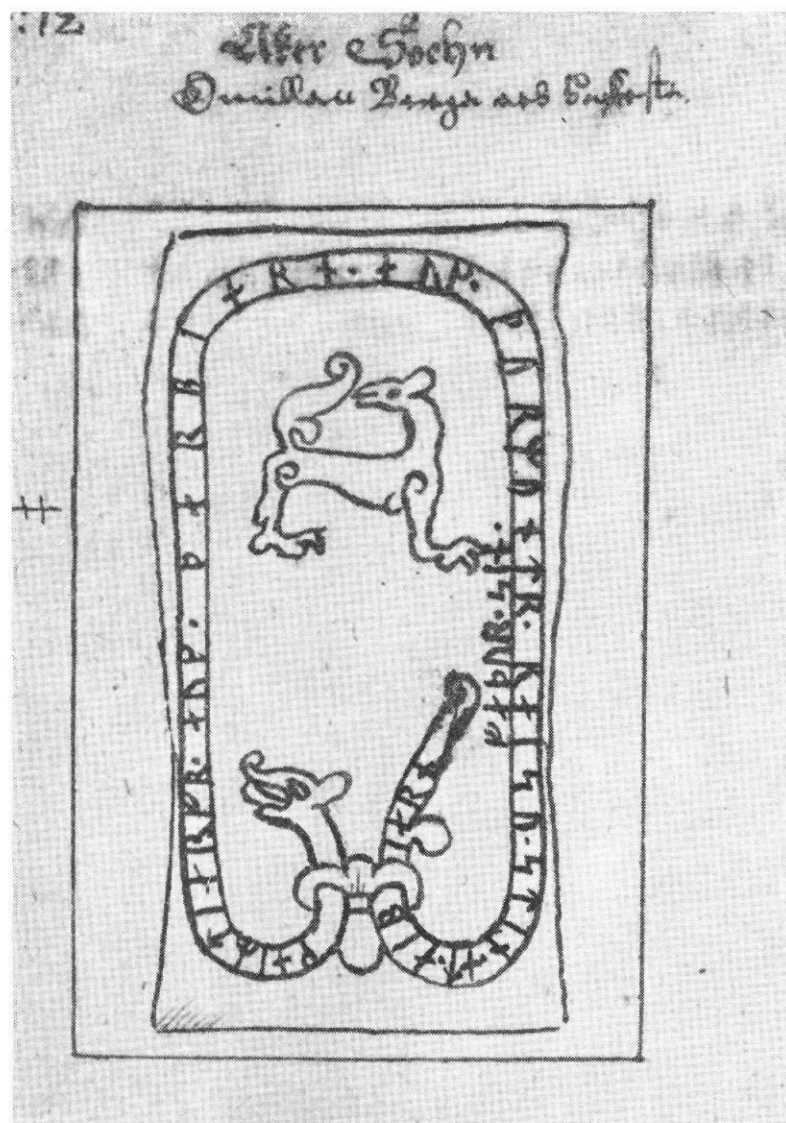

Fig. 174. U 176. Berga, Österåkers sn.
Efter teckning av Rhezelius.

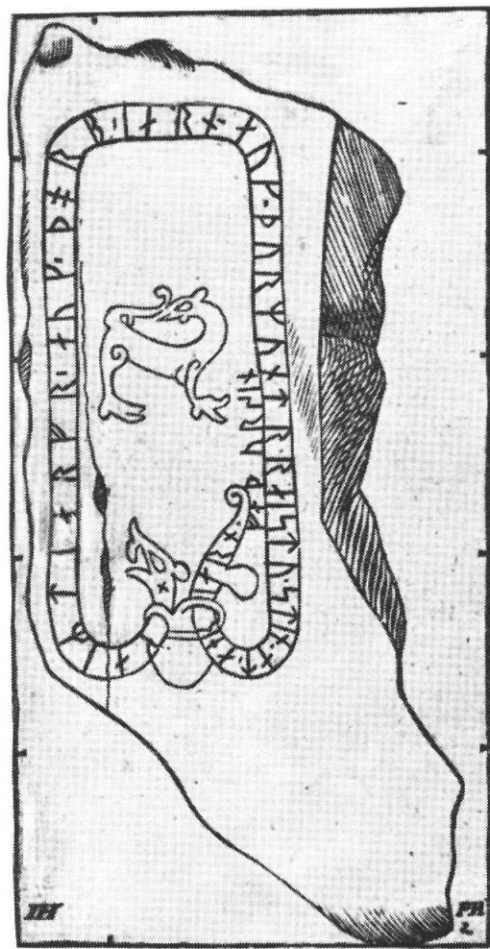

Fig. 175. U 176. Berga, Österåkers sn. Efter B 231.

I *Ransakningarna* 1667—84 omtalas ytterligare två runstenar i Österåkers sn: »...2. I Smedeby giärde sammaledes ehn Runasteen, men vidare sägn der om ingen. 3. Vthi Qwisslinge Giärde Dito en Runasteen...» Ingendera finnes upptagen i Hadorphs och Peringskiölds samlingar, och det är därför tvivelaktigt, huruvida de båda stenarna verkligen ha varit runstenar. — I *Sverige, Geografisk topografisk statistisk beskrivning* 4, s. 598 uppges, att det finnes »en runristning kring två järnringar i ett högt berg Ö. om och nära landsvägen nedanför torpet Bleckungen å Singö mark».

177. Stav, Roslagskulla sn.

Pl. 113, 114.

Litteratur: B 228, L 634, D 2: 242. *Ransakningarna* 1667—84; J. Hadorph, *Resejournal* (i: *Peringskiölds Monumenta* 3); J. Peringskiöld, F 1 5:1 s. 25, *Monumenta* 3, bl. 40; O. Celsius, SR 2 s. 140; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 80.

Äldre avbildningar: Peringskiöld, teckning (i F 1 5:1), träsnitt (i F 1 5:1, *Monumenta* och B 228); Brate foto 1916 (ATA).

Runstenen står i Stavs äng eller Stabo äng, o. 500 m. S om Stav och o. 500 m. SÖ om Munktorp, ungefär 100 m. NV om Saltsjöns strandlinje och väl synlig från segelleden. Marken sluttar sakta ned mot stranden. Då stenen restes, har vattnet givetvis gått högre upp än nu,

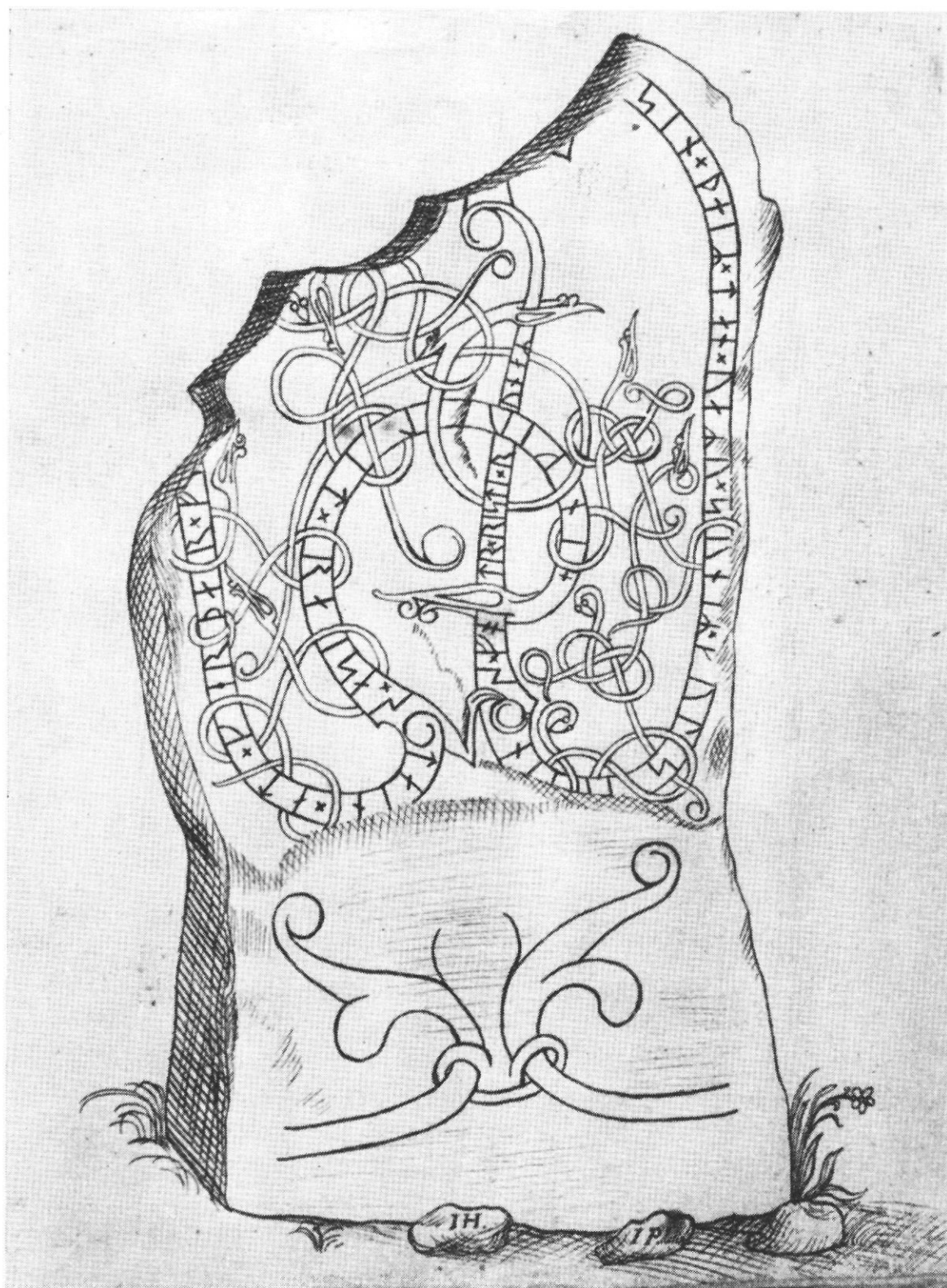

Fig. 176. U 177. Stav, Roslagskulla sn. Efter teckning av Peringskiöld.

och stenen stod kanske endast ett 50-tal m. från den dåvarande stranden. Några gravfält finnas knappast i närheten. Stav och Munktorp äro arrendegårdar under Östanå. Platsen är utmärkt å Geologiska kartbladet »Penningby».

Runstenen blev känd redan genom *Ransakningarna*: »I Staafz Engh finnes ehn Runasteen med Runaskrift ingrafwen». — Hadorph: »Riala Cappell, Stafz byn i engen moot Saltsjön en Runesten». — Peringskiöld: »Stafz Eng i Riala Cappells Sochn». — Dybeck: runstenen »står i Stafs (»Stabo») sjöäng nära Kasberget och Saltsjön».

Ljusgrå granit. Höjd 2,95 m., bredd 1,45 m. En ovanligt vacker stenhäll med i övre delen synnerligen jämn och vacker yta. Ungefär 1 m. nedifrån går tvärs över stenen en avspjälkning, och ytan på nedre delen av stenen ligger i ett plan, som är ett par cm. lägre än på övre delen. Denna del av ytan är också mera knottrig och ojämn än övre delen. Huruvida avspjälkningen

har skett före ristningen eller senare, kan ej med full säkerhet avgöras. För det förre synes tala, att runslingan har blivit skadad både på h. och framför allt på v. sidan. Man måste i varje fall antaga, att här ett bortfall av ett ytskickt har skett efter ristningen. Den nedre ytan fylles emellertid till större delen av ett ornamentalt motiv; det är skickligt utfört, i samma stil och med samma ristningsteknik som ristningen i övrigt. Det är svårt att tro, att detta icke har varit utfört samtidigt med själva huvudristningen. Det sannolika synes vara, att avspjälkningen i stort sett har funnits, då Fot utförde sin ristning. Detta har varit anledningen till att han, mot vad man annars kunnat vänta, låtit sin komposition sluta så högt upp på stenen. Han har sedan fyllt ut tomrummet nedtill med ett dekorativt ornament. Senare ha så ytterligare några flisor fallit bort, varvid även något av ristningen har gått förlorat.

Hällen är ganska tunn, särskilt i förhållande till sin storlek, nedtill 27—24 cm. och avsmalnande uppåt, så att den på högra sidan längst upp endast är omkring 10 cm. Upptill och på vänstra sidan äro stora stycken av hällen avslagna och ha senare gått förlorade. Ett stort stycke av den längs stenens kanter löpande runslingan saknas med omkring 25 runor. Närmast under runslingan har stenen upptill varit prydd med ett kors, av vars högra och nedre armar rester ännu finnas kvar.

Ristningen är jämnt och skickligt huggen, tämligen djup och genomgående tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

× inkiu × lit × raisa × stain × at × kerpar × f . . . sin × pair × tan × uaru × sunir × kulsu - - ns × fotr × risti
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
 × runar ×
 65

Ingiøy let reisa stein at Gærðar, f[aður] . . . sinn. Þæir Dan varu synir Kulsvæins. Fotr risti runar.

»Ingö lät resa stenen efter Gärdar, fader . . . sin. Dan och hans bröder voro Kolsvens söner. Fot ristade runorna.»

Till läsningen: Efter 5 u finnes icke någon runa före skiljetecknet. En fåra i stenen, som korsar runslingan snett strax före sk, är icke upphuggen. Att denna naturliga spricka skulle ha fått tjänstgöra som en i-runna, är hos denne skicklige och konsekvente ristare uteslutet. Läsningen **inkiu** (Brate) måste bestämt avvisas. Sk är säkert, men jämförelsevis svagt. Översta delen av runorna 17—18 **in** saknas. 22 **e** är tydligt stunget. Ostungna äro 3, 21 **k**, 43 **u**. H. delen av bst i 27 **f** är borta. Övre delen av 41—47 **u** × **sunir** × **k** är skadad. Av 51 **u** finnes endast nedre delen i behåll, men runan är fullt säker. Av följande två runor finnes endast nedre delen av hst i behåll. — Peringskiöld: 1—5 **inkiu**. Sk efter 69 **r** saknas. — Dybeck: 1—5 **inkiu**; sk efter 5 **u** saknas. Dybeck för därför 6 **l** även till första namnet och läser denna runa två gånger: **inkiu** (**l**)it. — Brate: 1—5 **inkiu**; det följande sk saknas.

1—5 **inkiu** kan knappast avse något annat än ett kvinnonamn *Ingiøy*. Detta är icke belagt i någon annan runinskrift; Lundgren anför ett belägg för ett medeltida *Ingø* (1350). För skrivningen **inkiu** jfr **ketilu** U 78, **ketilyar** U 307. — Om *Gærðarr* se U 72, om *Dan* U 114. — Namnet *Kulsvæinn* är f. ö. icke känt, varken från runinskrifter eller medeltida urkunder. Förleden kan givetvis också vara *Kull-*, *Koll-*; jfr isl. *Kollsveinn*.

Omedelbart framför 28—30 **sin** har gått ett manligt släktskapsord, snarast *broður* eller *bonda*. Då Dan bör ha varit nämnd i den förlorade delen av inskriften och han säges vara son av Kolsven, icke av Gärdar, följer härav, att släktskapsordet måste ha varit *bonda*. Inskriften kan sålunda med säkerhet suppleras sålunda: »Ingö lät resa stenen efter Gärdar [sin fader, och efter Dan, sin man]. Dan och hans bröder voro Kolsvens söner. Fot ristade runorna.»

Stav-stenen är en av de få ristningar, som äro signerade av ristaren Fot (jfr ovan U 167). Den röjer hans säkra smak och stora tekniska skicklighet. Ornamentiken är rikare än som brukar vara fallet hos Fot, och kompositionen är helt olika den i hans övriga signerade verk. U 177 är en av de vackraste och konstnärligt mest betydande av Upplands runristningar.

178. Stav, Roslagskulla sn.

Pl. 115.

I Stavs äng har en gång funnits ännu en runsten, ehuru av densamma endast obetydliga fragment ha blivit bevarade. Vid grävning i ängens västra del, 7 m. S om gärdesgården mot åkern och 80 m. NV om U 177, påträffades för några år sedan fyra stycken av en runsten, två större och två mindre. De förvaras numera i Statens Historiska Museum (inv.-n:r 22758).

Granit. Ytan är slät och jämn. Ristningen tydlig. Fragment A 45 × 35 cm., fragment B 50 × 35 cm.

På fragment A finnas, utom ornament, runorna **ṛ · iun**. Fragment B innehåller, liksom de mindre bitarna, enbart slingor.

179. Riala kyrka.

Pl. 116.

Litteratur: E. Vennberg i UFT h. 31 (1916), s. 275 f.; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 105; handlingar i ATA.

Avbildningar: UFT h. 31, s. 275; I. Schnell foto 1930 (ATA).

Vid Riala kyrkas restaurering 1892—93 hittades under kyrkgolvet två runstensfragment, som tillhört övre delen (toppstycket) av en runsten. År 1930 påträffades ett tredje fragment, utgörande nedre delen av samma sten, i östra delen av kyrkogårdsmuren. De tre delarna sammanfogades med hjälp av en på baksidan fäst träram med järnkrampor. Stenen har fått sin plats i stigluckan vid södra sidan av kyrkogården.

Sandsten. Höjd 0,94 m., bredd 0,90 m. Stenen är skadad nedtill, och på h. sidan saknas två stycken, varför även inskriften är defekt. Ristningen är tämligen djupt huggen och överallt tillräckligt tydlig.

Inskrift:

ioan · uk lifstain · litu · raisa · sta . . . a - · h - . . . faður · sin ybir · rist

5 10 15 20 25 30 35 40 45

Ioan ok Lifstæinn letu ræisa stæ[in] . . . faður sinn. Öpir rist[iz].

»Johan och Livsten läto resa stenen . . . sin fader. Öpir ristade.»

Till läsningen: Intet sk finnes vid början och slutet av inskriften inom slingan; det saknas även framför 39 **y**. Likaså efter 6 **k**. F. ö. är sk mellan orden ett kort streck, lodrätt eller snett ställt. Av 10 **s** har nedre stapeln gått förlorad. Av 27 **a** är endast nedre delen bevarad med bst t. h. Av runan 28 är nedre delen av en hst klar. Övre delen av runan är avslagen. Av spår att döma har runan sannolikt varit **n**. De 3 säkra **n**-runorna i inskriften (4, 14 och 38) ha emellertid bst endast på h. sidan av hst. Av runan 30 är endast nedre delen av en hst bevarad. Av 31 **f** är endast nedre bst i behåll. 33—34 **pu** äro skadade. 39 **y** är tydligt stunget. 46 **t** har bst endast t. v. Möjligen har därefter funnits ett **i**, som gått förlorat i sprickan.

Joan, Jon är ett av de tidigast inlånade kristna mansnamnen. Det förekommer i flera uppländska runinskrifter; se U 216. — Om *Lifstæinn* se U 173 och 174.

Vallentuna härad.

Socknar: Össeby-Garn, Vada, Angarn, Vallentuna, Fresta och Hammarby.

Össeby-Garns sn bildades 1838 genom sammanslagning av de förutvarande socknarna Össeby (Ösby) och Garn. Av dessa hörde den V om Garnsviken liggande Össeby sn till Vallentuna härad och den N och Ö därom belägna Garns sn till Långhundra härad. Gränsen mellan de båda socknarna och därmed också mellan Vallentuna och Långhundra härad gick i Garnsviken. Den nuvarande Össeby-Garns kyrka är den gamla Garns sockenkyrka, under det att Össeby kyrka blott 1 km. S därom sedan hundra år tillbaka ligger som ruin. Till Vallentuna härad hörde under medeltiden även Täby sn kring södra delen av Vallentunasjön (nu i Danderyds skeppslag) och Eds sn V om Hammarby och Fresta (nu i Sollentuna härad). Om detta är ursprungligt, har sålunda en gång Vallentuna härad sträckt sig tvärs över det gamla Attundaland, från Mälarviken Skarven och Stäket i V till Garnsviken och Värtan i Ö.

Från det nuvarande Vallentuna härad äro kända sammanlagt 115 runristningar. Vallentuna härad är det runstensrikaste häradet i hela Uppland. Räknar man med häradet i dess ursprungliga utsträckning, stiger antalet till 155; större och mindre fragment äro då medräknade. Man skulle också kunna uttrycka saken så, att Vallentuna sn bildar centrum i Upplands största runstensområde, som sträcker sig över Täby sn i S och i N och V omfattar även delar av Seminghundra, Ärlinghundra och Sollentuna härad.

Ett flertal av de 115 ristningarna äro emellertid numera försvunna och endast kända genom äldre avbildningar och uppgifter: U 185, 187, 189, 191, 196, 197, 205, 206, 211, 213, 217, 218, 222—224, 228, 234, 235, 243, 245, 250, 261—264, 270, 274, 282, 283, 290, tillsammans 30. Av U 182 saknas det ena av de båda fragmenten. Av U 220 finnes endast halva inskriften i behåll. Av ytterligare 2 runstenar äro endast obetydliga fragment bevarade: U 215, 237. Att dessa runristningar äro försvunna, behöver emellertid icke betyda, att de alla äro förstörda, utan endast att de f. n. äro oåtkomliga (U 185, 211, 217, 261—264) eller dolda. Flera av dem torde i framtiden kunna komma i dagen. Av U 222 och 234 är ingen avbildning känd. Det återstår sålunda inom Vallentuna härad f. n. 85 runristningar.

Av de här i det följande under särskilda nummer förtecknade ristningarna äro åtskilliga endast mindre fragment: U 182, 183, 192, 196—198, 205, 206, 213, 215, 218, 221—223, 228, 242, 246, 250, 254, 264, 271, 278, 282, 290, 291. Bland fragmenten ha, naturligt nog, förlusterna under tidernas lopp varit förhållandevis större än bland de stora och fullständiga runstenarna, men de kompenseras av att också ett stort antal fragment ha påträffats under senare tider. Av de 85 här upptagna numren på f. n. bevarade runinskrifter äro 17 mindre fragment. Det återstår sålunda inom Vallentuna härad 68 större, mer eller mindre fullständiga runristningar. Av dessa äro 9 ristningar på berg eller jordfasta stenblock (U 209, 210, 248, 249, 251, 265, 266, 280 och 284) och 59 resta runstenar i egentlig mening.

För Bureus och hans medhjälpare voro redan de flesta av inskrifterna från Vallentuna härad kända. Tillsammans upptagas i deras samlingar icke mindre än 61 inskrifter. Det är ett ovan-

ligt gott resultat av vår första inskriftsinventering. Bureus själv har upptecknat 19 inskrifter (6 från Vallentuna, 6 från Fresta och 7 från Hammarby), Aschaneus 42 (21 från Vallentuna, 10 från Fresta och 11 från Hammarby), Rhezelius 55 (3 från Össeby-Garn, 1 från Vada, 2 från Angarn, 22 från Vallentuna, 10 från Fresta och 17 från Hammarby) och Axehiell 18 (4 från Össeby-Garn, 1 från Vada, 3 från Angarn, 6 från Vallentuna, 2 från Fresta och 2 från Hammarby). Det rikaste materialet har alltså insamlats av Rhezelius och Aschaneus. Rhezelii läsningar finnas bevarade i Burei samlingsbok F a 6 (liber 5); däremot finnes intet som angår Vallentuna härad i Rhezelii anteckningsböcker från åren 1635—38 »*Monumenta Uplandica*» (F c 6). Aschaneus var kyrkoherde i Fresta och Hammarby, och hade sålunda den bästa förstahandskunskap om dessa trakter. Hans uppteckningar från Fresta och Hammarby ingå ävenledes i Burei samlingsband F a 6 (liber 2). Huvudkällan för Vallentuna är Aschanei handskrift F b 18. Den är i 8:o och omfattar 428 sidor, av vilka dock ett hundratal äro oskrivna. F b 18 innehåller många vackra och relativt tydliga teckningar och ger ofta värdefulla upplysningar om runstenarnas plats och utseende.

Tyvärr finnas av Rhezelii hand endast ett jämförelsevis litet antal teckningar från Vallentuna härad i behåll (i F a 10: 1): U 180, 181, 193, 200, 201, 204, 229, 231, 232, 233, 251, summa 11 stycken. De kompletteras av 19 teckningar av Aschaneus (i F b 18): U 212, 215, 217, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 231, 232, 236, 237, 238, 239, 245, 247, 248, 251, och 3 teckningar av Bureus (i F a 10: 2): U 266, 275 och 294. Från Fresta och Hammarby finnas märkligt nog endast dessa 3 teckningar av Bureus, jämte tvenne träsnitt av en av runstenarna vid Vik, U 288.

Hur rikhaltiga våra första fornforskarens samlingar voro från detta område framgår bäst vid en jämförelse med det material, som blev känt vid den andra runstensinventeringen under senare hälften av 1600-talet. I Antikvitetskollegiets inventering, de s. k. *Ransakningarna* 1667—84, kan Abraham Pedersson Wings berättelse betecknas som en av de bästa rörande fornminnen i Uppland. Den avgavs år 1673 och har överskriften »Inquisition och Förteckning på Monument och Antiquiteterne vthi Befallningsmannen Abraham Wings befallning hållen åhr 1673». Berättelsen omfattar Långhundra, Seminghundra och Vallentuna härader samt Åkers skeppslag.¹ I denna på prästernas och »andre gamble mäns» uppgifter grundade förteckning äro av de för Bureus kända inskrifterna upptagna endast 40 stycken eller ungefär $\frac{2}{3}$. Därtill komma 4 nya: U 186, 191, 249 och 270.

En betydande efterskörd gjordes emellertid vid antikvariernas resor. Träsnitten i *Bautil* äro, vad Vallentuna härad angår, signerade dels av J. Hadorph (J. H.) och P. Helgonius (P. H.), dels av Hadorph och J. Peringskiöld (J. P.). Dessutom är ett (U 225) signerat av P. Törnevall (P. T.), och ett träsnitt (U 264) är osignerat. Ritaren Helgonius företog sannolikt sin resa år 1683 (han blev detta år anställd i Antikvitetskollegiet), Peringskiöld i maj 1684. Nya inskrifter äro, signerade av Helgonius 9: U 185, 205, 206, 207, 218, 244, 268, 270, 290 och 291, och signerade av Peringskiöld 8: U 187, 188, 189, 190, 195, 208, 210 och 235; dessutom 1 osignerad: U 264; sammanlagt 19 inskrifter.

För stormaktstidens fornforskning hade alltså sammanlagt 83 av de här förtecknade 115 inskrifterna från Vallentuna härad blivit kända. Dessa finnas alla avbildade i *Bautil* (på sammanlagt 70 träsnitt)², med undantag av följande 10: U 204, 220, 222, 228, 232, 234, 239, 249, 263, 286. Av dessa finnas 9 i Burei samlingar, och en (U 249) är omtalad i *Ransakningarna*.

Under 1700-talet tillkom icke någon ny runinskrift från Vallentuna härad. O. Celsius har visserligen av U 203 iakttagit baksidan, där en slinga utan runor är huggen, men icke själva

¹ Den är, ehuru icke fullt nöjaktigt, utgiven i tryck av R. Dybeck i *Runa* 1848, s. 12—24.

² B 52—54, 56—74, 77—86, 88—97, 99, 100, 102, 104, 106—117, 232—240, 1129, 1135, 1153. Därtill kommer ett träsnitt av »Arkils tingstad» (B 55). U 204 och 286 saknas i *Bautil*, men finnas i *Monumenta*.

inskriften, som låg dold. I Liljegrens *Runurkunder* upptagas 82 nummer från Vallentuna härad (L 402—413, 416—432, 441—479, 591—599, 1554, 1624, 1626, 1900, 1901), men alla dessa äro hämtade ur källor från 1600-talet.¹

Genom Dybecks resor och publikationer blevo 14 nya inskrifter kända: U 192, 194, 196, 199, 209, 211, 223, 240, 242, 246, 252, 253, 254, 292. Under slutet av 1800-talet ha tillkommit ytterligare 3: U 184, 216, 282, och under 1900-talet icke mindre än 15; U 183, 197, 198, 203, 213, 214, 221, 230, 241, 250, 260, 265, 271, 278, 284.

180. Össeby-Garns kyrka.

Pl. 117.

Litteratur: B 233, L 591, D 2: 169. Joh. Bureus, F a 6 s. 138, F a 10: 1 n:r 126, F a 5 n:r 139, F a 1 s. 34; Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal (i: Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 30; O. Celsius, SR 2, s. 148; N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 207 f.; Kyrkoinventarium 1829 (ATA); UFT h. 10 (1882), s. 217; G. Stephens, Old Northern Runic Monuments 3 (1884), s. 304; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 76, Anteckningar (ATA); T. J. Arne, La Suède et l'Orient (1914), s. 12; A. Bugge i Namn och Bygd 6 (1918), s. 80; R. Pipping, Kommentar till Erikskrönikan (1926), s. 414 f.

Äldre avbildningar: J. H. Rhezelius, teckning (i F a 10: 1); Bureus, kopparstick (i F f 6, s. 63); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 233); Dybeck a. a. (och Stephens a. a.); Brate foto 1904 (ATA); R. Fernqvist foto 1925 (ATA).

Runstenen fanns enligt Axehiell (F a 6) »Vtan för Garns Wåkenhusdör» och enligt Rhezelius (F a 10: 1) »För Wapenhus dören». Säkerligen är det denna runsten, som åsyftas i följande anteckning i *Ransakningarna*: »Wijdh Kyrckiodören på Garns Kyrckiogårdh står en Runasteen medh Runaskriff inrijtadt». Hadorph har antecknat (i sin »Resejournal») »En Runesten finnes uthom vapnhuudören» och (på träsnittet i Peringskiölds *Monumenta*): »Garn fram för wapnhuudören». Celsius: »Rar sten. ligger på kyrkiogården framför Vaknhuset. Vidi den 27 Maii 1728.» I kyrkoinventariet för Garns kyrka 1829 finnas följande uppgifter om runstenar: »På Kyrkogården. Uti sielfwa Kyrkodörren en Runsten, samt derinwid på Kyrkogården en dylik, något kullrig och af gröfre Stenart; men bokstäfverna förnötte på bägge.» Med den förra avses U 181, med den senare U 180. Vid Dybecks besök låg stenen fortfarande på marken nedanför trappan till vapenhuset på kyrkans södra sida. År 1891 restes den på sin nuvarande plats, på planen mellan landsvägen och kyrkogården, 8 m. N om landsvägen och 20 m. S om södra kyrkogårdsmuren.

Ljusgrå granit. Höjd 2,75 m., största bredd 1,18 m. Den ristade ytan är svagt buktig och har flera ojämnheter. Ristningslinjerna äro smala och skarpa, i allmänhet dock fullt tydliga. Upptill på v. sidan är ett stycke av stenen avslaget. Det finnes i behåll på de äldsta teckningarna. F. ö. är ristningen tämligen väl bevarad.

Inskrift:

+ **sih**atr · **uk** + **þur**biorn + **uk** · **þur**krim + **uk** · **er**inmontr · × **litu** × **re**isn + **stein** + **aftir** + **bro**pur + **sin** +
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60
sikstnin + **hn** to i **ui**þurkum
 65 70 75 80 85

Sighvatr ok Þorbiorn ok Þorgrimr ok Ærinmundr letu ræisa stæin æftir broður sinn Sigstein. Hann do i Viborgum.

»Sigvat och Torbjörn och Torgrim och Ärenmund läto resa stenen efter sin broder Sigsten. Han dog i Viborg.»

¹ L 462 och 463 avse samma inskrift (U 251). L 413 och 1624 äro delar av samma sten (U 268). Av de återstående 80 inskrifterna äro 74 hämtade från *Bautil*, 2 från Peringskiölds *Monumenta* (U 204, 286) och 4 från Burei samlingar (U 220, 232, 234, 263).

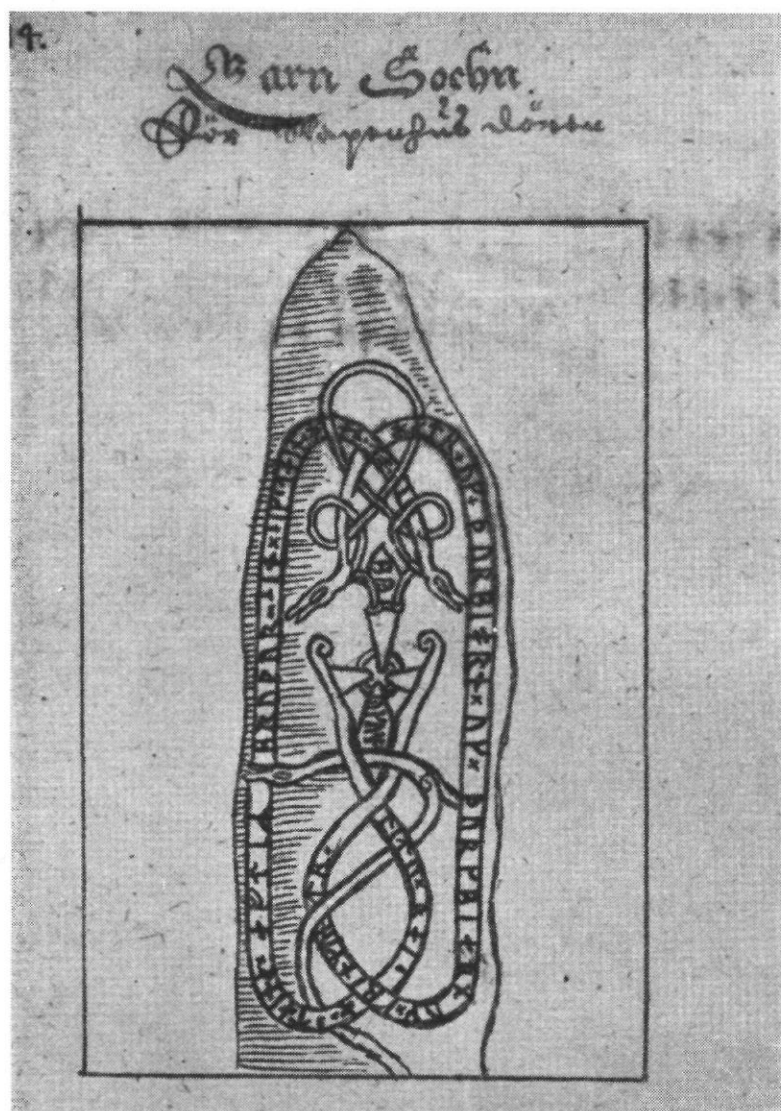

Fig. 177. U 180. Össeby-Garns kyrka.
Efter teckning av Rhezelius.

Till läsningen: Inskriftens **s**- och **t**-runor tillhöra det s. k. svensk-norska runalfabetet. **s** består sålunda endast av en stapel, dragen uppifrån till halv runhöjd. 46 **s** har blivit neddragen till nedre slinglinjen, så att den fullkomligt överensstämmer med **i**. **t**-runorna ha bistav endast på v. sidan. Sk framför 1 **s** och 37 **i** äro säkra. I 3 **h** är övre delen av hst skadad, i 12 **b** nedre bst. Av 25 **m** finnes nedre delen av hst i behåll, jämte en liten bit av v. bst. Några spår av en **r**-runa efter 25 **m** finnes icke, icke heller i B 233, som visar runslingan i bättre behåll än nu. Mellan 25 **m** och 26 **u** finnes ett litet lodrätt streck, som tydligen utgör nedre delen av ett korsformat skiljetecken. Toppen av 26 **u** saknas. 28 **e** är säkert stunget, likaså 42 och 48 **e**. Icke stungna äro 22, 67 och 83 **k**. Hst av 37 **i** är skadad. Bst i 45 och 70 skär hst uppifrån nedåt såsom i **n**-runa, ehuru givetvis **a** är avsett. Runan 70 är sålunda till formen **n**, icke **e** (jfr 48 **e**). Denna ristarens osäkerhet i fråga om **a**-runan kan ha bidragit till att ett **a** är utelämnat i 73—74 **hn**. Intet sk finnes efter 74 **n**, 76 **o**, 77 **i**, 79 **i**, 85 **m**. De sista runorna 80—85 **burkum** stå utanför runslingan, i nedre delen av korset nedifrån uppåt. 81 **u** har formen

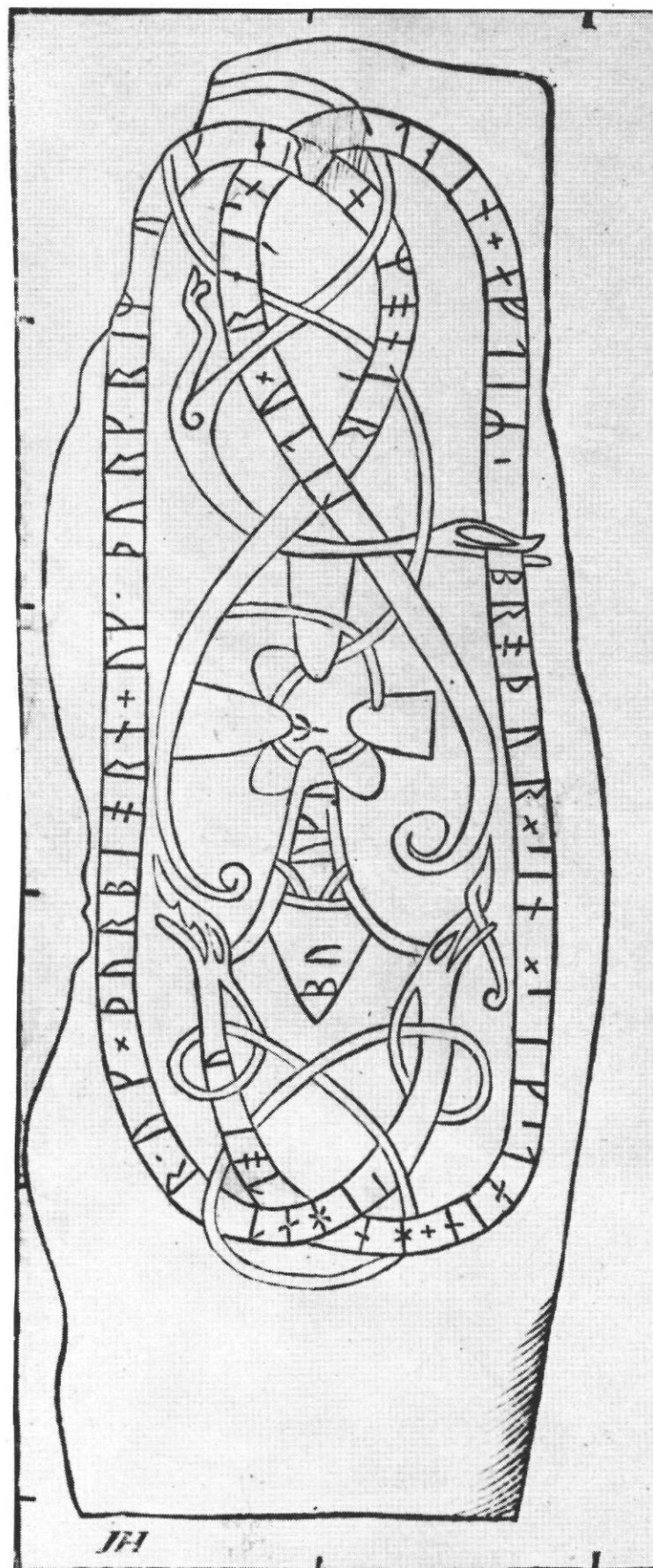

Fig. 178. U 180. Össeby-Garns kyrka. Efter B 233.

av två jämnlöpande linjer, den högra böjer knappast märkbart in åt vänster. 82 liknar fullkomligt ett **u**, någon inböjning på bst såsom i **r** finnes icke. Sammanhanget fordrar likväl, att runan skall uppfattas som ett **r**.

Axehielm: 1—6 **batar**, 19—25 **purkbiarn**, 28 **i**, 33 **u**, 42 och 45 **a**, 48 **a**, 58 **u**, 70 **a**, 73—74 **han**, 78—85 **bu ykum**×. Rhezelius: 1—6 **hatr**, 19—25 **purkbiarn**, 28 **i**, 33 **u**, 42 och 45 **a**, 46—50 **staina**, 58 **u**, 70 **a**, 73—74 **han**, 78—85 **by ykum**. De båda första runorna på rundjurens halsar, 1—2 **si** och 78—79 **ui**, saknas sålunda hos Axehielm och Rhezelius. Den senare har på sin teckning felaktigt placerat de fyra sista runorna **ykum** inom övre korsarmen. Bureus' kopparstick har ytterligare några fel, bl. a. 32 **k** (i st. f. **m**) och 76 **i** (i st. f. **o**). — Hadorph (Resejournal): 1—6 **sihatr**, 19—25 **purbia**, 26—36 saknas, 45 **a**, 49 saknas, 70 saknas, 73 **i**, 77 saknas, 81 en binderuna av **u** och **r**, 78—85 **uiburrkum**. — B 233: 1—6 **sihatr**, 19—25 **purkrim**, 28—36 **erinmontr**, 42 och 48 **e**, 45 **n**, 70 **n**, 73—74 **hn**, 79 **i** saknas, 80—85 **bu ukum**. Runan 81 är på träsnittet mera **u**-liknande än som i verkligheten är fallet. — Celsius: 73—85 **hn to i uibuukum**. — Dybecks läsning är korrekt; 73—85 **hn to i uibuukum**. »Om i **uib(ur)kum** de två jämngående stafvarne efter **b** föreställa **u**, så står det påföljande **u** för **r**; i annat fall äro de betydelselösa.» Dybeck påpekar, att två gånger **n** står för **a**; »dock kunde på sednare stället läsas **sikstn in×hn×**». — Även Brate framhåller, att runan 81 ser ut som två jämnlöpande linjer och att följande runa (82) fullkomligt liknar ett **u**, ehuru sammanhanget här fordrar **r**.

Om namnet *Sighvatr* se Sö 317 och U 67, 128, 144, 152, 237, 245 och 372, om *Ærinmundr* U 15, om *Sigsteinn* Sö 291 (och U 174). *Þorgrimr* är ett i svenska runinskrifter sällsynt namn; utom här är det belagt endast i fragmentet U 192 och i Sö 124. Möjligen avses i U 180 och U 192 samme man. I medeltida urkunder är *Thorgrim*, betecknande nog, endast känt från Jämtland och Dalsland. I Norge och på Island är det däremot mycket vanligt under hela medeltiden.

Bureus (F a 5) tolkar inskriftens sista sats: »Han do i by Åkum. Hic mortuus est in villa Okum». Redan Olof Celsius har i sista ordet trott sig finna namnet Viborg, och denna mycket närliggande tolkning återkommer sedan hos alla som ha sysslat med inskriften. Det har emellertid varit olika meningar om vilket Viborg som avses: Viborg i Karelen eller det danska Viborg på Jylland. Det förra antages av Brocman, Arne, A. Bugge och R. Pipping, det senare av Stephens och Brate. Annat än helt allmänna sannolikhetskäl ha icke kunnat anföras. Namnet på det finska Viborg torde vara litterärt belagt första gången i ett privilegiebrev år 1295, utfärdat av konung Birger för Lybeck och hansestäderna (SD 2, s. 183: castrum Wiborg ... de castrensibus nostris Wiborg existentibus), därefter i förlikningsbrev mellan konung Birger och hans bröder 1308 (SD 2, s. 523: castra omnia Finlandiæ ... videlicet Aaboo et Tavastahus et Wiborgh ... castrum Wiborgh) och 1310 (SD 2, s. 627: castrum in Wiborg). Där åsyftas den borg, som Torgils Knutsson år 1293 anlade under härfärden till Finland. Tidigare synes i närheten av borgen, på ön Linnasaari, ha funnits en karelsk marknadsplats och hamn.¹ Huruvida denna har funnits till redan under vikingatiden och då burit ett svenskt namn, är givetvis i hög grad ovisst. Rolf Pipping antager emellertid, att Torgils Knutssons Viborg har haft »en föregångare med samma namn, vilken säkerligen uppstått under vikingatiden i samband med svenskarnas ledungs- och handelsfärder i österväg ... Vi få tänka oss, att svenskarna här bildade en koloni och anlade ett fäste till skydd för sin handel² ... Vi veta icke, om samtidigt någon mera omfattande bosättning av svenskar ägt rum i Viborgstrakten. Men den omständigheten att namnet Viborg bevarats till slutet av 1200-talet tyder snarast på att svenskar oavbrutet hållit sig kvar där, och i betraktande därav är det mest sannolikt, att kolonisationen ej varit inskränkt till blott en starkt begränsad ockupation i handelssyfte.» Enligt

¹ J. W. Ruuth, Viborgs stads historia 1 (1906); E. Hornborg, Huru Finland blev till (1929), s. 203 f.

² Jfr det i Rimberts Ansgarsbiografi omtalade svenska Seeburg i Kurland.

Pipping skulle alltså platsen ha hetat Viborg redan före Torgils Knutssons tid och slutleden *-borg* skulle avse ett svenskt fäste från vikingatiden. Det är detta äldre Viborg, som enligt Pipping torde vara nämnt på runstenen vid Össeby-Garn.¹

Viborg i Jylland är en av Danmarks äldsta städer, biskopssäte från 1065, under medeltiden Jyllands politiska medelpunkt, där landstingen höllos och konungarna hyllades. Utan tvivel har platsen varit en huvudort redan under vikingatiden och tidigare. Dess namn är emellertid äldst *Viberg* eller *Vibiærg*, och denna namnform bibehålles länge, särskilt i latinska urkunder (*Viberg*, *Vibergensis*).

Den fjärde runan i 78—85 **uibyrkum** har, såsom nämnt, ett egendomligt utseende. Den består av två parallella stavar, närmast sålunda två *i*-runor. De ha hittills allmänt, och måhända med rätta, uppfattats som en *u*-runa. Uteslutet är emellertid icke, att ristaren kan ha avsett *ia*, ehuru han i så fall har försummat att hugga bistaven i *a*. En läsning **uibiarkum** är icke alldeles omöjlig, och denna skulle stämma väl med den äldre namnformen för det danska Viborg.

181. Össeby-Garns kyrka.

Pl. 118.

Litteratur: B 235, L 592, D 2:168. J. Bureus, F a 6 s. 138, F a 10:1 n:r 125, F a 5 n:r 138, F a 1 s. 34; J. Hadorph, Resejournal (i: Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 31; O. Celsius, SR 2, s. 147, 637; Kyrkoinventarium 1829 (ATA); UFT h. 10 (1882), s. 217; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 104, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: J. H. Rhezelius, teckning (i F a 10:1); Bureus, kopparstick (i F f 6, s. 62); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 235); Dybeck a. a.; Brate foto 1904 (ATA).

Runstenen fanns enligt Axehiellm (F a 6) »I Garns Waknhusdör vnder Muren medh bådhå ändan» och enligt Rhezelius (F a 10:1) »I Wapenhus dören». Hadorph har antecknat: »i vapnhusdören» och Celsius: »Garn i Vaknhuset, straxt uthom för dörrn där man ingår. Vacker ritning. Vidi d. 27 Maii 1728.» Ännu vid Dybecks besök låg stenen kvar på samma plats: den »utgör för närvarande tröskel i kyrkans södra vapenhusdörr och är till stor del öfvermurad». Först år 1891 togs den fram och restes på sin nuvarande plats, 15 m. S om södra kyrkogårdsmuren och lika långt NÖ om ingången till kommunalhuset. Stenen, som har en liten fot, står på en cementbädd och stödes på baksidan av järnstänger.

Ljus granit. Höjd 1,95 m., största bredd 1 m. Ristningsytan är nött genom trampning. Det oaktat är ristningen nästan överallt tydlig och väl bevarad. Uptill är ett stycke avslaget, och utmed v. kanten är runslingan på ett stycke något skadad.

Inskrift:

askutr · uk · suain · ikifastr · uk · ikibiarn · uk · tutr · . . . ain · iftir · est · faður · sin · in ·

ubir · risti · run
60 65 70

Asgautr ok Svæinn, Ingifastr ok Ingibiorn ok dótr(?) . . . [st]æin æftir Æist, faður sinn. En Öpir risti run[ar].

»Åsgöt och Sven, Ingefast och Ingebjörn och döttrarna . . . stenen efter Est, sin fader. Och Öpir ristade runorna.»

¹ Pipping framhåller även möjligheten av att platsen från början hetat endast *Vi* och att det sammansatta *Vi-borg* kommit till först i slutet av 1200-talet som namn på Torgils Knutssons borg.

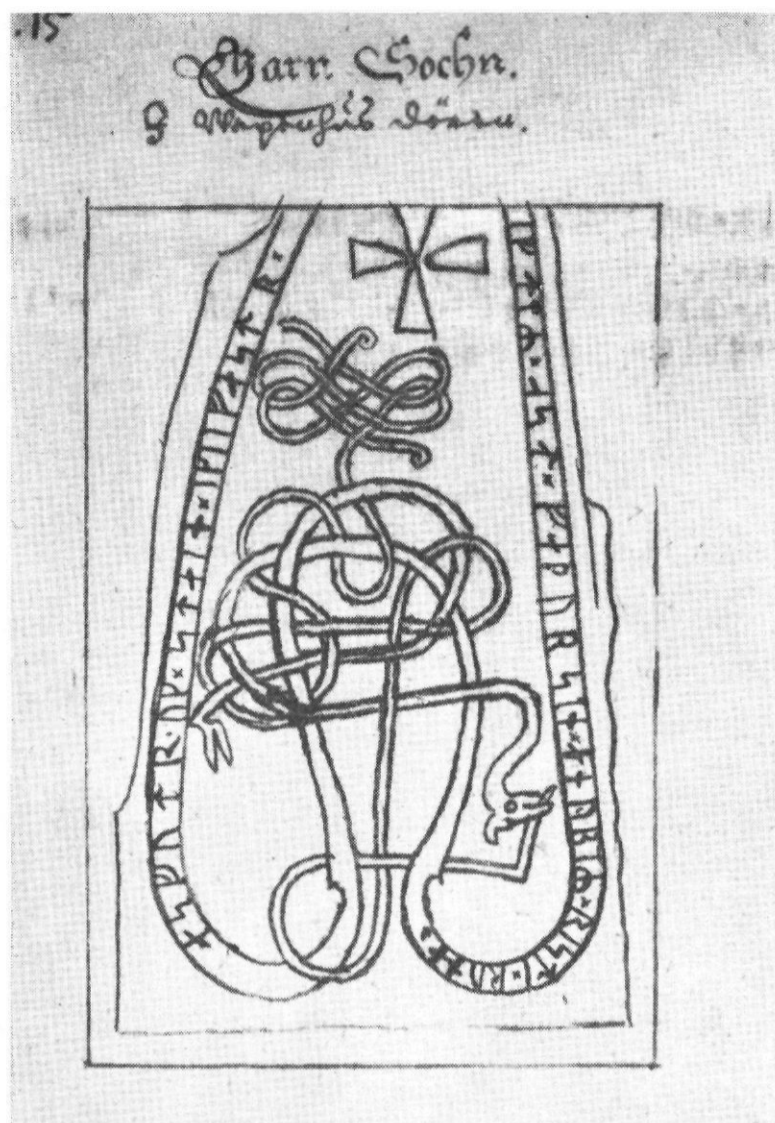

Fig. 179. U 181. Össeby-Garns kyrka.
Efter teckning av Rhezelius.

Till läsningen: Intet sk finnes vid inskriftens början och slut. 3 **k** är icke stunget, icke heller 41 **i** och 59 **u**. 10 **u** är ganska skadat. 34—37 **tutr** är säkert. 46 **e** är stunget med en liten men säkert huggen rund prick. Efter 70 **n** har icke funnits någon mera runa, ehuru stenytan är väl bevarad och runslingan tydlig. Troligen har ristaren avstått från att hugga de två sista runorna i ordet **runar**, för att få symmetri med inskriftens början på vänstra sidan. Öpir utelämnar ofta runor just i slutet av inskrifter: U 122, 262, D 1:32 Sjüsta, Skoklosters sn; U 179; U 104, 252, 311, L 128 Ströja, Börje sn och L 570 Mörby, Lagga sn.

Axehielm och Rhezelius: 1—6 **asfut**r, 9—13 **stain**, 22—40 saknas, 46—48 **ast**, 57—58 **an**, 59—62 **ybir**, 68—70 **runa**×. — Bureus' kopparstick har samma fel, men stenen är här tecknad som hel upptill och inskriften supplerad. I stället för runorna 22—40 står här: **i litu raisa stain**. 46—48 **ist**, 50 **i**, 59—62 **ubu**. — Hadorph (Resejournal): 3 **k**, 10 **u**, 14—21 **ifastr**, 22—40 **uk · ikibiarn uk · tutr . . . ain**, 46 **e**, 59 **u**. Härmed överensstämmer träsnittet B 235, utom att detta har runan 46 **i** icke stungen. — Celsius: 3 **g**, 10 **p**, 14—21 **ikifastr**, 32—37 **litu r**, 46 **e**, 59 **u**. — Dybeck:

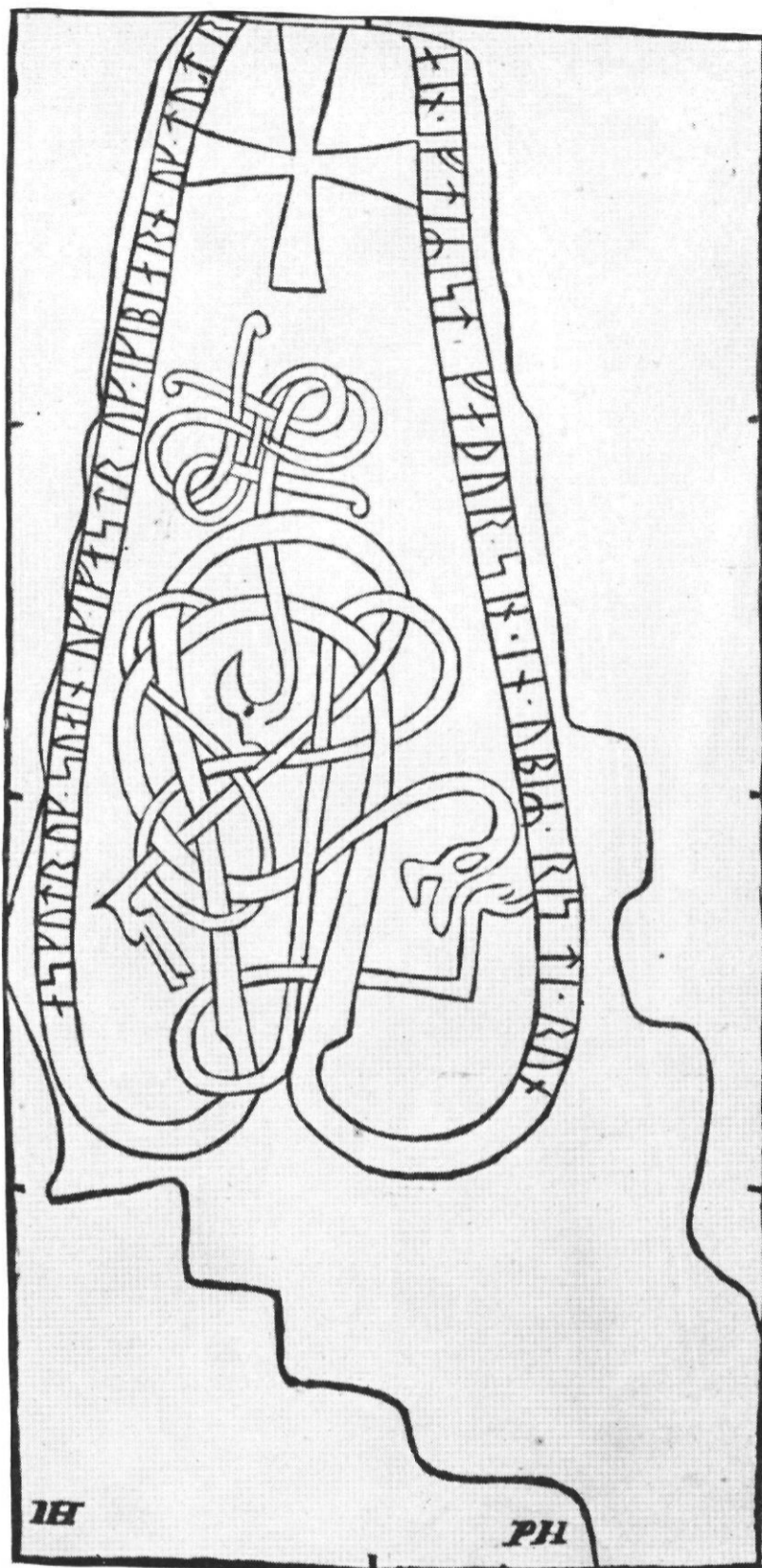

Fig. 180. U 181. Össeby-Garns kyrka. Efter B 235.

3 k, 10 u, 22—37 saknas, 46 i, 50 a saknas, 59 u. — Brate: 3 k, 10 u; nedre delen av 31 n saknas »och synes aldrig hafva blifvit huggen». 46 i, 59 u.

34—37 *tutr* tolkas av Brate med tvekan som ett mansnamn Dynt. Ett sådant synes emellertid icke vara känt från andra källor. Sannolikt torde vara, att jämte de fyra sönerna även onämnda döttrar deltagit i resandet av minnesvården efter sin fader.

Om namnet *Asgautr* se U 52, om *Æistr* U 70. *Ingifastr* är ett i runinskrifter tämligen vanligt namn. *Ingibiorn* förekommer även i följande inskrifter: L 116 Västerby, Läby sn, L 270 Skrivareberget, Hökhuvuds sn, L 665 Ullstamma, Litslena sn(?), L 713 Enköping, L 760 Valby, Holms sn, L 776 Ramsjö, Vittinge sn, L 1020 Kävlinge, Dingtuna sn (Västmanland).

182. Össeby-Garns kyrka.

Pl. 119.

Litteratur: B 234 och 240, L 593, 594. J. Bureus, F a 6 s. 138, 139 (Axehielm), F a 5 n:r 137; J. Peringskiöld, F 1 5:1 n:r 23, 27 a, Monumenta 3, bl. 31; O. Celsius, SR s. 136; UFT h. 10 (1882), s. 218; E. Brate, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Peringskiöld, teckning (i F 1 5:1), träsnitt (i F 1 5:1, Monumenta och B 234, 240).

I Össeby-Garns kyrka, i golvet tvärs över dörröppningen till sakristian, ligger ett fragment av en runsten (A). Tidigare har här funnits ännu ett fragment (B), troligen av samma sten. Det har legat på altaret i sakristian men är numera förkommet. Axehielm (F a 6) har följande

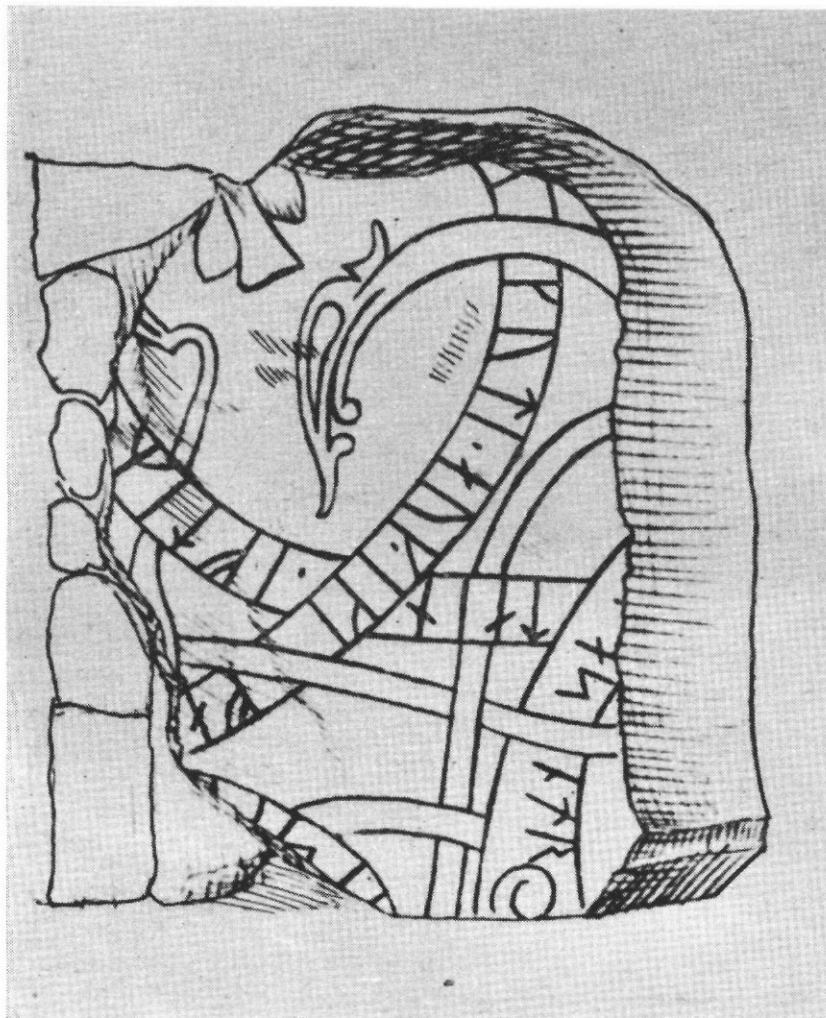

Fig. 181. U 182. Össeby-Garns kyrka.
Efter teckning av Peringskiöld.

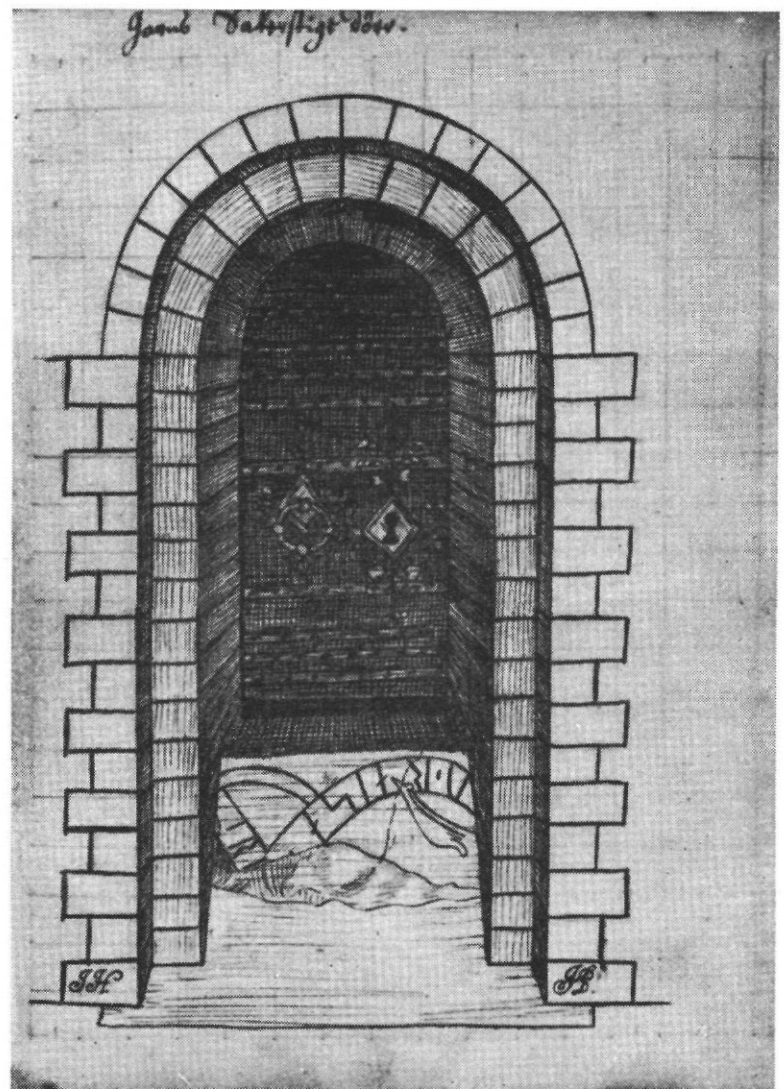

Fig. 182. U 182. Össeby-Garns kyrka.
Efter teckning av Peringskiöld.

uppgifter: »I Garns kyrkia på altaret i Sacherstian söndrugher» och »I Garns Sacherstie Dör, ähr ett stycke vtan tuifwel af den sãm på altaret ligger». Peringskiöld (F 15: 1): »Garns Sakerstige dörr» och »Garns Sakerstige altar».

Fragment A 0,80 × 0,33 m. Fragment B synes ha varit omkring 1,20 × 0,80 m.

Inskrift (fragm. B efter Peringskiöld):

[B:] ... - **kuti** · **auk** · **ikifa** ... [A:] **u** × **raisa** · ... [B:] **tain** · **iftir** ... [A:] **ir** ... [B:] **asnr**

... - *guti ok Ingifa[*str*]* ... [*let*] *u raisa* [*s*] *tain æftir* ...

»... och Ingefast ... läto resa stenen efter ...»

Till läsningen: Sk efter 14 **u** är möjligen **·**, icke ×. Brate har **·**. — Axehiell har följande läsning: [A] ... **kuti** · **auk** · **ikifastr** ... **stin iftr** ... **asnr** ... **a**; [B] ... **u** · **raisa** ... **a** ... **ir** ...

183. Össeby ödekyrka, Össeby-Garns sn.

Litteratur: B 117, L 477. J. Hadorph, Resejournal (i: Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 172; UFT h. 10 (1882), s. 215 f.

Avbildning: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 117).

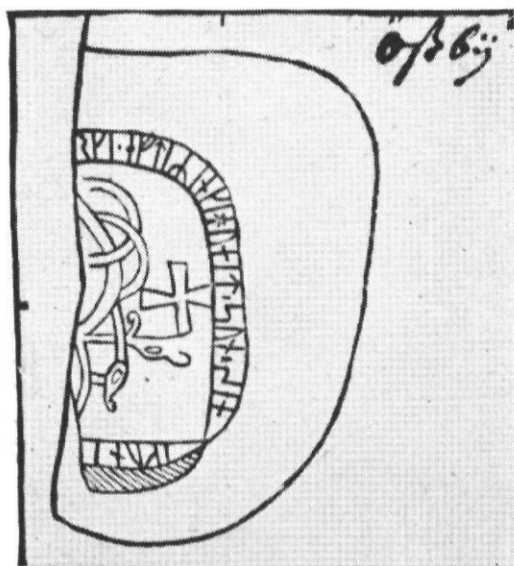

Fig. 183. U 183. Össeby ödekyrka, Össeby-Garns sn. Efter B 117.

Runstensfragment, som enligt äldre uppgifter ligger i dörren till Össeby ödekyrka. Ingången till denna har under senare tid rasat igen, och golvet är täckt av från tornet nedfallna stenmassor. Det är därför f. n. omöjligt att komma åt stenen.

Enligt Hadorph hade fragmentet blivit »funnit 2 åhr sedan nid i en graf som giordes åth Gustaff Simonson Rosenblad». Av Liljegren (L 477) uppgives felaktigt, att inskriften finnes i Bureus' samlingar.

Inskrift (enligt B 117 och Hadorph, Resejournal):

... **rki** · **eftir** **inkihualt** · **sun** · **sin** ... **ikuni** ...

... [*mæ*] *rki æftir Ingivald, sun sinn* ...

»... märkena efter Ingevald, sin son ...»

Till läsningen: Runan 16 saknar bistav, är alltså **i**. Hadorph har emellertid **l**, vilket torde vara det riktiga. — Hadorph: 4 **a**. Sk efter 8 **r**. 16 **l**.

Ingivaldr är ett i runinskrifterna tämligen sällsynt namn. Det är endast känt från följande uppländska inskrifter: U 296, 306, 311, L 52 Viksjö, Hägeby sn, L 83 Bragdeby, Ramsta sn; vidare från Sö 64(?) och Ög 66.

184. Össeby ödekyrka, Össeby-Garns sn.

Pl. 119.

Litteratur: E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 76, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildning: Brate foto 1904 (ATA).

Enligt en anteckning i ATA blev runstenen år 1891 funnen i ett potatisland, beläget invid östra sidan av kyrkogårdsmuren. Den grävdes upp och lades upp mot muren. Här låg stenen

till 1940, då den flyttades in på kyrkogården och restes 2 m. innanför muren, 8 m. Ö om kyrkogårdens sydvästra hörn, med ristningsytan vänd mot vägen i S.

Höjd 1,70 m., bredd nedtill 0,90 m., upptill 0,50 m. Gråblå stenart med ljusare partier av en hårdare, kristallisk stenart. Ytan är mycket ojämn, föga lämpad för en ristning. Ristaren har också helt undvikit den högra sidan, som på grund av sin ojämnhet var särskilt oanvändbar. All ornamentik saknas, även kors på denna dock otvivelaktigt kristna gravsten. Ristaren har uppdragit enkla raka ramlinjer, nedtill, utefter v. sidan och upptill. Den yttre ramlinjen har han ej fullföljt upptill. Han har ej heller utnyttjat ramlinjerna för den korta inskriften; så väl nedtill som upptill ha de lämnats tomma. Inskriften börjar på v. sidan nedtill och räcker uppåt över drygt halva sidan. Runorna stå tätare i början, i de två första orden, än i det sista. Hela ristningen är sålunda ytterligt enkel och utförd av en ovan eller mycket anspråkslös ristare. Att det skulle ha varit Visäte, såsom Brate förmodar, är fullständigt uteslutet.

Stenen är bredare nedtill än upptill. Huruvida den ursprungligen har legat över en grav eller varit rest, kan ej med säkerhet avgöras. Det senare torde vara det sannolikaste. Stenen gör icke intryck av att ha varit en liggande gravhäll. I varje fall har den säkerligen från början hört samman med kyrkogården och tillhört en grav innanför muren. Den är sålunda från jämförelsevis sen tid. Häri ligger dess huvudsakliga intresse.

Inskrift:

iar · likr · huskarl

5 10

Hiar liggR Huskarl.

»Här ligger Huskarl.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut. Samtliga runor äro fullt säkra. — Brate läser tredje runan **r**; han anmärker dock, att den »har en egendomlig form, i det nedre kännestrecket går in till stafven och det öfre kännestrecket alldeles fattas».

Anmärkningsvärt är bruket av **r** i 1—3 **iar** och **r** i 4—7 **likr**. Det tyder givetvis på en sen tid.

8—14 **huskarl** kan vara appellativ eller egennamn. Det senare är här sannolikast. Ett mansnamn *Huskarl* förekommer några gånger: U 240 och 241 (avser samme man), U 281, L 265 Ängsvreta äng, Hållnäs sn, D 1: 93 Nyby, Sparrsättra sn.

185. Össeby ödekyrka, Össeby-Garns sn.

Pl. 119.

Tre fragment av sandsten. Troligen ha de ursprungligen tillhört samma runsten, som torde ha haft sin plats på kyrkogården eller i kyrkans närhet.

Fragment A påträffades »för ett par år sedan» av montör Gustafsson, Brottbys, vid en telegrafstolpe i närheten av Brottbys. Fragment B blev funnet 1937 på kyrkogårdsmuren och fragment C 1940 på en backe N om kyrkogården. Fragmenten förvaras numera i Össeby-Garns kyrka.

Fragment A 22 × 27 cm., fragment B 13,5 × 10 cm., fragment C 17 × 12 cm.

Inskrift:

[A:] **har · li** [B:] **r · as** [C:] **- r · ha**

Av sista runan på fragment C finnes endast en del av v. bistaven i behåll, men denna är tydlig.

186. Gillberga, Össeby-Garns sn.

Pl. 120.

Litteratur: B 232, L 595. Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, Resejournal (i: Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, F 1 5:1 n:r 24, Monumenta 3, bl. 32; O. Celsius, SR 2 s. 137; UFT h. 10 (1882), s. 218; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 18, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Peringskiöld, teckning (i F 1 5:1), träsnitt (i F 1 5:1, Peringskiölds Monumenta och B 232); Brate foto 1916 (ATA).

Runstenen står, sannolikt på ursprunglig plats, mitt i ett åkerfält, som tidigare burit namnet Gillberga vikäng, V om Gillberga och ung. 1 km Ö om Össeby-Garns kyrka, o. 70 m. Ö om Näfsån och o. 50 m. V om den bergbacke, som begränsar åkerfältet i Ö. En mindre väg, utgående från landsvägen Össeby-Garn—Österåker mellan gamla ålderdomshemmet och Gillberga gård, går i kanten av denna bergbacke i nordlig riktning.

Runstenen omtalas i *Ransakningarna*: »Vthi Gillberga Ängh finnes en Runsteen opreest och något påskrifwen». Hadorph: »På Gillberga äng 1 Runsten som afriktades, dito en liten uthi gårdsbacken». Peringskiöld: »Gillberga Engzhaga» (samma uppgift i B 232 och L 595). Stenen finnes icke upptagen hos Dybeck. Det tunga stenblocket var djupt nedsjunket i den lösa åkermyllan, och restes på samma plats men med fast grund år 1940.

Fig. 184. U 186. Gillberga, Össeby-Garns sn.
Efter teckning av Peringskiöld.

Ljusgrå granit med hårt gry. Höjd 1,54 m., bredd 1,59 m. Den ristade ytan är synnerligen jämn, utan tvivel tillhuggen, men skrovlig. Ristningen är osedvanligt djupt huggen, mycket tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

trani × uk × osbiarn þir litu risa × stin × þina iftir × iarkir faður sin kuþan

Trani ok Asbiorn þeir letu reisa stein þenna eftir Iargæir, faður sinn goðan.

»Trane och Åsbjörn de läto resa denna sten efter Jarger, sin gode fader.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut, efter 14 n, 17 r, 21 u, 33 a, 44 r, 49 r, 52 n. Övre bst i 8 o är längre än den nedre och svagt böjd. Inga stungna runor förekomma. Vissa runstavar äro ej dragna fram till slinglinjen, upptill eller nedtill. Helt fritt inom runslingan stå 17 r, 32 n, 39—41 iar, 44 r, 55 þ. — Hadorph och Peringskiöld ha förbisett runorna 18—21 litu och 42—44 kir. — Brate antager ett × efter 14 n, ehuru det »är ytterst grunt».

Trani är ett sällsynt mansnamn. Det är icke med säkerhet känt från någon annan inskrift och icke heller från svenska medeltidsurkunder. På västnordiskt område förekommer det såsom tillnamn (*Porkell trani*) och, i ett fall, såsom fingerat mansnamn. Givetvis är det appellativet *trani*, m. 'trana' (sidoform till isl. och fsv. *trana*, f.), som har blivit använt först såsom tillnamn och sedan på vanligt sätt såsom egentligt personnamn. — Namnet *Iargæir* är endast känt från inskrifterna U 186 och 188.

U 186 har en säregen och intressant ornamentik, som i sina huvuddrag återfinnes på den andra Gillberga-stenen, U 188. U 186 är komponerad över en fyrsidig grundplan, U 188 över en tresidig. U 186 innehåller därför två djurkroppar, U 188 en. Korset är på båda ristningarna detsamma, ett enkelt S:t Georgskors, och det återfinnes jämväl på U 187. Det karakteristiska är, att djurkropparna behandlas som breda band, som med många flikar fast och sinnrikt flätas in i varandra. Ristningen verkar därigenom tät och ytan väl fylld med endast obetydliga luftrum. Brate har påpekat vissa likheter med Risbyle- och Bällsta-stenarna (U 160, 161 och 225, 226). Det gäller särskilt ormhuvudena »genom sin korthet, cirkelrunda öga och kam». Men olikheterna äro också påfallande, såsom Brate har observerat, och det torde knappast vara sannolikt, att Gillberga-stenarna äro utförda av samme man som Risbyle- och Bällsta-stenarna. Särskilt bör framhållas den mycket djupa huggningen av U 186; den gör på något avstånd nästan intryck av relief. Det är ingen dålig konstnär som har utfört Gillberga-stenarna, och det är snarast förvånande, att man ej återfinner honom i flera verk.

187. Gillberga, Össeby-Garns sn.

Litteratur: B 232, L 595, 1626. J. Peringskiöld, F 1 5:1 n:r 26, Monumenta 3, bl. 32; UFT h. 10 (1882), s. 218; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 18.

Avbildningar: Peringskiöld, teckning (i F 1 5:1), träsnitt (i F 1 5:1, Peringskiölds Monumenta och B 232).

Stenen, som endast hade ett enkelt kors inristat men inga runor, stod enligt Peringskiöld »I Gillberga Eng, 13 steg från den stora [d. v. s. U 186] på höger handen». Därjämte funnos »10 st små stenar j samma proportion och distans». På Peringskiölds träsnitt av U 186 synes den korstecknade stenen (U 187) till höger och två andra resta stenar till vänster om runstenen. Alla dessa stenar ha numera förkommit, sannolikt i samband med ängens uppodlande.

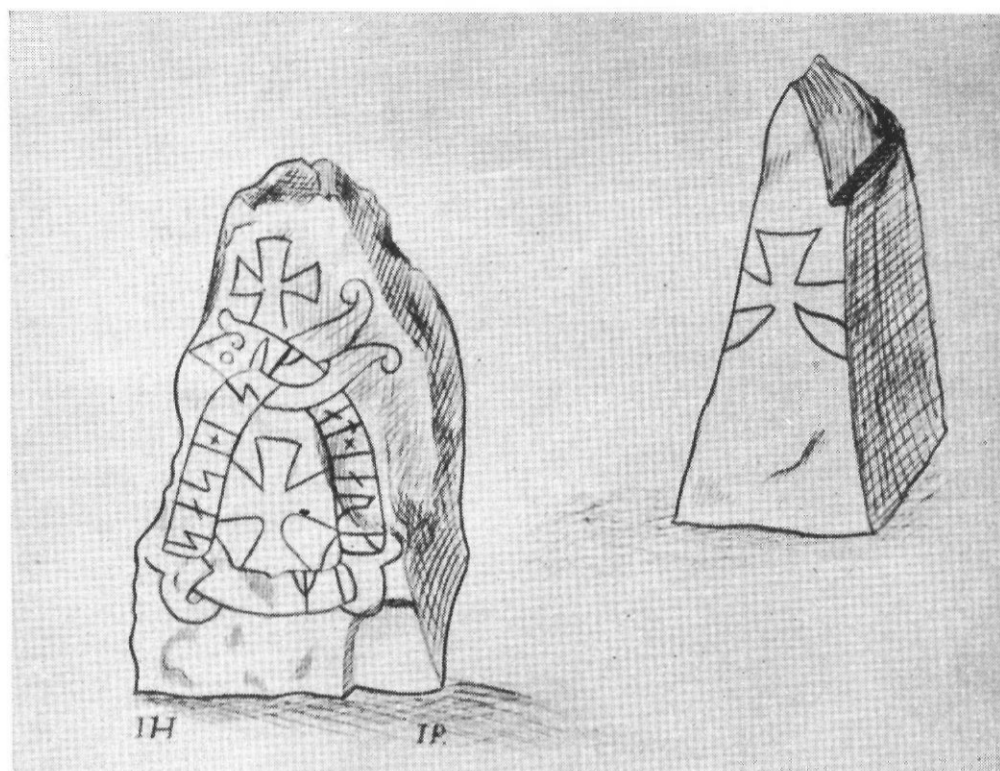

Fig. 185. U 187, 188. Gillberga, Össeby-Garns sn. Efter teckning av Peringskiöld.

188. Gillberga, Össeby-Garns sn.

Pl. 120.

Litteratur: B 237, L 596, D 2:167. J. Hadorph, Resejournal (i: Peringskiölds Monumenta 3); J. Peringskiöld, F 1 5:1 n:r 26, Monumenta 3, bl. 32; O. Celsius, SR 2 s. 137; UFT h. 10 (1882), s. 218; S. Bugge, Runverser (ATS 10:1), s. 153; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 18, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Peringskiöld, teckning (i F 1 5:1), träsnitt (i F 1 5:1, Peringskiölds Monumenta och B 237); Dybeck a. a.; Brate foto 1916 (ATA).

Runstenen står 125 m. NV om Bond-Gillberga, på östra sidan av utfartsvägen från Bond-Gillberga till landsvägen Brottbys—Stångberga. — Hadorph uppger som plats: »vthi gårdsbacken» och Peringskiöld: »Gillberga norra gårdsbacka i Garns Sochen». Dybeck: »I Gillberga gärde, nordligt från byn, är en björkbeväxt, oupptagen höjd, å hvilken denne runsten står bland hedna grafkullar». Efter allt att döma står runstenen kvar på ursprunglig plats.

Gråsten. Höjd 1,30 m., bredd (nedtill) 0,80 m. Ristningen är i stort sett tydlig.

Inskrift:

sasi × is uk at × iarkir
 5 10 15

Sasi es ok at Iargæir.

»Denna är ock efter Jarger.»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut, icke heller efter 6 **s**, framför 7 **u**, efter 8 **k**. Flera stavar nå ej ned till slinglinjen: 1 **s**, 6 **s**, 14 **k**, huvudstaven i 7 **u** och 13 **r**. Ristningen är nedtill på h. sidan skadad och otydlig. En rak linje efter 14 **k** är sannolikt ornament; jfr att en motsvarande linje finnes på andra sidan, framför 1 **s**. 15 **i** är skadat på mitten, av 16 **r** är v. bistaven borta.

Runstenen är försedd med två kors, av samma typ som på U 186 och 187. Det övre korset saknar fotlinje. Det nedre upptar det triangelformiga utrymmet mellan runslingorna.

Dybeck uppfattar felaktigt 7—8 **uk** som en form av verbet 'hugga' och vill supplera (**hi**)**uk**. I UFT översattes inskriften: »Såse (är den) som högg (stenen) efter Jernger». Bugge påpekar, att **sasi** är den äldsta bevarade formen av pronomenet 'denne' i sg. nom. mask. och sålunda icke ett mansnamn. Han översätter inskriften: »denne (Sten) er ogsaa (reist) efter Jargeir».

I Gillberga äng restes den stora minnesvården över Jarger, bestående av en praktfull runsten (U 186), en korsmärkt sten (U 187) och en stensättning av flera resta stenar. Sannolikt har en vägförbindelse här gått från höjden vid Garns kyrka över sankmarken kring Näfsån upp till Gillberga. I närheten av vadstället mottogs färdemannen då av det minnesmärke, som sönerna Trane och Åsbjörn låtit utföra till minnet av sin fader Jarger. När han sedan fortsatte upp till byn, påträffade han där ännu en runsten, på vilken han läste, att också denna sten var rest efter Jarger.

189. L. Karby, Össeby-Garns sn.

Litteratur: B 116, L 479. J. Peringskiöld, F 1 5:1 n:r 19, Monumenta 3, bl. 172; O. Celsius, SR 2 s. 107; UFT h. 10 (1882), s. 217; E. Hellquist, Om de svenska ortnamnen på -inge, -unge och -unga (i: Göteborgs Högskolas Årsskrift, 1905), s. 260; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 25; O. von Friesen i Namn och Bygd 18 (1930), s. 96.

Avbildning: Peringskiöld, teckning (i F 1 5:1), träsnitt (i F 1 5:1, Peringskiölds Monumenta och B 116).

Runstenen fanns enligt Peringskiöld »Widh Lille Karby i Össby Sochen, på rygg liggjande». Den är numera försvunnen och har förgäves blivit eftersökt.

Gården L. Karby är numera obebyggd; den hör till Sjöberg. Den var belägen ungefär mitt emellan Väsby och Sjöberg, i närheten av skolhuset. Dybeck uppger 1868, att »grunderna efter husen finnas ännu och en myckenhet hednagrafvar är omkring dem, deribland två stående bauta-stenar och fem små treuddar. Jag räknade här öfver 20 grafkullar. Det tör icke töfva innan hela tågten upplöjes. Jag har fullt skäl till antagandet att denna grafflock för icke särdeles lång tid sedan sträckt sig ända till den nyss nämnde runstenen [U 194]. Under fem särskildta besök i trakten letade jag flitigt efter Karby-stenen (B 116, L 479), utan framgång ... Af bautilska ritningen kan slutas att stenen redan på 1600-talet icke mera var rest, hvadan han sedermera kunnat utan synnerligt omak obehörigt användas, i helt eller krossadt skick.»

Inskrift (enligt Peringskiöld):

frustin × uk × kati × i × kuliki × pir × litu × risa × stin × pana × uk × birsa × iftir × kuikbiarn × fapur sin

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65

Frøystæinn ok Kati i Kølengi þær letu ræisa stæin þenna, ok Birsa, æftir Kvickbiorn, faður sinn.

»Frösten och Kåte i Kölinge de läto resa denna sten, och Bärsa, efter Kvickbjörn, sin fader.»

Till läsningen: Runan 17 är på Peringskiölds teckning tydligt **l**, icke **t**. Tvärs över slingan går emellertid här en skraffering, och denna har på träsnittet blivit tydligare markerad, så att runan har kommit att likna **t**. Så har den blivit läst av Celsius, av Liljegren och i UFT. Brate har **t** i Svenska runristare, s. 25, men har tidigare läst **l**, att döma av ett meddelande till Hellquist (Om de svenska ortnamnen på -inge, -unge och -unga, s. 260). v. Friesen läser **l**. 37 **a** har bst endast på v. sidan av hst. Inga stungna runor finnas.

Om namnet *Frøystæinn* se E. Wessén, Nordiska namnstudier, s. 75, om *Birsa* U 79. 10—13 **kati** kan återge ett *Kāti* eller ett *Gaddi*; båda dessa namn äro kända från svenska medeltidsurkunder. *Kāti* är bestämd form av adj. *kātr* 'glad, kät'. Namnet är i inskrifterna sällsynt: nom. **kati** Vg 177, ack. **kata** Öl 5, Ög 88, gen. **kata** Gursten, Lofta sn, Småland (v. Friesen i

Namn och Bygd 2, 1914, s. 8). — Namnet **kuikbiarn** finnes även, ristat på samma sätt, i inskriften L 680 Grillby, Villberga sn. Förleden är sannolikt adjektivet isl. *kvikr* 'levande', mindre troligt *Kvīg*-. Jfr dock U 42.

14—20 i × **kuliki** avser med all sannolikhet gården Kōrlinge i Össeby-Garns sn, omkring 3 km. S om Karby, såsom redan Peringskiöld har antagit: »NB. Kōlinge straxt här hoos beläget». Namnet skrives *kōlinge* 1318 SD 3, s. 366. Vokalen i rotstavelsen är sannolikt lång, och 16 u betecknar sålunda \bar{o} .

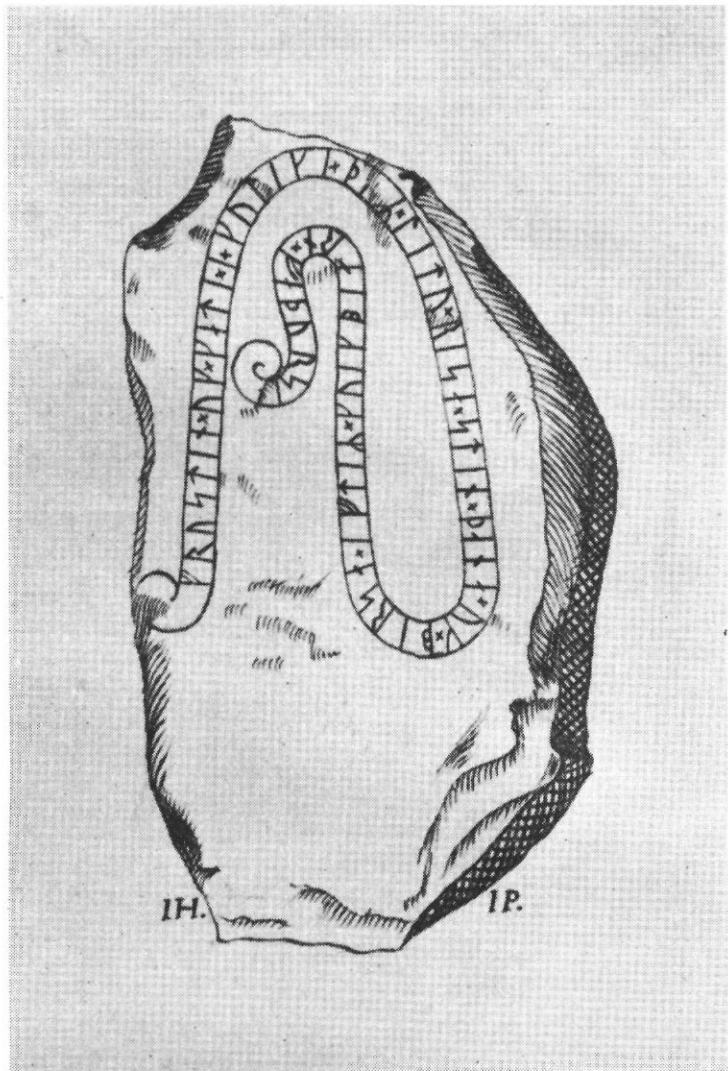

Fig. 186. U 189. L. Karby, Össeby-Garns sn.
Efter teckning av Peringskiöld.

Fig. 187. U 190. Kumla, Össeby-Garns sn.
Efter teckning av Peringskiöld.

190. Kumla, Össeby-Garns sn.

Pl. 121.

Litteratur: B 238, L 599, D 2:165. J. Hadorph, *Resejournal* (i: Peringskiöld, *Monumenta* 3); J. Peringskiöld, *F 1 5:1 n:r 28*, *Monumenta* 3, bl. 33; O. Celsius, *SR* s. 138; *UFT* h. 10 (1882), s. 219; E. Brate, *Anteckningar (ATA)*
Äldre avbildningar: Peringskiöld, teckning (i *F 1 5:1*), träsnitt (i *F 1 5:1*, *Monumenta* 3 och B 238); Dybeck a. a.; Brate foto 1916 (ATA).

Runstenen fanns enligt Hadorph »wid Kumbla», enligt Peringskiöld vid »Kumbla Norr om byn wijd landzwägen, ligger omkull». Dybeck fann den »i ett dike utmed landsvägen vid torpet Nyqvarn på Kumla egor». Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Lindholm». Stenen har sedan blivit flyttad och står nu rest mitt på gårdsplanen till Stångberga skola. Torpet Nyqvarn ligger o. 50 m. därifrån, på andra sidan vägen.

Grå granit. Höjd 2,26 m., bredd 1,78 m. Ytan är jämn. Ristningen är tämligen grunt huggen, men tydlig och väl bevarad.

Inskrift:

× fastbiurn × lit rita × stain × iftir mintil × faþurr sin
 5 10 15 20 25 30 35 40

Fastbiorn let retta stein æftir Myndil, faður sinn.

»Fastbjörn lät uppresa stenen efter Myndel, sin fader.»

Till läsningen: Alla runor äro fullt säkra. Intet sk finnes efter 12 t, 26 r, 38 r, 41 n. Inga stungna runor förekomma. Den yttre slinglinjen är borta vid runorna 10—13 lit r, men bst i 10 l och 12 t äro bevarade.

Peringskiöld saknar sk vid inskriftens början. 5 b är felaktigt tecknat, närmast som ett p, med ett kort streck från bst:s mitt i riktning mot hst. — Dybeck saknar likaledes sk framför 1 f. Bst i 12 t äro borta.

Om namnet *Fastbiorn* se Sö 237 och E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 99. — 27—32 *mintil* är säkerligen samma namn som på en annan uppländsk runsten (L 687 Honungsby, Vallby sn) tecknas *muntil*, sålunda sannolikt *Myndill*. Detta namn är f. ö. icke känt från svenska källor. I ett par isländska sagor förekommer det (jämte *Mundill*) som fingerat mansnamn. Troligen är *Myndill* en kortnamnsbildning till mansnamn på *-mundr*.

191. Morsta, Össeby-Garns sn.

Litteratur: B 236, L 598. Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, *Resejournal* (i: Peringskiöld, *Monumenta* 3); J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 33; UFT h. 10 (1882), s. 218.

Avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 236).

Om runstenen finnas i *Ransakningarna* följande uppgifter: »På Moorsta Egor Vthi een Haga finnes en Runasteen medh Runaskrift, der omkring finnes och många Steenlagde grundar så som liknälser af Jettekulor och griffter». Enligt Hadorph fanns den i »Morsta skogsbacke», enligt Peringskiöld i »Morsta Siöhage söder om vägen». Den är numera förkommen.

Stenen var ett fragment, den nedre vänstra delen av en runsten, som synes ha varit ganska stor.

Inskrift (enligt Helgonius):

× krukr × auk × tia ... þurr sin ku ...
 5 10 15 20

Krokr ok Dia[rfr] ... [fa]ður sinn go[ðan].

»Krok och Djärv ... sin gode fader.»

Till läsningen: Av sista runan finnes hst i behåll, jämte ett stycke av en bst, utgående ett stycke nedanför hst:s topp, på h. sidan. Runan har otvivelaktigt varit u, icke r. Inskriftens tre r-runor ha bst utgående från hst:s topp (jämför även r-runorna i U 190), under det att bst i 3 och 13 u utgår ett stycke ned på hst.

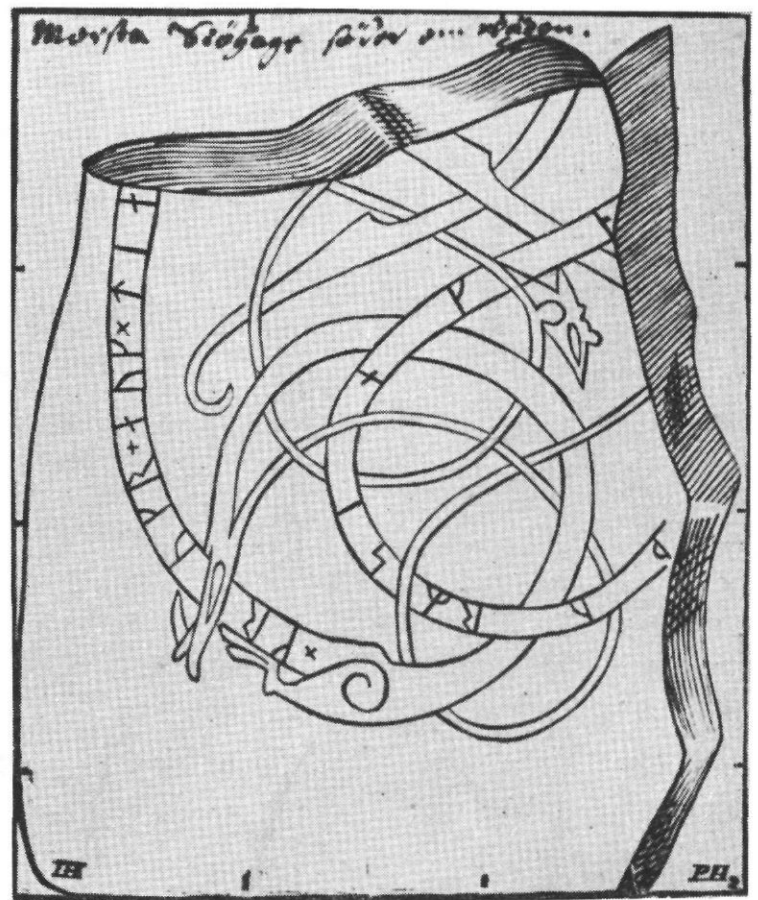

Fig. 188. U 191. Morsta, Össeby-Garns sn. Efter B 236.

Om namnet *Krokr* se U 32, om *Diarfr* U 70.

U 191 är, av ornamentiken att döma, utförd av samme ristare som U 190. En egenhet för båda ristningarna är bruket av båda r-runorna *rr* i *fapurr* U 190, *purr* U 191.

De båda sista runorna 19—20 *ku* kunna givetvis suppleras på annat sätt. De kunna ha utgjort början av bönen »Gud hjälpe hans själ».

192. Sjöberg, Össeby-Garns sn.

Pl. 122.

Litteratur: D 2:119. UFT h. 10 (1882), s. 217; E. Brate, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildning: Brate foto 1904 (ATA).

Runstensfragmentet låg enligt Dybeck »i södra sluttningen af en höjd i Sjöbergs vestra gärde». Brate fann det 1904 på samma plats, som han beskriver sålunda: »Denna höjd är invid samma dæld från Väsby framemot Garnsjön som Väsby-stenen [U 194], äfvenledes på dess norra sida, och skiljes blott genom en mellanliggande backe i åkerfälten från den backe, där denna ligger. Vattendraget i denna dæld var för en mansålder sedan uppdämdt, så att det kunde drifva en kvarn.» Gärdet kallas av Brate Knektstugärdet, efter Knektstugan, som finnes utsatt på Ekonomiska kartan — utan namn även på Topografiska och Geologiska kartan — o. 600 m. S om Sjöberg. Den äldsta kända platsen för runstensstycket var troligen belägen o. 500 m. VSV om Sjöberg (äldre: Söböringe) och o. 400 m. Ö om Väsby-stenen. Möjligen har stenen blivit funnen någonstädes i åkerjorden och blivit upplagd på sluttningen. Den har sedermera blivit förd fram till gården och ligger nu i sydöstra hörnet av Sjöbergs trädgård.

Grå granit med synnerligen vacker och jämn, nästan slipad yta. 0,39×0,80 m. Ristningen synes ha varit omsorgsfullt ehuru ej särdeles djupt huggen, och runorna äro tydliga.

Inskrift:

... uk × ⁵purkrimr × - ...¹⁰

... ok Þorgrimr ...

»... och Torgrim ...»

Om namnet *Þorgrimr* se U 180. Namnets sällsynthet gör det sannolikt, att i de båda inskrifterna U 180 och U 192 avses samme man. Möjligen ha också de båda stenarna ursprungligen varit resta på samma plats, i närheten av det ställe, där fragmentet U 192 blev funnet. U 180 har i så fall blivit förd den långa vägen på Garnsviken till Garns kyrka.

193. Svista, Össeby-Garns sn.

Pl. 121, 122.

Litteratur: B 117, L 478, D 2:120. J. Bureus, F a 6 s. 137, F a 10:1 n:r 127, F a 5 n:r 504, F a 1 s. 107; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 172; UFT h. 10 (1862), s. 216; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 39, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: J. H. Rhezelius, teckning (i F a 10:1); P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 117); Dybeck a. a.; Brate foto 1904 (ATA).

Runstenen står rest omkring 400 m. SÖ om Svista gård, i östra sluttningen av en bergbacke, som här går ned mot sjön, ej långt från stranden. Mitt emot på östra sidan av Garnsviken ligger lägenheten Udden (Hakinge udde). Ristningen är vänd österut mot sjön. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Rydboholm».

I F a 6 uppges platsen vara »I Ösby sochn, wid Getans gård». (Möjligen är »Getans» en

Fig. 189. U 193. Svista, Össeby-Garns sn.
Efter teckning av Rhezelius.

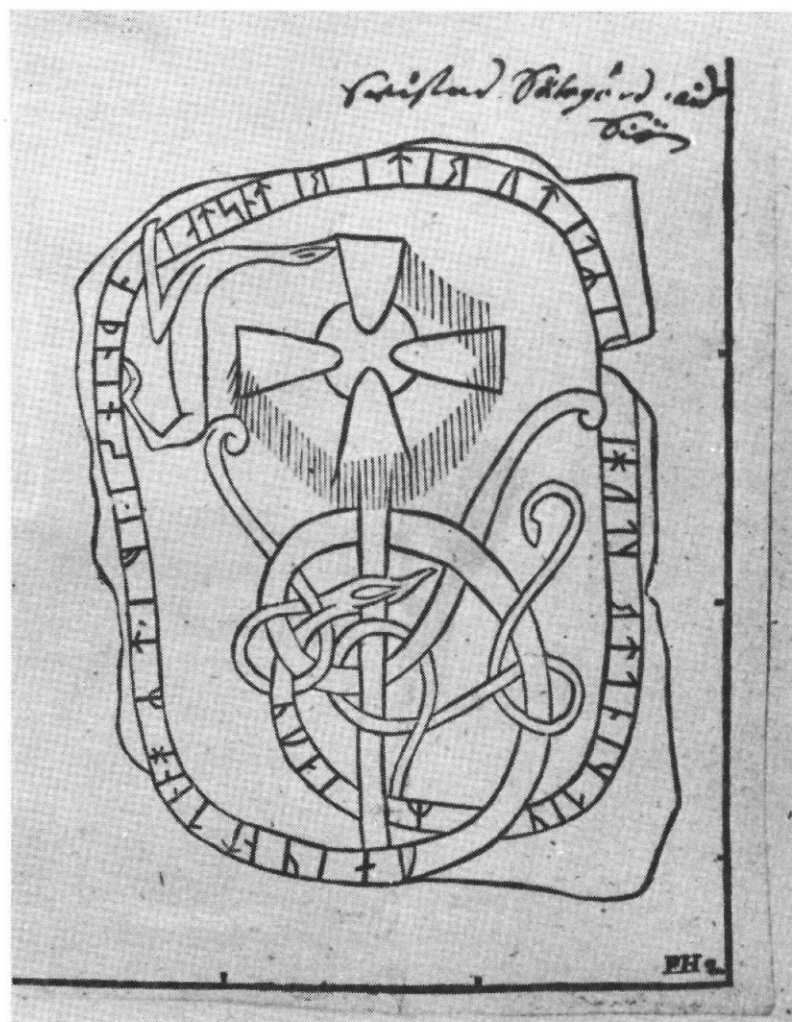

Fig. 190. U 193. Svista, Össeby-Garns sn.
Efter B 117.

felläsning av Bureus för Svistad.) Rhezelius (F a 10: 1): »Widh Swijstadh». Bureus (F a 5): »Swiestad». Peringskiöld: »Swistad Sättegård vid Siön». Dybeck: »i Svistads hage på en höjd invid Garnsviken».

Gnejsgranit med här och var starka inslag av kvartskorn. Grå, men med i färgen starkt växlande yta. Höjd 1,76 m., bredd 1,32 m. Ristningen är grund, sannolikt även vittrad, svår att skilja från naturliga fåror. Den är utförd av en mindre skicklig ristare. Inskriften är synnerligen svårläst. Detta beror delvis på att den utgöres av vänderunor, osäkert formade.

Inskrift:

kuno auk inkialtr iluhi poh litu ritu rita stin abtir sihfasta buanta ku - u

Gunna ok Ingjald, Illugi, þau letu rettu retta stein æptir Sigfasta, boanda Gunnu.

»Gunna och Ingjald [och] Illuge, de läto uppresa stenen efter Sigfaste, Gunnas man.»

Till läsningen: Inga skiljetecken finnas. Inskriften har inga stungna runor. 4 o har säkra bst, på v. sidan av hst. Följande runa är a, icke r. Mellan 4 o och 5 a finnes ingen runa. Nedre delen av 6 u är fullt tydlig; övre delen är avskuren av en korsande slinga och synes aldrig ha varit huggen. Runorna 7—20 k inkialtr iluhi äro fullt säkra och utgöra det bäst bevarade stycket av inskriften. Mellan 15 r och 16 i finnes ingen runa, icke heller mellan 20 i och 21 p. Ett stycke av stenens kant är här borta; förmodligen har skadan funnits redan vid stenens ristande, eftersom inga spår här finnas av runor. Bst i 21 p är säker, ehuru ovanligt liten; nedre delen av hst är svag. Båda bst i 22 o, på h. sidan av hst, äro säkra och synas vara

ristade. Alla bst i 23 **h** äro fullt tydliga, särskilt den nedre vänstra. Runan kan icke vara annat än **h**, icke **n**, icke **u**, icke heller **r**. 24—35 **litu ritu rita** är tydligt. 35 **a** är efteråt inklämt mellan 34 **t** och 36 **s**. 28—31 **ritu** är förmodligen en felristning. Sedan ristaren med 28—30 påbörjat ordet **rita**, har han trott sig vara i ordet **litu** och därför i 31 **u** upprepat 27 **u**. Han har sedan fortsatt med 32—35 **rita**. Felristningen tyder, liksom mycket annat, bl. a. det oregelbundna avståndet mellan runorna, på att denne ovane ristare icke har före huggningen tecknat upp hela inskriften på stenen, såsom hos skickliga runmästare i regeln synes ha varit fallet. Runan 38 är **i**; en fördjupning på v. sidan av hst är en naturlig fåra. 39 **n** är säkert, likaså följande 40 **a**. Övre bst i 41 **b** är säker, den nedre något skadad. H. bst i 42 **t** är otydlig, men sannolik. 43 **i** är säkert. Hst i 44 **r** är säker, men endast svaga spår finnas av bst. 45—46 **si** tydliga. Följande runa (47) är svag, men mitt på hst finnas spår av huggning, som ge intryck av bst till **h**. 48—51 **fast** äro fullt tydliga; 49 kan icke vara **r**. Hst i 52 **a** står i kanten av en ojämn yta, vilket förklarar det långa avståndet till 53 **b**. Denna är mycket svag, men efter upprepad granskning ha vi funnit **b** vara sannolikt eller säkert. 54 **u** är likaledes otydligt; endast spår finnas av hst:s övre och bst:s nedre del. 55—58 **anta** äro säkra. Likaså 59 **k**. I 60 **u** är hst tydlig, liksom nedre delen av bst. Av följande runa (61) är hst klar, men inga säkra spår finnas av bst. 62 **u** är fullt säkert. Detta är med säkerhet inskriftens sista runa.

Axehielm (F a 6): **kuno r - im auk iair auk uhasfh litu ratu rata stain pasa iftr nsina potar**. — Rhezelius (F a 10:1): **kuno rim auk ikir auk uhasfh litu ratu rata stain pasa iftr nsina potar**. — Ha dorph och Helgonius (B 117): **kunir k inkialtr kluhi - ir litu riti rita stnia paiasi · ifitr haalta kinu**. — Dybeck: **kunir uk inkialtr kluhi þir litu ritu rita staia paiasi · ifi . . . h - anta kunu**. — Brate: **kunir uk inkialtr uk** (»med **u** otydligt men **k** mycket tydligt») **iluhi** (»alla runorna klara utom den första **i**, hvars sträckning är gropig och oklar, blott runans nedre del tyckes klar») **þir** (»**ir** äro klara») **litu ritu rita stnia** (»med förväxling af **n** och **a**») **þninsi** (»hvarmed förmodligen åsyftas **þainsi**; många af runorna äro mycket gropiga, så att det är svårt att urskilja, hvad som är ristadt») **ifr** (bst till **r** äro »gropiga», men runan »gör intryck af **r**») **sir - (s** tydligt, av **r** äro blott hst och v. bst tydliga) **buanta** (»**anta** äro fullt tydliga, **n** något mindre tydligt och **b** otydligt, kan nästan blott förmodas») **kunu** (»hvars **n** dock är mindre tydligt»).

De mycket varierande läsningarna vittna tydligt om hur svårläst inskriften är. Mot 36—52 **stin abtir sihfasta** svarar exempelvis Brates **stnia paiasi ifr sir**. Efter upprepade noggranna granskningar ha vi vunnit den övertygelsen, att vår läsning i allt väsentligt måste vara riktig.

Den dödes namn har alltså varit *Sigfasti*, en sidoförm till *Sigfastr*; om detta namn se E. Wessén, *Nordiska namnstudier*, s. 100. Stenen är rest av hans hustru *Gunna* och söner *Ingiaddr* och *Illugi*. Om namnet *Gunna* se U 43, om *Illugi* U 41.

Brate har påpekat ett par ornamentala likheter med en runsten på Tierps kyrkogård, L 260, ristad av Åsmund Kåreson: korsets form och, möjligen, den djurkropp, som ristaren har tecknat innanför slingan i övre vänstra hörnet. Överensstämmelserna äro i själva verket mycket obetydliga. Att den säkre mästaren Åsmund skulle ha ristat den om ett osäkert handlag vittnande U 193, är fullständigt uteslutet.

194. Väsby, Össeby-Garns sn.

Pl. 123.

Litteratur: D 2:118. R. Dybeck, *Reseberättelse* 1868 (ATA); C. Säve i VHA Akad:s Handlingar 26 (1869), s. 362 n. 1; G. Stephens, *Some Account of Scandinavian Runic Stones which speak of Knut the Great* (i: *Archæologia*, Vol. 43, London 1871), s. 104 f.; UFT h. 10 (1882), s. 216; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 13, Anteckningar (ATA); O. von Friesen, *Historiska runinskrifter* (i: *Fornvännen* 1909), s. 58, *Upplands runstenar* (1913), s. 27, *Runorna i Sverige* (1928), s. 50, *Runorna* (1933), s. 208; E. Arup, *Danmarks Historie* 1, s. 132.

Äldre avbildningar: Dybeck a. a.; Brate foto 1916 (ATA).

Runstenen står 700 m. Ö om Väsby, 600 m. NÖ om Söderby på södra sluttningen av en berg- och moränbacke. Ung. 500 m. Ö om Väsby gör vägen en skarp krök norrut till L. Karby skolhus och Sjöberg. Om man från denna punkt fortsätter österut över ett åkerfält och sedan utefter södra kanten av stenbacken, kommer man lättast fram till stenens plats, omkring 75 m. V om backens östra spets. Söderut är en dæld, i vars botten ett vattendrag rinner till Garnsviken. Icke långt från U 194 har i kanten av en annan oodlad backe U 192 blivit funnen. — Vid Brates besök 1916 låg stenen på marken med runsidan uppåt. Den restes på samma plats år 1923.

Väsby-stenen omtalas första gången av Dybeck. Hans reseberättelse för 1868 innehåller följande om fyndet: »I norra sluttningen mot sänkningsen (fordom en vattuled) mellan Sjöberg och Söderby upptäckte jag en runsten, af hvilken blott ena långsidans kant var i dagen. Han aftäcktes, rengjordes och granskades. — Den märkliga inskriftens början: **alit (·) raisa (·) staln (·)**... föranlät mig snart att låta vända stenen, för att få — om icke mer — ett namn med ofvanstående första **a** till slutruna, såsom **airikia**, eller dylikt i sanning ovanligt mansnamn; men stens andra sida fanns mycket ojämn och saknade ristning. Jag läser därför: **ali (· li)t (·) raisa (·)**. Ett hittills på ingen runsten förekommande uttryckssätt! För inskriftens innehåll i öfrigt är redogjort i årets Runhäfte.» I *Sveriges runurkunder* (1868) omtalar Dybeck, att han hade påträffat runstenen vid »ett af de diken, som från en här varande höjd löpa öfver gårdet ned i sänkningsen». Den har sålunda ursprungligen stått i åkerfältet S om den backe, där den nu är rest.

Grovkornig, grå granit med inslag av hård, vit kvarts, särskilt i ett band tvärsöver stenen i höjd med h. korsarmen och snett uppåt v. Höjd över marken 2,10 m. (stens hela längd är 2,50 m.), bredd nedtill 0,75 m., över korsmitten 0,60 m. Inskriften är tämligen väl bevarad och på det hela taget tydlig. Grunda och svagt skönjbara äro de sista runorna upp till på v. sidan.

Inskrift:

alit raisa staln pinoftir sik sialfan · hon tuknuts kialt anklanti · kup hialbi hors ant

5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65 70

Ali (Alli) [li]t ræisa stæin þenna [æ]ftir sik sialfan. Hann tok [K]nuts giald a [Æ]nglandi. Guð hialpi hans and.

»Ale (Alle) lät resa denna sten efter sig själv. Han uppbar Knuts gäld i England. Gud hjälpe hans and!»

Till läsningen: Intet sk vid inskriftens början och slut, icke heller efter 42 **s** eller framför 43 **k**. Ett sk, bestående av ett kort lodrätt streck, finnes efter 55 **i**, möjligen också, ehuru ej lika tydligt, efter 32 **n**. Mellan 6 **a** och 7 **i** är avståndet stort, beroende på att stenytan här är hård kvarts, olämplig för ristning. 12 **a** och 28 **a** ha bst endast t. v. V. bst i 14 **n** och 32 **n** är kort. 18 **o** är tydligt, likaså 34 **o** och 66 **o**. 33 **h**: bistavarnas kors står t. h. om hst. 35 **n**, 39 **n**, 49 **n** och 70 **n** ha bst endast t. h. om hst. 38 **k** är icke stunget, icke heller 43 **k**, 50 **k**, 56 **k**. 39 **n** är säkert; likaså 42 **s**. 48 **a** är säkert, icke **o**. Fr. o. m. 65 **h** äro runorna grunda, särskilt 69—71 **ant**. Av 71 **t** äro bst tydligast.

Dybeck: 42 **i** (eller möjligen **r**). Sk efter 32 **n**. — Brate: Sk efter 32 **n**. 42 **s** (»det är omöjligt att läsa annat än **knuts** med **s**»), 69—71 **antu** (»Sista ordet är möjligen **antu**, ehuru bst till **u** delvis sammanfaller med en linie, som hör till ormens nos, men till denna linie kan icke öfversta delen af bst höra; en staf tyckes också finnas därtill. Emellertid är stället mellan **n** och ormens nos mycket gropigt af flinta, så att på **t** blott v. bst och nedre hälften af stafven ses med säkerhet, hvarför läsningen **antu** för **ant** är något osäker.»). — v. Friesen: 9 **o**. Sk efter 32 **n**. 42 **s**, 69—71 **ant**.

Inskriften saknar skiljetecken mellan orden. Skiljetecken förekommer endast mellan satserna. En runa skall flerstädes läsas två gånger: för slutljudet i ett ord och för uddljudet i det följande. Så är fallet med 18 **o**, 38 **k** och 48 **a**. Säkerligen måste en liknande dubbel-läsning ske vid inskriftens början i runföljden 1—4 **alit**. 2—3 **lit** återge givetvis pret. *let* 'lät'. Men runan 1 **a** ensam kan icke utgöra ett namn; den måste, såsom redan Dybeck insett, suppleras med 2—3 **li**. För denna läsning **ali** [**li**]**t** talar i hög grad, att namnet **ali** förekommer på en runsten, U 203, som nu befinner sig vid Angarns kyrka, endast några få km. V om Väsby. Inskriften på denna sten börjar: **ali lit**. Mycket sannolikt är, såsom redan Brate har antagit, att det är samme man som omtalas i båda inskrifterna. Ett liknande fall av ristning förekommer i U 102 **kalit**, vilket sannolikt skall upplösas **kali** [**li**]**t**. Jfr också **karlit** L 729 Ulunda, Tillinge sn, som sannolikt skall uppläsas **karl** [**li**]**t** (ehuru även **kar lit** är tänkbart). I uppländska inskrifter förekommer **ali** för övrigt endast några gånger: L 69 Gryta, Gryta sn, L 121 Norby, Bondkyrko sn, L 188 vid Samnan, G. Uppsala sn, L 590 Broby, Kårsta sn. **ali** kan återge ett *Alli* eller *Āli*. Se härom R. Kinander i *Smålands runinskrifter*, s. 74.

Dybeck har endast delvis förstått inskriftens mening. Runföljden 33—47 **hontuknutikialt** har han icke lyckats upplösa. Han föreslår: **hon tuk uti kialt** (varvid han förmodar, att 39 **n** är en felristning), vilket väl skall betyda »han tog gäld ute», men anför även ett förslag av prof. Carl Säve: **hon tok nu [u]ti kialt**. Den förste som i inskriften läste namnet Knut, var prof. George Stephens: »he took for Knut gild, he levied tax for Knut, he was one of King Knut's tax-gatherers and body-guard, he was a member of Knut's Thingmanna-tid». Knut är givetvis Knut den store, och eftersom han var Englands konung 1017—35, måste inskriften tillhöra denna tid, snarast 1030-talet. Genom Brates och von Friesens undersökningar blev det klart, att inskriften innehöll gen. **knuts**, icke dat. **knuti**, såsom Dybeck hade läst. Därmed möjliggjordes en riktigare uppfattning av inskriftens mening: »Knuts gäld» kunde icke blott betyda »skatt som tillkom Knut» utan lika väl »gäld som Knut utbetalade». Enligt von Friesen avser ordet **kialt** — såväl här som i inskriften U 344 — den betalning som de nordiska krigarna i Knuts tjänst erhö, då han år 1017 hemsände sin stora flotta efter erövringen av England, den s. k. danagälden. »Han tog Knuts gäld i England» innebär alltså, att Ale fått andel av denna gäld.

195. Åby, Össeby-Garns sn. Nu vid Stångberga skola.

Pl. 123.

Litteratur: B 239, L 597, D 2:166. — J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 32; UFT h. 10 (1882), s. 218; E. Brate, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: P. Helgonius och J. Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 239); Dybeck a. a.; Brate foto 1916 (ATA).

Runstenen fanns enligt Peringskiöld vid »Åby broo wijd landzvägen». »Nu ligger han längre i vester», skriver Dybeck, vid torpet Nykvarn på Kumla ägor, »i diket mellan torpet och landsvägen». Den har sedermera blivit flyttad till Stångberga skola mitt emot Nykvarn på andra sidan vägen. Där står den rest upp och ned på en berghäll S om skolhuset, fastsatt vid hällen med tre järnstölar. På denna plats befann sig stenen år 1916, vid Brates besök.

Stenen är svårt skadad nedtill; en stor del av fotstycket är avslagen, varigenom inskriftens början och slut gått förlorade. F. ö. är ristningen tydlig och väl bevarad. Sandsten. Höjd 1,44 m., bredd 0,80 m. Upptill är ytan ojämn, och den översta delen av slingan står på ett parti, som buktar bakåt. En del av runorna här kunna endast med svårighet ses framifrån.

Inskrift:

... - lit · raisa · stain · aftr · ketilmunt · uk · aftr · olaf ·
 5 10 15 20 25 30 35

sun- ...
 40

... let ræisa stæin æftir Kætilmund ok æftir Olaf, sun ...

»...lät resa stenen efter Kättelmund och efter Olof, [sin] son ...»

Till läsningen: Av runan 1 finnes endast en bst upptill bevarad, liknande övre bistaven i ett r, sannolikt den runa, som har avslutat det första namnet i inskriften. Icke stunget är 3 i, tydligt stunget 20 e. 10 s har första staven neddragen till slinglinjen. Framför 28 u finnas inga spår av en a-runan, men stenen är här ytterst ojämn. Möjligen har ett a funnits. Även av hst i 28 u finnas endast svaga spår. Nedre delen av runorna 30—32 aft är skadad, nedre delen av 34—35 ol svag. Bistavarna i 34 o sitta ganska tätt. Efter 40 n finnes översta delen av en stav, möjligen ett s. — B 239: Framför 28 u finnes en rak hst. — Brate läser 28—29 auk, »men a är så gott som utplånat och matt». Den sista runan (41), varav endast toppen är synlig, anser han ha varit i; »det sista ordet har troligen varit suni».

Mansnamnet *Kætilmundr* är tämligen vanligt under vikingatiden; se U 103, Sö 178.

Ornamentik och runformer påminna i hög grad om Öpir. Men U 195 har icke av Brate blivit upptagen bland ristningar av denne.

Fig. 191. U 195. Åby, Össeby-Garns sn.
 Efter B 239.

196. Vada kyrka.

Litteratur: D 2:121. UFT h. 10 (1882), s. 207.

Avbildning: Dybeck a. a.

Runstensfragment av röd sandsten. Blev sommaren 1867 enligt Dybeck flyttat från södra kyrkmuren intill U 199. Troligen har det blivit funnet vid grävning å kyrkogården. Fragmentet omtalas icke av Brate och var sannolikt förkommet redan vid hans besök år 1904. Det har sedermera förgäves blivit eftersökt.

Fragmentet utgör nedre delen av en runsten. Ungefärlig storlek: 0,85 m. i höjd, 1,15 m. i bredd. Möjligen har det varit del av samma runsten som U 197 eller U 198.

Inskrift (enligt Dybeck):

... unar × sihmarar
 5 10

... - unar Sigmarar.

»... Sigmars.»

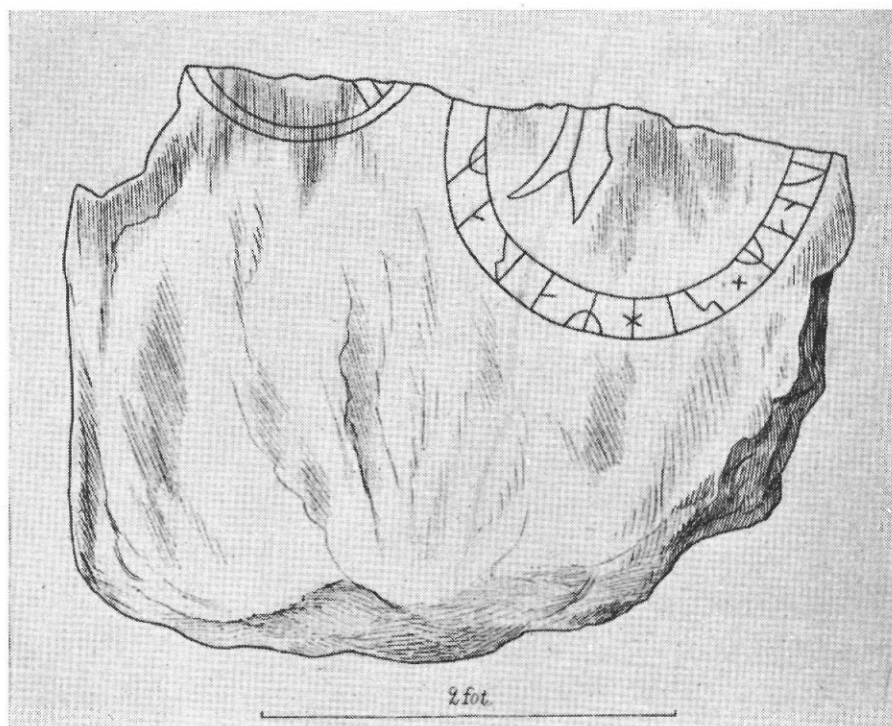

Fig. 192. U 196. Vada kyrka. Efter D 2:121.

1—4 **unar** kan vara [s]**unar**, gen. av **sunr** 'son'; alltså: »Sigmars sons». Det kan också vara slutet av ett namn i genitiv, antingen mansnamnet *Hakun* eller ett kvinnonamn på **-unn(r)** (*Þorunn*, *Gæiunn* e. dyl.), **-gunn(r)** (*Þorgunn*, *Frøygunn*, *Vigunn*, *Æringunn* e. dyl.) eller **-rūn** (*Guðrun*, *Ingirun* e. dyl.). — Om mansnamnet *Sigmarr* se U 43.

197. Vada kyrka.

Avbildning: Brate foto 1904 (ATA).

Litet runstensfragment. Låg 1904 på toppen av U 199. Senare uppgifter saknas, och fragmentet har förgäves blivit eftersökt.

Stenart okänd. Fragmentet innehöll endast några ornament.

198. Vada kyrka.

Pl. 122.

Tre fragment, funna i potatislandet omedelbart V om kyrkogårdsmuren. Troligen ha de tidigare antingen legat i kyrkogårdsmuren eller blivit påträffade vid grävning å kyrkogården. De infördes okt. 1941 till Statens Historiska Museum, där de numera förvaras (inv.-n:r 22799).

Alla tre fragmenten äro av röd sandsten. De kunna emellertid icke ha tillhört samma runsten, utan synas vara delar av tre olika stenar.

Fragment A 0,37 × 0,33 m. Ytan grovt tillmejslad, gropig och ojämn. Runorna tämligen otydliga.

Inskrift:

hulmf . . .

5

Tydlig början av ett namn, antingen mansnamnet *Holmfastr* eller kvinnonamnet *Holmfridr*.

Fragment B 0,28 × 0,18 m. Djup och kraftig huggning.

Inskrift:

... **k** · **sirip** ...
5

... [o]k Sigrīð[r] ...

»... och Sigrīð ...»

Fragment C 0,29 × 0,24 m. Djup och kraftig huggning.

Inskrift:

... **fi** - - - - - **R** ... **n** · **sin** ·
5 10

Runorna 1—3 **fi** - utgöra början av ett namn; 4—8, varav endast sista runan är bevarad, synes ha var ordet **aftin**; 9—12 skall troligen suppleras [**su**]n · **sin** *sun sinn* »sin son».

199. Prästgården, Vada sn. Numera på kyrkogården.

Pl. 124.

Litteratur: D 2:122. R. Dybeck, Reseberättelse 1868 (ATA); UFT h. 10 (1882), s. 207; E. Brate, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Dybeck a. a.; Brate foto 1904 (ATA).

Runstenen stod enligt Dybeck på prästgårdens gärde S om kyrkan före 1830. Då fördes den till kyrkogården. Vid mitten av 1800-talet blev den använd som gravsten, varvid runinskriften tvärs över mitten avslipades, ytan släthöggs och försågs med inskriften: »A. W. Kjellberg Född 17²⁷98 Död 18⁷49». Möjligen har Dybeck felaktigt uppgivit årtalet 1830 för stenens flyttning i stället för 1850. Stenen står fortfarande kvar inom en inhägnad gravplats, 20 m. S om ingången till kyrkan, omedelbart innanför kyrkogårdsmuren.

Ljusgrå, finkornig granit. Höjd 1,56 m., bredd (vid foten) 0,78 m., (vid mitten) 0,58 m. Den utplånade delen av ristningen på stenens mitt har en bredd av 0,32 m. Ytan är ojämn. Ristningen är mycket grund, svårläst.

Inskrift:

+ **ulef** ... **urir** × **auk** × **tufa** × - ... **na** **iftir** × **kupmut** × **ku** -
5 10 15 20 25 30

Olæif[R ok Þ]orir ok Tofa [ræistu stæi]na æftir Guðmund. Gu[ð hialpi].

»Olev och Torir ok Tova reste stenarna efter Gudmund. Gud hjälpe.»

Till läsningen: 3 **e** är säkert stunget. Efter 4 **f** finnes intet sk. Av 5 **u** finnes endast bst i behåll. I runan 12 är h. bst tydlig, v. bst är mycket svag; möjligen l. Av runan 16 finnes endast hst. Av 17 **n** är övre delen borta jämte v. delen av bst. Efter 18 **a** intet sk. 19 **i** är sannolikt icke stunget. Bst i 26 **p** är mycket svag. Av runan 32 är endast övre delen av en hst bevarad. — Dybeck: Efter 4 **f** ett sk ×; 12 **t**. Av r. 17 saknas bst, likaså av r. 26. 28 **r**. — Brate: Intet sk efter 4 **f**. 12 **t**. Av r. 17 finns endast bst, som Brate uppfattar såsom del av ett sk. Av r. 32 tror han sig ha sett, utom hst, ändarna av bst i ett **p**.

Suppleringen av de förstörda delarna av inskriften torde vara tämligen säker.

Kvinnonamnet *Tofa* är i inskrifterna sällsynt: U 339(?), Sö 76, Öl 6, L 1241 Komstad, Ljunga sn (Smål.). Om *Guðmundr* se Sö 217.

200. Stora Benhamra, Vada sn.

Pl. 124.

Litteratur: B 97, L 468, D 2:123. J. Bureus, F a 6 s. 140 (Axehiellm), F a 10:1 n:r 122, F a 5 n:r 416, F a 1 s. 94; Ransakningarna 1667—84; J. Peringskiöld, F 1 5:1, n:r 18, Monumenta 3, bl. 170; O. Celsius, SR 1, s. 409, 2, s. 106; N. R. Broeman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 242; UFT h. 10 (1882), s. 207; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 25, Anteckningar (ATA).

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (i F a 10:1); Bureus, kopparstick (i F f 6 n:r 170 a); Peringskiöld, teckning (i F 1 5:1), träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 97); Dybeck a. a.; Brate foto 1904 (ATA).

Runstenen står ungefär 1 km. N om Stora Benhammar, 80 m. S om bron över ån mellan Helgasjön och Vadasjön, vid östra kanten av landsvägen. Marken tillhör Stora Benhamra, men Lilla Benhamra ligger närmare, endast ett kort stycke längre norrut. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Lindholm». Den är säkerligen den ursprungliga, och stenen markerar ändpunkten av den gamla bron över sänkan kring vattendraget. Stenen restes på fast grund hösten 1940.

Runstenen var känd redan av Bureus. Axehiellm (F a 6) anger platsen vara »Widh Lilla Beenhammar i Vada S.». I *Ransakningarna* uppges, att »Wijdh Lille Benhammars Bron står ehn Runasteen pårijtadt». Enligt Peringskiöld står stenen på »Stoore Beenhammars Sättegårdz ägor vjdh Steenbroo örn, i Vada Sochen». B 97: »Benhammar wid stora stenbron»; L 468: »Benhammars ägor, vid stora stenbron». Dybeck: »vid bron och allmänna vägen mellan Vadasjön och Helgasjön».

Blågrå granitgnejs, finkornig. Höjd 1,92 m., bredd (vid foten) 1,26 m. Den ristade ytan är tämligen slät. Ristningen synes vara ojämnt huggen, delvis mycket djup och tydlig, delvis grund.

Inskriften är anbragt i ett mönster av slingor, som ansluter sig till stenens uppåt avsmalnande form. Inskriften börjar på v. sidan nedtill, slingan följer stenens ytterkanter och böjer på h. sidan nedtill in mot stenens mitt och åter ned mot v. nedre kanten. De sista fyra orden stå i en liten slinga på stenens mitt.

Inskrift:

× **finuipr** × **risti stin þina** × **iftir** × **brupur sin** × **þurpr** × **þialfa** × **sun** × **kup halbi** × **at** × **hns** × **auk** × **kus** ×
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65
muþir × **hn** × **k** × **rþi bru** × **at brupur sin auk osa muþir þira**
 70 75 80 85 90 95 100 105

Finnviðr ræisti stæin þenna æftir broður sinn, Þorðr, Þialfa sun. Guð hialpi and hans ok Guðs modir. Hann gærði bro at broður sinn, ok Asa, modir þæira.

»Finnvid reste denna sten efter sin broder, Tord, Tjälves son. Gud hjälpe hans ande och Guds moder! Han gjorde bron efter sin broder, och Åsa, deras moder.»

Till läsningen: Intet sk efter 12 i, 16 n, 31 r, 51 þ, 83 t, 89 r, 92 n, 95 k, 98 a, 103 r och 107 a. Inga stungna runor förekomma. Ostungna äro sålunda 9, 15, 21 i, 49, 65, 75 k. Hst i 8 r och 10 s nå ej upptill, hst i 9 i ej nedtill fram till slinglinjen. Nedre delen av bst i 30 u sammanfaller med hst i 31 r. Bst i 43 l är skadad, liksom övre delen av 44 f. Efter 75 k står ett tydligt ×, i stället för det a, som man väntar. 93 och 98 a ha bst endast på v. sidan av hst. 96 o är tydlig, med bst endast på v. sidan av hst. — Axehiellm (F a 6): 31 r, 40—45 þiafa, 52—56 hialbi, 59—61 hans, 75—78 karpi, 90—92 hans, 96 a, 106 f. Rhezelius (F a 10:1): 31 r, 40—45 þiafa, 52—56 halbi, 59—61 hans, 75—78 karpi, 90—92 hans (dessa runor stå utanför

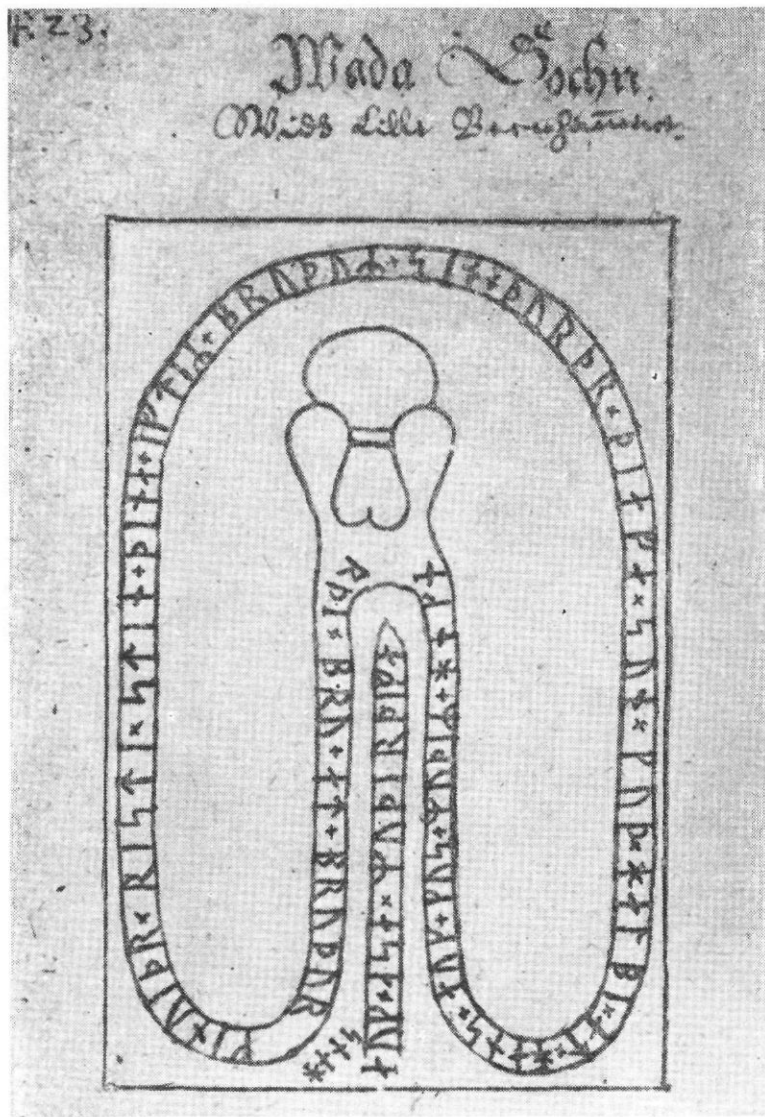

Fig. 193. U 200. Stora Benhamra, Vada sn.
Efter teckning av Rhezelius.

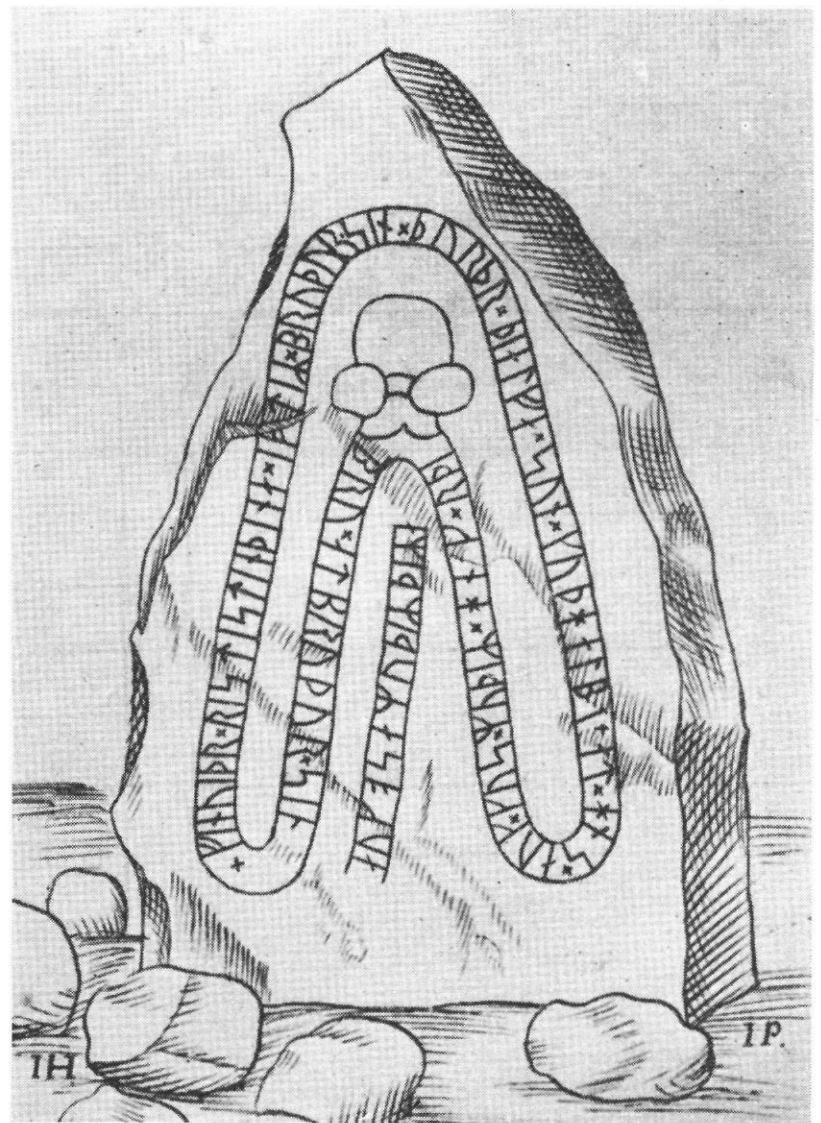

Fig. 194. U 200. Stora Benhamra, Vada sn.
Efter teckning av Peringskiöld.

slingan, nedifrån uppåt, sålunda i omvänd riktning mot närmast föregående del av inskriften), 96 a, 106 f. — Peringskiöld: Efter 31 r ett sk·. Däremot saknas × efter 74 n. Efter 89 r ett ×. — Dybeck: Efter 31 r ett·, efter 34 n·, efter 74 n×, efter 83 t·, efter 89 r×, efter 95 k och 98 a·, efter 103 r×. — Brate: Efter 89 r ett ×.

Bureus har (i F a 5) om Benhamra-stenen antecknat: »En Dansk Sten». Anledningen är att han i inskriften tror sig ha funnit ett danskt språkdrag: *han · karpi · bru · at · brupur · hans*; Bureus anmärker härtill: »på danska för sin». Emellertid beror detta *hans* på en felläsning av Rhezelius och finnes ej alls på stenen.

Efter 52 h saknas ett i. Likaså är ett a (eller o) utelämnat i 59—61 hns och 73—74 hn. Har manne, på grund av h-bortfall i ristarens uttal, runan h för honom fått ljudvärdet a? Jfr h-runan som tecken för a t. ex. i U 323. Svårförklarligt är, att i ordet 75—78 k×rpi står × i stället för a. En möjlighet skulle kanske kunna vara, att ristaren har satt in en kortkvistruna h× med ljudvärdet a.

Märkligt är, att namnet 35—39 *purpr* står i nominativ, icke — såsom man hade väntat — i ackusativ. Ristaren har tydligen icke känt sambandet med den föregående satsen utan uppfattat *purpr×pialfa×sun* som en ny sats: (*Hann het*) *Purpr, Pialfa sun* e. dyl. Jfr U 350. Namnet har två bestämningar: *broður sinn* och *Pialfa sun*. Detta är anledningen till att det icke har satts närmast efter prepositionen *eftir*, så som annars vanligen är fallet, utan har omfattats av bestämningarna, med den ena framför och den andra efter.

Till namnet på den döde ansluter sig närmast välönskan för hans själ: *Guð hialpi and hans ok Guðs modir*. Därefter följer den andra satsen om Finnvids åtgärder till sin broders minne: han reste stenen, och han gjorde bron.

De sista orden **auk osa mupir þira** stå inom en särskild slinga. De ansluta sig emellertid uppenbarligen till den sista satsen i huvudslingan: **hn × k × rþi bru at brupur sin**, och meningen är: »han (Finnvid) gjorde bron efter sin broder, och även Åsa, deras moder (gjorde bron)».

Om namnet *Finnvidr* se Sö 190, Sm 4, om *Þorðr* Sö 175, om *Þialfi* Sö 194, om *Asa* Sö 328.

Stenen har en mycket enkel ornamentik. För att få plats för den långa inskriften har ristaren, med utnyttjande av ristningsytans form, nedifrån böjt in slingan till ett inre varv. Översta delen av detta slingvarv är prytt med ett stiliserat ormhuvud med cirkelrunda ögon. — Inskriften saknar diftonger (utom i ordet **auk**): **risti**, **stin**, **þira**, använder **o**-runan för nasalerat *a* i **osa** (men **þina** och **at** »ande») och **u**-runan för *o*: **brupur** (2 ggr), **þurþr**, **mupir** (2 ggr), **bru**. Den hör av allt att döma till de mera ålderdomliga inskrifterna i östra Uppland. Huruvida den är ristad av Gunnar, såsom Brate antager (*Svenska runristare*, s. 25), är däremot mycket tvivelaktigt.

201. Angarns kyrka.

Pl. 125.

Litteratur: B 94, L 469, D 2:113. J. Bureus, F a 6 s. 141 n:r 28 (Axehiell), F a 5 n:r 12, F a 10:1 n:r 124 (Rhezelius), F a 1 s. 5, F f 6 n:r 5; J. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 196, Vita Theoderici (1699), s. 468; P. Dijkman, Historiske Anmärkningar (1723), s. 31 f.; O. Celsius i Acta Literaria Sueciæ 2 (1725—29), s. 406 f., SR 1, s. 252, 2, s. 339 (endast hänvisning); N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 159; J. N. B. (von) Abrahamson, Märkeligheter paa Runestene (i: Antiquvariske Annaler 2, 1815, s. 123); Kyrkoinventarium 1829 (ATA); UFT h. 3 (1873), s. 9; E. Brate, Anteckningar 1904 (ATA), Svenska runristare (1925), s. 24.

Äldre avbildningar: Rhezelius, teckning (F a 10:1); Bureus, kopparstick (F f 6); P. Helgonius och J. Hadorph träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 94); Blyertsteckning på lös lapp i Kyrkoinventarium 1829 (ATA); Brate foto 1904 (ATA); Sveriges kyrkor foto 1921 (red.).

Runstenen sitter inmurad i sakristians nordöstra hörn, i ytterväggen, 74 cm. från marken. Axehiell anger stenens plats sålunda: »Vthi Angars öster Sacherstie mur.» Peringskiöld meddelar i *Vita Theoderici*: »cippus Hangarnensis muro templi, circa ejus ædificationem, incrustatus». Celsius har läst inskriften och antecknar den »27 Majj 1728»: »Angarn uthan på Sacristiemuren» (SR 1, s. 253). Under sådana omständigheter är det anmärkningsvärt, att runstenen ej omnämnes i *Ransakningarna*. Från hela socknen anföres då endast en »antiquitet» — en runsten i kyrkodörren. Detta torde vara ett, även för *Ransakningarna* 1667—1684, ovanligt magert resultat. I *Kyrkoinventarium* 1829 uppges, att en runsten finnes »i södra(!) hörnet af Sacristiemuren, på hvilken blott någon bokstaf der och hwar kan urskiljas».

Rödaktig granit. Höjd 2,25 m., bredd (upptill) 1,17 m. Ristningens höjd 1,16 m. Runorna äro smala med energiskt huggna linjer och inskriften i stort sett tydlig.

Inskrift:

· þiagn · uk · kutirfr · uk · sunatr · uk · þurulf · þir · litu · risa · stin · þina · iftir · tuka · faður · sin · on ·

furs · uti · krikum · kup · ialbi ot (utanför ramslingan i stenens vänstra kant:) ans · ot · uk · salu

Þiagn ok Gautdiarfr(?) ok Sunnhvatr(?) ok Þorulfþær letu ræisa stein þenna æftir Toka, faður sinn. Hann fors uti Grikkiuum. Guð hialpi and hans, and ok salu.

»Tägn och Götdjärv och Sunvat och Torulv de läto resa denna sten efter Toke, sin fader Han omkom ute i Grekland. Gud hjälpe hans ande och själ.»